

L'EXPRESSIÓ CORPORAL COM A EINA METODOLÒGICA A SECUNDÀRIA

TFM

Meritxell Balada Orengo

Tutora: Gemma Torres

Màster universitari en Formació del Professorat d'Educació Secundària
Obligatòria i Batxillerat, Formació Professional i Ensenyaments d'Idiomes
(Especialitat Educació Física)

Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes

Universitat de Vic, Universitat Central de Catalunya

Vic, 31 de maig de 2022

RESUM:

El treball final de màster que es presenta a continuació, té com a objectiu analitzar l'expressió corporal com a eina metodològica a Secundària. És una investigació que busca conèixer i analitzar, si l'expressió corporal, fora de l'àmbit d'educació física (EF) i, per tant, en relació directa amb altres àmbits, pot esdevenir una eina metodològica que afavoreixi el procés d'ensenyament-aprenentatge.

La investigació es compon de dues parts; com a punt d'inici es parteix d'un anàlisi de l'opinió del professorat i de l'alumnat sobre la utilització de l'Expressió Corporal (EC) com a eina metodològica a secundària en un centre on es treballa a partir de les metodologies actives; per acabar, finalment amb l'anàlisi d'un exemple real amb l'alumnat de 2n d'ESO, on aprenen una nova llengua estrangera com el Francès, a través de l'EC com a eina metodològica.

Els resultats indiquen dos aspectes rellevants a tenir en compte:

- Per una part, es fa evident que l'expressió corporal és una eina molt ben considerada pel professorat i alumnat, assenyalant que és necessària en l'àmbit educatiu.
- I, per altre part, l'expressió corporal utilitzada com a eina metodològica per aprendre una nova llengua estrangera, com el Francès, millora el procés d'ensenyament-aprenentatge, incrementant la participació i la motivació per part de l'alumnat.

Així doncs, expressió corporal, adolescència, metodologies actives i eina metodològica són els pilars que donen forma a la investigació, i Expressió Corporal és el mitjà d'unió que permet interrelacionar-ho.

ABSTRACT:

The final master thesis presented below aims to analyze body expression as a methodological tool in Secondary education. It is a research that seeks to know and analyze, if the body expression, outside the field of physical education (PE), and therefore, in direct relation to other fields and subjects, can become a methodological tool that favours the students process of teaching-learning in compulsory Secondary Education.

The research consists of two parts; we start from an analysis of the opinion of Secondary education teachers and students on the use of Body Expression (BE) as a methodological tool in a school centre where we work with active methodologies; Finally, with the analysis of a real example of 2nd year ESO students, where they learn a new foreign language such as French, through the BE as a methodological tool.

The results indicate two relevant aspects to consider:

- On the one hand, it is clear that body language is a tool that is highly regarded by teachers and students, noting that it is necessary in the field of education.
- And, on the other hand, body language used as a methodological tool to learn a new foreign language, such as French, improves the teaching-learning process, increasing student participation and motivation.

Thus, body expression, adolescence, active methodologies and a methodological tool are the pillars that shape this research, and Body Expression is the means of interconnection that allows it to be interrelated.

INDEX

BLOC I	5
LA INVESTIGACIÓ del TFM	5
Introducció	6
Justificació	8
Objectius de la investigació	10
L'objectiu principal d'aquesta investigació és:	10
Hipòtesi	12
Planificació de la investigació	12
Estructura del TFM	13
BLOC II	15
MARC TEÒRIC	15
CAPÍTOL 1: L'expressió corporal com a eina educativa	16
CAPÍTOL 2: L'adolescència i l'expressió corporal	36
CAPÍTOL 3: Metodologies actives i expressió corporal	41
CAPÍTOL 4: L'expressió corporal com a eina metodològica a secundària	49
BLOC III	54
MARC PRÀCTIC	54
Introducció	55
Contextualització de la investigació	56
Instruments de la investigació	59
Disseny de la investigació	64
BLOC IV	69
RESULTATS	69
Opinió de l'alumnat	77
Diari d'aprenentatge alumnat	84
Entrevista a la professora titular	88
BLOC V	95
DISCUSSIÓ	95
Discussió	96
BLOC VI	105
CONCLUSIONS	105
Conclusions	106
BLOC VII	110
BIBLIOGRAFIA	110
Bibliografia	111
	117

BLOC I

LA INVESTIGACIÓ del TFM

1. Introducció

El present treball final de màster em porta a analitzar la utilització i la incorporació de l'expressió corporal (EC) en l'àmbit educatiu com a eina metodològica. És una investigació que busca conèixer i analitzar, si l'expressió corporal, fora de l'àmbit d'educació física (EF) i, per tant, en relació directa amb altres àmbits i matèries, pot esdevenir una eina metodològica que afavoreixi el procés d'ensenyament-aprenentatge de l'alumnat d'Ensenyament Secundari Obligatori.

Actualment, els professors de l'ESO tendeixen a utilitzar metodologies més actives i dinàmiques a l'aula. Cada vegada més, les classes magistrals, on el docent realitza una exposició oral per transmetre coneixement i on l'alumnat escolta i pren nota, donen pas a classes més dinàmiques i actives, on l'alumnat es converteix en el responsable dels seus propis aprenentatges i on assumeix un paper més actiu en la construcció del coneixement.

Ara bé, tot i aquesta positiva evolució, que busca principalment la innovació en l'àmbit educatiu, és poc comú veure a les aules de secundària metodologies actives que impliquin el moviment i l'expressió del cos com a eina per millorar, potenciar o afavorir l'aprenentatge i, involucrar de forma directa a l'alumnat a través del moviment. Fora de l'aula d'educació física, no és fàcil trobar propostes metodològiques que impliquin el moviment o l'expressió corporal com a eina metodològica, i que, per tant, pugui esdevenir una eina que afavoreixi l'aprenentatge de l'alumnat.

Si considerem que la vivència física facilita la interiorització del coneixement, entenem que disciplines com l'expressió corporal poden contribuir a millorar la didàctica aportant significativitat a l'aprenentatge. Per aquest motiu, la idea base d'aquesta proposta de recerca educativa és investigar sobre l'Expressió Corporal com a eina metodològica a secundària.

L'objectiu d'utilitzar l'EC com a eina metodològica a secundària, no és només "dansar" i "expressar" sinó, vivenciar, crear, comprendre, compartir, etc. És a dir, permetre que l'EC contribueixi al fet que l'alumnat desenvolupi les competències no només intel·lectualment, sinó físicament i emocionalment, aportant significativitat als nous aprenentatges. D'aquesta manera, es complementa la visió teòrica dels continguts amb la visió pràctica, vivenciada i experimentada directament a través del moviment de l'alumnat.

Les preguntes que em vaig fer abans d'iniciar aquesta investigació eren a l'abast de:

"Un professor de matemàtiques, que realitza la seva acció docent en un institut on es treballa a través de metodologies actives; pot usar l'EC com a eina per a què els seu alumnat, disposi d'una manera més d'aprendre i de viure l'aprenentatge? Pot treballar per exemple, el contingut de les fraccions, utilitzant l'espai, els cossos dels seus alumnes, i el moviment a l'espai per proporcionar una manera més d'entendre i assimilar aquell contingut?"

"Si avui en dia, cada vegada més hi ha la presència de metodologies actives a l'aula, com és que poques o cap, contempla l'EC com una eina que pot afavorir aquest tipus de metodologies, potenciant d'aquesta manera, el paper de l'alumnat, de forma més activa?" "Podria ser l'EC una eina transversal a secundària? "

Aquestes, doncs van ser les preguntes que vaig portar a cap abans d'iniciar aquesta investigació, i els motius que em van portar a fer-me aquest tipus de preguntes, és perquè sempre m'ha interessat com el moviment pot millorar l'adquisició de nous aprenentatges, m'interessa que l'alumnat aprengui a fer servir i experimentar amb el cos i els elements de l'Expressió corporal, a la vegada que aquests estan relacionats de forma directa amb continguts d'altres àmbits del currículum de secundària, de manera que s'ofereix a l'alumnat la possibilitat d'experimentar un contingut tant cognitivament com físicament, i així proporcionar una manera més d'aprendre.

Així doncs, expressió corporal, adolescència, metodologies actives i eina metodològica són els pilars que donen forma a la investigació, i l'expressió Corporal és el mitjà d'unió que permet interrelacionar-ho.

Engueguem doncs, el present treball amb un fil conductor que anuncia la investigació en forma de **pregunta inicial**. D'aquesta manera podem expressar amb la màxima precisió què és allò que volem saber, allò que volem entendre i allò que volem explicar de la investigació que s'ha dut a terme.

L'expressió corporal pot ser utilitzada com a eina metodològica per afavorir el procés d'ensenyament-aprenentatge?

2. Justificació

En el món educatiu, la utilitat que té l'EC és molt completa, no només es considera la part purament física, sinó que també hi ha altres aspectes importants que es posen en joc. Pérez, Castro i Urdampilleta (2012) assenyalen que hi ha aspectes rellevants de la formació global de l'individu que es desenvolupen a través de l'EC, com ara aspectes psicològics, socials i, fins i tot, apunten que l'EC dóna l'oportunitat de treballar-la amb altres àmbits de l'educació com ara la literatura, la història, les matemàtiques, etc.

Aquestes possibilitats de connexió amb altres àmbits, objectiu principal d'aquesta investigació, dóna la possibilitat d'utilitzar l'EC com una eina interdisciplinària molt interessant per l'alumnat. (García, 2007). Amb aquesta investigació, es vol considerar l'opinió del professorat i alumnat, i analitzar si l'expressió corporal pot ser una eina emprada per afavorir els aprenentatges dels diferents àmbits de secundària. En concret, ens centrem en un exemple on l'alumnat de 2n de l'ESO aprèn una nova llengua estrangera a través de l'EC.

D'altra banda, amb aquesta investigació, també és motiu d'interès, relacionar l'EC com una eina per a la utilització de les metodologies actives. Ens preguntem: si cada vegada més als instituts del nostre país es treballa amb metodologies actives, com és que és poc comú veure a les aules metodologies actives que impliquin el moviment i els elements del moviment (espai, temps, qualitat, emoció), i, l'expressió com a eina per millorar, potenciar i afavorir l'aprenentatge i involucrar de forma activa i directe a l'alumnat a través del moviment per a la construcció dels seus propis aprenentatges. (Guillén, 2017).

Els grups de persones escollides per a la investigació han estat: alumnat i professorat, els quals formen part d'un mateix centre educatiu. El primer grup de persones escollides, han estat tots els docents d'un institut que actuen a partir de metodologies actives per a dur a terme la pràctica d'E-A, esdevenint d'aquesta manera, unes persones significatives per a la investigació. I, com a segon grup, ha estat l'alumnat de 2n de l'ESO del mateix institut, els quals han viscut una experiència on aprenen una nova llengua estrangera a través de l'EC, esdevenint doncs també, unes persones d'especial interès per a dur a terme la investigació.

És important també, anomenar l'etapa amb el qual es troba l'alumnat de 2n d'ESO; etapa de trànsit entre la infància i la vida adulta (Ramos 2013), on la velocitat de

creixement és molt ràpida, tant que no dóna temps a assimilar els canvis físics que es donen, fet que acaba incidint en la conducta dels i les adolescents, moltes vegades, apareixent en forma de lluita interna, l'entorn i les persones que en formen part. De manera que, si s'ofereix a l'alumnat de secundària treballar a través de l'EC, es contribuirà que l'EC esdevingui una eina que potenciï l'autoconeixement físic i psicològic, en moments en què a l'alumnat li és complicat fer-ho, ja que com hem anomenat, és una etapa on hi ha grans canvis. Com més actuïn amb el seu cos i moviment, més el reconeixeran i podran reforçar i consolidar la seva identitat.

Per tot el que s'ha exposat fins al moment, creiem que, aquesta investigació és important realitzar-la, pel fet que, per un costat hi ha pocs estudis que abordin aquest tema, i, d'altra banda, com veurem, tot i que el professorat creu que l'EC és una eina necessària dins l'àmbit educatiu i pot afavorir el procés d'ensenyament aprenentatge, observem que com a eina, tot i el seu potencial, és molt poc utilitzada a les aules de secundària. Analitzarem també quines són les principals causes sobre la poca presència de l'EC, en una etapa de la vida que és tan crucial i necessari.

Per això, la motivació i l'interès personal per aquesta investigació, sustenta la següent pregunta inicial:

“L'expressió corporal pot ser una eina que formi part de les metodologies actives a l'aula i afavorir el procés d'E-A de l'alumnat de secundària?

En últim lloc, aquesta investigació, ens convida a pensar en un nou plantejament de l'EC com a eina metodològica: Pot l'EC ser una eina per al DUA, on l'EC esdevingui una eina per afavorir el “Com” de l'aprenentatge: l'acció i l'expressió? Potser, aquest podria ser un possible tema per a dur a terme una futura investigació.

3. Objectius de la investigació

L'objectiu principal d'aquesta investigació és:

- Analitzar l'ús i l'aplicació de l'expressió corporal com a eina metodològica a secundària per afavorir el procés d'ensenyament-aprenentatge de l'alumnat.

Aquest objectiu es pren com a referència, tant en el marc teòric com en la part més empírica de la investigació.

En el marc teòric, s'explica el concepte, els elements principals de l'expressió corporal, i com aquesta pot ser una eina per treballar a l'ESO i durant l'etapa de l'adolescència; a la vegada que s'analitza la connexió amb altres àrees per afavorir el procés d'E-A.

El procés d'investigació es recolza en els següents objectiu específics que es concreten en:

- Conèixer i analitzar l'opinió del professorat i alumnat sobre la utilització de l'expressió corporal com a eina metodològica en un centre d'Educació Secundària Obligatòria
- Observar i analitzar com és la participació i motivació de l'alumnat de 2n ESO, quan s'utilitza l'EC com a eina metodològica per aprendre una nova llengua estrangera, en aquest cas el Francès.

Els objectius específics es resolen en diversos etapes. El primer objectiu específic es resoldrà en el marc pràctic, més concretament amb la recollida i l'anàlisi dels qüestionaris destinats a saber l'opinió del professorat i alumnat d'un centre de secundària, el qual treballa a través de metodologies actives, i viu una experiència real, on s'utilitza l'EC per aprendre una nova llengua.

Pel que fa al segon objectiu específic, es realitzarà un procés d'observació dins l'aula amb l'alumnat de 2n d'ESO, amb les reflexions de les notes de camp, el diari d'aprenentatge i l'entrevista a la professora, on a partir d'aquests instruments es podrà analitzar com és el procés d'aprenentatge d'una nova llengua a través de l'EC com a eina, tenint en compte aspectes com la participació i la motivació de

l'alumnat. Amb el segon objectiu específic, s'ha pogut investigar en primera persona si realment l'EC com a eina metodològica pot afavorir el procés d'E-A, i investigar també com és la participació i motivació de l'alumnat quan s'utilitza l'EC com a eina.

En la següent taula, es concreta l'objectiu general, els objectius específics, la pregunta inicial i els diferents continguts que donen lloc al marc teòric, amb l'evidència científica sobre el tema exposat.

PREGUNTA INICIAL	L'expressió corporal pot ser una eina que formi part de les metodologies actives a l'aula i afavorir el procés d'E-A de l'alumnat de secundària?
OBJECTIUS GENERAL	Analitzar l'ús i l'aplicació de l'expressió corporal com a eina metodològica a secundària per afavorir el procés d'ensenyament-aprenentatge de l'alumnat.
OBJECTIUS ESPECÍFICS	<ol style="list-style-type: none"> 1. Conèixer i analitzar l'opinió del professorat i alumnat sobre la utilització de l'expressió corporal com a eina metodològica en un centre d'Educació Secundària Obligatòria 2. Observar i analitzar com és la participació i motivació de l'alumnat de 2n ESO, quan s'utilitza l'EC com a eina metodològica per aprendre una nova llengua estrangera, en aquest cas el Francès.
CONTINGUTS DEL TEMA A INVESTIGAR	<p>Expressió Corporal</p> <p>Adolescència</p> <p>Metodologies actives</p> <p>L'EC com a eina metodològica a secundària</p>

4. Hipòtesi

El present treball parteix de la hipòtesi que l'expressió corporal pot ser una eina metodològica que contribueixi a facilitar l'aprenentatge dels diferents continguts del currículum de secundària, tenint en compte la participació i motivació de l'alumnat. Es pren com a exemple d'anàlisi, l'aprenentatge del francès com a nova llengua estrangera a través de l'EC com a eina metodològica d'aprenentatge.

Abans, però, cal assenyalar que la hipòtesi estableix una relació entre dos conceptes: la participació i la motivació. D'alguna manera, l'aprenentatge es pot estudiar des de diferents visions, però en aquest cas escollim aquests conceptes per verificar la hipòtesi.

Finalment, la hipòtesi construïda, ens ajuda a escollir i analitzar les dades obtingudes, i aquestes dades ens ajuden a aprofundir i a matitzar la hipòtesi.

5. Planificació de la investigació

En la taula següent, es mostra la planificació de la investigació, des de l'inici fins al final, on es mostra tot el relacionat amb el procés d'elaboració d'aquesta investigació.

DATES	FASE DEL PROJECTE	DESCRIPCIÓ	ESPAI
GENER	ACCEPTACIÓ PROPOSTA TFM	Proposta per al TFM. Primera tutoria amb la tutora assignada per al TFM.	TREBALL PERSONAL
FEBRER - MARÇ	DESENVOLUPAMENT INVESTIGACIÓ	Període d'observació. Recollida de dades: qüestionari, observacions i gravacions.	INSTITUT CA N'ORIAN
ABRIL	DESENVOLUPAMENT MARC TEÒRIC	Període de redacció del marc teòric a través de tota la informació obtinguda de la recerca bibliogràfica.	TREBALL PERSONAL

MAIG	DESENVOLUPAMENT MARC PRÀCTIC	A través de la informació obtinguda amb els diferents instruments, analitzar totes les dades obtingudes, interpretar-les i treure'n les conclusions corresponents.	TREBALL PERSONAL
JUNY 2022	DEFENSA TFM	Preparació de la defensa oral del TFM	

6. Estructura del TFM

Per tal d'estructurar el TFM d'una manera clara i entenedora, a continuació s'adjunta una graella amb els blocs que en formen part.

BLOC I	LA INVESTIGACIÓ DEL TFM
	INTRODUCCIÓ
	OBJECTIUS DE LA INVESTIGACIÓ
	HIPÒTESIS
	PLANIFICACIÓ DE LA INVESTIGACIÓ

BLOC II	MARC TEÒRIC
	L'EXPRESSIÓ CORPORAL COM A EINA EDUCATIVA
	L'ADOLESCÈNCIA I L'EXPRESSIÓ CORPORAL
	METODOLOGIES ACTIVES I EXPRESSIÓ CORPORAL
	L'EXPRESSIÓ CORPORAL COM A EINA METODOLÒGICA A SECUNDÀRIA

BLOC III	MARC PRÀCTIC
	CONTEXTUALITZACIÓ DE LA INVESTIGACIÓ
	INSTRUMENTS DE LA INVESTIGACIÓ
	DISSENY DE LA INVESTIGACIÓ
	ANÀLISIS DE LES DADES

BLOC IV	RESULTATS
	OPINIÓ DEL PROFESSORAT
	OPINIÓ DE L'ALUMNAT
	DIARI APRENTATGE ALUMNAT
	ENTREVISTA PROFESSORA TITULAR
	OBSERVACIÓ

BLOC V	DISCUSSIÓ
	PROFESSORAT
	ALUMNAT
	L'EC COM A EINA PER A L'APRENTATGE D'UNA NOVA LLENGUA ESTRANGERA

BLOC VI	CONCLUSIONS
----------------	--------------------

BLOC VII	BIBLIOGRAFIA
-----------------	---------------------

BLOC II
MARC TEÒRIC

CAPÍTOL 1: L'expressió corporal com a eina educativa

Introducció

Iniciem aquest capítol desenvolupant el concepte d'expressió corporal, un dels fonaments sobre el qual se sosté el present TFM. Després de definir el concepte, veure com es contempla en l'àmbit educatiu, analitzar les principals metodologies de l'EC i, conèixer els elements d'aquesta disciplina, acabarem el capítol, realitzant un exercici de reflexió amb una mirada crítica, sobre com es contempla l'EC en el currículum de secundària vigent i el la proposta de futur, per acabar exposant quins són els principals factors que condicionen la presència de l'EC a secundària.

La definició de l'Expressió Corporal

Abans de la paraula va ser el moviment.

Segons diversos autors, l'expressió corporal és una de les formes més antigues de comunicació des de l'existència dels primers éssers humans. Tenim constància de pintures de la prehistòria on apareixen la dansa i el moviment per representar situacions del dia a dia. Podríem dir, doncs, que des de sempre el moviment i la dansa han estat presents com una forma d'expressió innata de l'ésser humà. Ara bé, definir l'EC no és una tasca fàcil, ja que hi ha multitud d'autors i autores que ho han fet, els quals ho han enfocat des de diferents camps. L'interès d'aquest TFM aprofundeix en el concepte d'EC, en l'àmbit educatiu i pedagògic, enfocada com a una eina d'aprenentatge més.

Castillo i Rebollo (2009), en el seu article, citen a Ortiz (2002), Arteaga (2003) i Rueda (2004) per definir l'EC, i anomenen les diferents definicions d'EC segons aquests tres autors.

Ortiz (2002), afirma que en l'àmbit de l'educació física l'EC ha de contribuir al desenvolupament integral de l'alumnat, potenciant d'aquesta manera el coneixement i desenvolupament del llenguatge corporal, expressant, comunicant i analitzant el valor estètic i artístic del cos.

Arteaga (2003), també aporta la seva definició d'expressió i comunicació corporal com a un llenguatge que es converteix en matèria educativa i s'utilitza per al desenvolupament de la capacitat expressiva de l'ésser humà, fomentant el

coneixement personal, la comunicació interpersonal, i l'exteriorització dels sentiments interns de l'individu, a través de gestos, postures i moviments expressius.

Per últim, anomenen a Rueda (2004), que planteja una definició des del punt de vista educatiu, assenyalant que és l'àmbit de coneixement, com a continguts de l'EF, que investiga i experimenta les possibilitats corporals i la intel·ligència emocional, com a mitjà de transmissió de sentiments, pensaments i actituds, amb el fi de crear i comunicar a través del moviment. El cos com a eix globalitzador i integrador és el nexa d'unió entre la funcionalitat de l'activitat física i la plasticitat de l'activitat artística.

A continuació es consideren altres definicions sobre què és l'EC segons altres experts en el tema.

Brikman i Yantorno (2006) la defineixen com un procés d'ensenyament-aprenentatge que afavoreix el reconeixement de les possibilitats de la persona que les exercita i les entén com a vivències que pot transferir a altres situacions.

Coincidint amb el plantejament de Rueda (2004) altres autors i autores la plantegen com una eina a través de la qual és pot explicar allò que la persona sent (expressió) i a la vegada pot ser entès per altres persones (comunicació) utilitzant el cos i el moviment com a elements principals. En aquesta línia d'entendre-la com un llenguatge, podem mencionar Schinca (2002).

Marta Schinca (2002) en el seu llibre "*Expresión corporal. Técnica y expresión del movimiento*" defineix l'Expressió Corporal com una disciplina que permet trobar, mitjançant l'estudi i la profundització de la utilització del cos, un llenguatge propi. Aquest llenguatge corporal pur, sense codis preconcebuts, és una manera de comunicació que troba el seu propi significat directe més enllà de l'expressió verbal conceptualitzada.

L'EC és una disciplina que ens ofereix la possibilitat de comunicar sentiments, estats d'ànim, emocions, coneixements i sensacions de manera creativa. Ens permet manifestar-nos de manera espontània a partir del coneixement del cos de forma individual o grupal, i permet afavorir l'autoestima de cada individu. (Arguedas 2003). L'EC és també una eina formativa que contribueix al desenvolupament físic,

intel·lectual i afectiu-emocional de la persona". (Vicente, Ureña, Gómez i Carrillo, 2010).

La pràctica de l'EC es caracteritza per la realització d'activitats sense models tancats de resposta i per l'ús de mètodes afavoridors de la creativitat i la imaginació (García, Pérez i Calvo 2012).

L'expressió corporal en l'àmbit educatiu

Al llarg del segle XIX i el segle XX apareix un corrent que va utilitzar l'expressió corporal amb objectius pedagògics, anomenada "gimnàstica expressiva" i "gimnàstica moderna"; Tot i això, no va ser fins a la meitat del segle XX i principis del segle XXI que es va consolidar l'EC com a disciplina expressiva educativa amb Patricia Stokoe (1919-1996), ballarina creadora de l'expressió corporal-dansa i de la sensopercepció. Stokoe va promoure l'EC com una àrea educativa que formava part de currículum de les escoles europees, intervenint també en la formació de professorat per impartir l'EC com a eina d'aprenentatge dins les aules de primària.

Tot i que no entrarem en profunditat en comentar els diferents autors i escoles que han potenciat la immersió de l'EC en el nostre sistema educatiu, sí que és necessari esmentar que l'EC en l'àmbit educatiu sorgeix gràcies a un corrent artístic-expressiva de centre Europa que va néixer en contraposició a les pràctiques esportives que predominaven en aquella època, caracteritzades per moviments automatitzats i poc creatius i mancats d'espontaneïtat i expressivitat (Velázquez, Martínez i Hernández, 1993).

En aquest sentit, Sierra (2003, p. 92) recull que l'EC "és una activitat física molt més creativa i humanista, molt menys directiva, estereotipada i normatitzada que l'esport", activitat que dominava exclusivament l'EF d'aquells temps.

L'EC vinculada en l'àmbit de l'EF té els seus orígens en la gimnàstica expressiva, gràcies a l'escola alemanya, sueca i francesa (Ruano, 2004). Podem dir que aquest corrent artístic-expressiva sorgeix de la mà de Jaques Dalcroze, considerat el creador de la Rítmica, i Laban, mitjançant la codificació del gest expressiu (Canales, 2006). I, posteriorment, apareix el mètode de Schinca, comentats a continuació.

Armada, Montavez i Gonzalez (2018), citen a Patricia Stoke (1974) com una de les principals impulsores de l'EC en l'àmbit educatiu, considera l'expressió corporal

com una forma de dansa i llenguatge que permet entrar en contacte amb la pròpia persona, i a la vegada amb la resta de persones, de manera que permet l'autoconeixement i a la vegada el coneixement de la resta de persones que conformen un grup; fet molt important a desenvolupar en l'àmbit personal i social durant les diferents etapes escolars.

La utilització de l'expressió corporal en l'àmbit educatiu afavoreix la interrelació i integració social facilitant l'alliberació de tensions, canalitzant l'estrès i ajudant en el desenvolupament de la capacitat creativa de l'individu. (Fructuoso & Gómez, 2001).

Els orígens de l'expressió corporal

El terme Expressió Corporal fa referència a la manifestació de l'ésser humà a través del seu propi cos. És una disciplina que té el seu origen en el concepte de Dansa lliure, és a dir, un mètode que pretén gestionar, controlar i organitzar el moviment de manera creativa i personal en un espai i temps a través de la construcció d'un nou llenguatge. (M. Schinca, 2002). Vegem a continuació 4 exemples de metodologies que han inspirat la disciplina d'EC.

- **Metodologia Dalcroze**

Aquesta metodologia d'ensenyament musical a través del moviment corporal va ser desenvolupada durant la primera meitat del segle XX. El seu nom és el del seu creador, compositor, músic i educador suís Émile Jaques Dalcroze (1865-1950).

Dalcroze se sentia poc motivat a la universitat i a les escoles de música on rebia la seva formació, en les quals només ensenyaven aspectes teòrics, mecànics i tècnics de la música, i on els mestres no mostraven cap emoció ni sentiment quan expressen les seves opinions o tocaven els instruments.

Dalcroze en el seu temps lliure s'envoltava de ballarins, actors, compositors i músics, i això va fer que disposés d'una obertura de coneixement que el va portar a proposar una formació a través d'una nova metodologia molt més vivencial, basada en l'experiència musical a través del moviment rítmic, el solfeig i la improvisació.

El ritme, la dansa i el moviment són els principals elements del mètode Dalcroze, també anomenat "Rítmica". El seu propòsit fonamental és la vivència i experiència de la música i el so a través del moviment i l'EC.

"La consciència del ritme es forma a través d'experiències reiterades del moviment del cos sencer". (Dalcroze)¹

Iramar E. Rodriguez (2017), professor de l'institut Dalcroze de Ginebra, assenyala algunes conclusions exposades per Dalcroze:

1. El ritme és moviment
2. El moviment és d'essència física
3. Tot moviment exigeix espai i temps
4. L'experiència física forma la consciència musical
5. El perfeccionament dels moviments en el temps assegura la consciència del ritme plàstic
6. El perfeccionament dels moviments en el temps i l'espai no pot ser adquirit més que per exercicis de gimnàstica denominada "Rítmica".

- **Metodologia Laban**

Rudolf von Laban (1879-1958), artista, ballarí, coreògraf, científic i activista social, va desenvolupar aquest mètode a Europa durant la primera meitat del segle XX.

El mètode Laban s'utilitza per interpretar, descriure i investigar les possibilitats del moviment del mateix cos. És una eina que apareix en diferents disciplines com el teatre, la dansa, els esports, l'educació...

Aquest mètode s'encarrega d'estudiar concretament quatre categories: el cos, l'esforç, la forma i l'espai integrant aspectes tècnics, estètics, ideològics i pedagògics.

Aquest mètode fa que les persones que la practiquen siguin més conscients i precisos amb la utilització de l'espai, temps i les qualitats de moviment. Desenvolupa una nova manera de veure la dansa a través d'un nou pensament i manera de sentir i imaginar.

---

¹ Textos extrets de: "Souvenirs, Notes et Cutiques" / "La Rythme. La Musique et L'Education." / "La Musique et Nous" – llibres de Jacques Dalcroze – recopilats i seleccionats per Iramar Rodríguez.

Per Laban, l'interpret ha d'aprendre a utilitzar la música com un diàleg creant ritmes propis i utilitzant la música com a suport del moviment i no com a únic condicionant; així, la dansa ha de despertar la música interior del moviment i les facultats rítmiques del cos.

M. Vernia (2012) cita a Lombardo (2012), i assenyala que les teories de Dalcroze i Laban presenten afinitats i diferències importants, ja que per Dalcroze la música és el fonament de l'estimulació per al moviment i la dansa, buscant harmonia del moviment i, en canvi, per Laban la música s'origina des del moviment rítmic del cos i la improvisació, amb carència de la música. Tot i que tant per Laban com per Dalcroze, la finalitat és l'educació per al desenvolupament de l'expressivitat.

M. Vernia (2012) assenyala que tant Laban com Dalcroze creien fermament en les possibilitats de ment i cos per a l'educació de les diferents disciplines i amb una metodologia activa que inclou la improvisació i l'escolta activa tant de ment com de cos.

- **Mètode Schinca**

Marta Schinca va ser la creadora d'aquest mètode pedagògic que neix de la combinació de la Rítmica Dalcroze i el mètode Laban.

Schinca (2002) concep l'expressió corporal com:

"Expresion corporal. Técnica y expresión del movimiento" defineix l'Expressió Corporal com: "una disciplina que permet trobar, mitjançant l'estudi i la profundització de la utilització del cos, un llenguatge propi. Aquest llenguatge corporal pur, sense codis preconcebuts és una manera de comunicació que troba el seu propi significat directe més enllà de l'expressió verbal conceptualizada". (Schinca, 2008)

Schinca, en el seu llibre, assenyala els objectius bàsics d'aquesta disciplina corporal, i anomena:

- capacitat de concentració, centrar-se en si mateix i desenvolupant la capacitat de sentir-se (concentració)
- Equilibri psicofísic
- Sensibilització de l'individu (recepció d'estímul externs i interns)
- Expressivitat de l'individu.

Aquest mètode pretén despertar les sensacions internes del pròpi cos i la percepció dels estímuls interns a través dels sentits. Per aquest motiu és necessari explorar el medi que ens envolta per la via sensorial, emocional i Kinestètica: Captar, respondre i crear.

Els elements de l'expressió corporal: cos, espai, temps i energia

Castillo i Rebollo (2009) en el seu article citen a Motos (1983) i Rueda (2004); assenyalen que una de les definicions d'EC és la de "l'Art en Moviment" on defineix el moviment i l'art com a valor expressiu de les parts en què es divideix aquest art: Cos, espai, temps i energia.

En el mateix article, anomenen a Rueda (2004), que divideix els elements de l'EC en quatre eixos referencials que responen a quatre interrogants: Què, Com? Quan? On?

De manera que el Què fa referència al cos, a On?, a l'espai, el Com, al temps i Quan a l'energia. Aquests elements interrelacionats entre ells, segons l'autora, són la base del desenvolupament de l'EC.

Seguint aquesta mateixa autora, es resumeix a continuació les característiques de cada un d'aquests elements.

- Què - Exploració del cos: Es tracta de conèixer el mateix cos i la seva relació amb l'entorn. De manera que tindrem un cos expressiu que parteix del reconeixement del mateix cos, fins a un cos adjectivat, reconegut pels altres, passant per un cos prolongat que ens proporciona la percepció dels objectes i del material.

Dins d'aquest eix, l'autora inclou les conductes cinètiques

- Educació Corporal
- El gest
- La veu
- La mímica facial i la mirada
- La respiració
- La relaxació

- On - Exploració de l'espai: Com afirma Rueda (2004) el moviment corporal no es pot entendre sense comprendre la dimensió espacial. Aquesta exploració de l'espai, estableix quatre fases:
  - Orientació de l'espai, com a pilars bàsics de la percepció de l'espai.
  - Estructuració de l'espai, en relació amb els altres i amb els objectes.
  - Organització de l'espai, en relació a la creació de relacions a l'espai de major complexitat.
  - Interpretació de l'espai, que es pot dividir en un component vertical i un horitzontal de l'espai. El component vertical es refereix a la quantitat d'articulacions que intervenen i la qualitat dels suports. El component horitzontal es refereix al recorregut que s'estableix (davant diagonal...). Combinant els dos es pot explorar l'espai mitjançant habilitats motrius en funció de les figures (obertes, tancades, circulars,...) i els dissenys espacials.

- Quan - Exploració del temps. Rueda (2004), planteja la següent divisió:
  - Orientació temporal
  - Estructuració temporal
  - Ritme

- Com - Exploració de l'energia

Segons la mateixa autora, l'energia o intensitat fa referència a la tonicitat i al control del to postural en el llenguatge expressiu. És un eix referencial que suposa la posada en pràctica dels elements com la fluïdesa del moviment i l'amplitud, elements contrastats des de la tensió i la relaxació, recórrer trajectòries espacials amb diferents dinàmiques. (Rueda, 2004)

Aquests quatre elements, cos, espai, temps i energia, suposen la base de l'expressió corporal. L'alumnat de secundària haurà d'experimentar i desenvolupar les possibilitats d'aquests aspectes interrelacionats entre si, donant lloc d'aquesta manera a les qualitats del moviment.

Els continguts de l'expressió corporal

Anomenats els orígens de l'EC i les principals metodologies, a continuació s'analitzen els continguts desenvolupats a través de l'EC.

El llenguatge corporal no només es recolza en el cos i el moviment d'aquest, sinó que també s'acompanya d'estímulsonors, visuals, conceptes i idees i que ens permeten expressar sentiments, emocions, sensacions, conceptes, idees, missatge. Així doncs, l'EC és un llenguatge que es pot connectar amb tot el que ens envolta.

Castanyer (2000) i Ortiz (2002) investiguen sobre els continguts de l'EC, i ho defineixen en dos blocs: per una banda danses, coreografies i gimnàstica; d'altra banda, tècnica corporal, espai, temps, consciència corporal, interpretació i creativitat.

En el món educatiu, la utilitat que té l'EC és molt completa, no només es considera la part purament física, sinó que també hi ha altres aspectes rellevants que es posen en joc. Pérez, Castro i Urdampilleta (2012) assenyalen que hi ha aspectes importants de la formació global de l'individu que es desenvolupen a través de l'EC, com ara psicològics, socials i, fins i tot, apunten que l'EC dóna l'oportunitat de treballar-la amb altres àmbits de l'educació com ara la literatura, la història, les matemàtiques...

Aquestes possibilitats de connexió amb altres àmbits (idea principal d'aquest treball final de màster), dóna la possibilitat d'utilitzar l'EC com una eina interdisciplinària molt interessant per l'alumnat. (García, 2007. Citat per Pérez-Castro i Urdampilleta, 2012, p. 1)

Motos i Leopoldo (2007) consideren l'EC com el llenguatge que es manifesta i es percep a nivell físic, afectiu, social i cognitiu de la persona. Sovint, però, quan es parla d'EC es relaciona amb les dimensions expressives i comunicatives, mentre que a la cognitiva se li resta importància. Els mateixos autors assenyalen la importància que té en els infants i joves la dimensió cognitiva. Defineixen dos nivells d'EC: l'expressiu com a acció externa i que té a veure amb tot allò que es manifesta a través del moviment i el gest; i el cognitiu, que fa referència a l'acció interna, l'activitat oculta com seria el pensament i sentiment. Finalment, emfatitzen en la idea de traslladar-ho a la funció educativa i destaquen que la combinació d'ambdues, expressiu i cognitiu, resulta una tècnica molt potent pel que fa l'ensenyament i el desenvolupament personal.

Pel que fa a la seva implementació acadèmica actual, l'EC ocupa un lloc destacat dins el currículum de secundària.

Després de citar diferents autors i autores, arribem a la conclusió que l'EC ens aporta diferents beneficis en el desenvolupament de l'ésser humà, destacant-ne els següents:

1. Desenvolupar un llenguatge corporal propi
2. Desenvolupar a nivell físic, intel·lectual i afectiu-emocional de la persona
1. Comunicar sentiments, estats d'ànim i emocions
2. Estimular la creativitat i expressivitat
3. Conèixer el cos de forma individual i grupal
4. Afavorir l'autoestima
5. Afavorir l'autoconeixement
6. Eina interdisciplinària, connexió amb altres àmbits

Un cop anomenats els principals continguts desenvolupats a través de l'EC, vegem a continuació com es contempla l'EC en el currículum de secundària i quina és la problemàtica pel qual encara l'EC no té el reconeixement i segueix essent utilitzada escassa i puntualment.

L'expressió corporal en el currículum d'Educació Secundària Obligatoria

En aquest apartat es vol aprofundir sobre la contemplació de l'Expressió Corporal en el currículum d'Educació Secundària Obligatoria (currículum establert per la Generalitat de Catalunya (Decret 187/2015, 25 d'agost, d'ordenació dels ensenyaments de l'Educació Secundària Obligatoria)) i el nou currículum que entrarà en vigor el curs vinent.

CURRÍCULUM SECUNDÀRIA (currículum establert per la Generalitat de Catalunya (Decret 187/2015, 25 d'agost, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria) ÀMBIT D'EDUCACIÓ FÍSICA	D'EDUCACIÓ OBLIGATÒRIA	NOU CURRÍCULUM
4 DIMENSIONS	5 BLOCS DE SABERS	
8 COMPETÈNCIES	5 COMPETÈNCIES	
13 CONTINGUTS CLAU		
<p>EC= DIMENSIÓ EXPRESSIÓ I COMUNICACIÓ CORPORAL.</p> <p>COMPETÈNCIA 7. UTILITZAR ELS RECURSOS EXPRESSIUS DEL PROPI COS PER L'AUTOCONEIXEMENT I PER COMUNICAR-SE AMB ELS ALTRES.</p> <p>COMPETÈNCIA 8. UTILITZAR ACTIVITATS AMB SUPORT MUSICAL, COM A MITJÀ DE RELACIÓ SOCIAL I INTEGRACIÓ COMUNITÀRIA</p> <p>Assenyala que cal treballar activitats que ajudin a millorar la consciència corporal, la comunicació corporal i l'autoconeixement mitjançant activitats vinculades a la dramatització i al món del teatre, i activitats motrius amb suport musical, mitjançant balls i danses.</p>	<p>EC= BLOC ACTIVITATS MOTRIUS, CULTURALS I ARTÍSTIQUES</p> <p>COMPETÈNCIA ESPECÍFICA 3. PRENDRE PART EN ACTIVITATS MOTRIUS CULTURALS I EXPRESSIVES VALORANT-LES COM A FENÒMENS SOCIALS PER A INTEGRAR-LES COM A RECURSOS COMUNICATIUS DEL COS I DEL MOVIMENT.</p> <p>El bloc Activitats motrius culturals i artístiques abasta tres components: el coneixement dels jocs i danses populars i tradicionals, la cultura artístic expresiva contemporània i l'esport com a manifestació cultural.</p> <p>Es podria desenvolupar mitjançant jocs tradicionals i populars, danses pròpies del folklore tradicional, jocs multiculturals o danses del món, entre d'altres. Per abordar la cultura artístic expresiva contemporània es poden utilitzar tècniques expressives</p>	

	<p>concretes (la improvisació, la mímica o la pantomima), el teatre (teatre gestual o de màscares, teatre d'ombres, teatre de llum negra, teatre de carrer o similars), representacions més elaborades (lluita escènica, jocs de rol o activitats relacionades amb el món del circ, entre altres), o activitats rítmicomusicals amb caràcter expressiu (percussió corporal, balls, coreografies o altres expressions similars). A més, en aquesta etapa, aquests sabers es podrien enriquir incorporant elements de crítica social, emocions o coeducació en les representacions.</p>
--	---

Com es pot veure l'EC en el nou currículum, encara és contemplada com un pilar fonamental en la formació de l'alumnat, i, fins i tot en surt reforçada, ja que es contempla en àmbits més amplis. De totes maneres, donat que el present TFM s'ha iniciat durant el curs 22-23, es pren de referència el currículum vigent, i no l'esborrany del curs vinent. Així doncs, a continuació es fa una reflexió sobre la contemplació del currículum, amb una mirada crítica.

Després d'aquestes observacions es pot veure com l'EC en el currículum vigent, té un tractament del cos com a instrument motor (Gómez i Sastre, 2008), que reproduïx danses o interpreta coreografies a través del moviment, i amb què el cos realitza accions motrius (desplaçar-se per l'espai), podríem dir que fonamentalment es basa en danses codificades, però no es té en compte l'experiència que viu l'alumnat, el que pot succeir dins seu, i tot el que succeeix a nivell cognitiu.

D'alguna manera, a l'hora d'elaborar les lleis es té en compte el cos físic i tècnic i no es té tant en compte la capacitat més cognitiva de l'alumnat quan es treballa amb el cos i el moviment. Prados (2020) assenyala que els perfils polítics legislatius educatius en matèria d'Educació física, lluny d'assumir el sentit del cos, s'han preocupat més per normalitzar i legislar aspectes tècnics, limitat al camp del motriu i descorporalitzant el que és relatiu a l'intel·lecte".

L'EF sovint ha estat considerada com una "maria" del currículum amb totes les conseqüències que això suposa. Si es té aquesta consideració per l'EF, l'EC com a dimensió tampoc en surt molt ben parada, recurrent a ella en moments excepcionals com festes, carnavals, festes de Nadal (Prados, 2020). De manera que l'EF encara queda en un paper molt perifèric, on se centra en el cos tècnic i físic a partir de pràctiques principalment esportives i competitives, i passant per alt la part més cognitiva que ens aporta l'EC on es posa en acció quan ens movem, expressem i sentim.

L'EF segueix sent, doncs, una matèria marginal i quasi en extinció, tot i que les investigacions en destaquen la seva importància pel que fa als hàbits saludables. En aquest sentit, l'EC com a contingut de l'EF també s'alimenta d'aquesta marginalitat, apareixent només en moments on tradicionalment s'ha de muntar un ball o coreografia per alguna festa cultural del curs.

Prados (2020) cita a Nelsson (2006) i, assenyala que a la pràctica, la vessant pedagògica de l'EF s'ha orientat més cap a corrents que tracten el fet físic on es posa per davant realitzar coses amb el cos i s'oblida el sentit pedagògic de la corporalitat en el desenvolupament integral de la persona.

L'EC, si es treballa bé, té una gran potencialitat. Landín i Sánchez, (2019) exposen que a través de l'EC es posa en marxa un treball físic i cognitiu, potenciant d'aquesta manera el desenvolupament integral de la persona. Quan l'alumnat explica la seva vivència i experiència a través del moviment, se li dona l'oportunitat que li doni sentit al que ha viscut corporalment (Landín i Sánchez, 2019). El fet de narrar l'experiència es reflecteix en la diversitat emocional, social, educativa, sentimental, afectiva i, per descomptat, física.

Armada, González i Montávez, (2013) assenyalen que l'EC ofereix una dimensió cooperativa en què l'alumnat dialoga, conversa i és el creador del seu aprenentatge.

Quins són els factors que condicionen la presència de l'expressió corporal a secundària?

Com hem pogut observar, en els últims anys, al nostre país s'ha reconegut la importància de l'EC com a part fonamental de la formació dels nostres alumnes en l'àmbit educatiu. Avui en dia, l'EC es contempla en el currículum, en els programes

d'educació, en la formació dels docents de primària i secundària... de manera que ens trobem en un moment on hi ha diverses generacions de professionals que, en principi, estan preparats per impartir aquesta matèria. Tot i aquesta positiva evolució, i el reconeixement per part de les polítiques educatives, el reconeixement i la utilització d'aquesta matèria encara és escassa i puntual, ja que el fet és que la realitat a les aules de primària i secundària és que té molt poca presència. Vegem a continuació algunes investigacions que assenyalen algunes de les causes de la problemàtica de l'EC en l'àmbit educatiu, quina és la problemàtica de l'EC i quins són els factors que en condicionen la seva presència.

Partim de l'estudi de Villard, Abad, Montávez i Castillo (2013) on assenyalen que per tal que l'EC formi part del desenvolupament integral de l'alumnat i els continguts estiguin ben consolidats és important que hagin estat treballats en etapes anteriors. Recomanen, doncs, treballar l'EC des de l'etapa de l'educació primària, i usar, des de ben petits, mètodes d'ensenyament basats en la creativitat i la participació.

Però la realitat és que l'EC a Secundària encara té menys presència que a primària; Manzano, (2004) apunta que l'àmbit d'EC a secundària, segurament per les seves característiques, és la que menys presència té dins les programacions d'EF.

Archilla i Pérez (2009) duen a terme una investigació sobre les dificultats que es troba el professorat de secundària per desenvolupar l'EC en EF; i, assenyalen que l'EC és un contingut difícil de portar a la pràctica tant a primària com a secundària. En el cas de secundària la investigació certifica que el professorat que realitza activitats d'EC a les seves aules s'enfronta a certes dificultats que condicionen i d'alguna manera limiten el desenvolupament d'aquest tipus de continguts. Com a exemple assenyalen la pròpia pràctica docent, l'alumnat, el mateix professorat, la seva formació i les experiències en aquest camp, com les principals dificultats que es troba el professorat de secundària.

Pel que fa al professorat assenyala que es troben amb dos perfils de professorat, uns que s'hi troben còmodes impartint aquest tipus de continguts, i, uns altres que els hi agrada desenvolupar aquest tipus de continguts, però no tenen molt clar com fer-ho i es troben amb dificultats a l'hora d'impartir-lo. Les autores adverteixen que si no s'imparteix correctament aquest contingut a primària i a secundària, es perdrà l'educació integral de la persona. En la mateixa línia, les autores també apunten que en l'EC ha de prevaldre la creativitat i l'expressió de l'alumnat per sobre de la

pura reproducció de models, on s'avaluï el procés formatiu i no només el producte final, on existeixi una progressió i continuïtat dels continguts, no només durant un curs, sinó en tota l'etapa; afirmen que sovint la realitat és que l'EC no es té en compte i es passa una mica per alt o fins i tot s'omet la seva pràctica.

Montávez (2003), Ortiz (2002), Ruano (2003) i Villada (2002), en aquest sentit assenyalen que la utilització de l'EC en l'àmbit educatiu és cabdal fomentar una educació més creativa, potenciant l'ús del cos i el moviment com a llenguatge i forma de comunicació no convencional. Les característiques dels seus continguts i l'ús de metodologies actives poden resultar de gran ajuda per al treball de les emocions i al desenvolupament d'habilitats creatives, comunicatives i socials.

Tot i la riquesa d'aquesta disciplina, pel que fa als seus continguts, és important el Com. Vegem a continuació què en diuen els estudis sobre la formació del professorat, que són els agents que desenvolupen el Com.

Monfort i Iglesias (2015) en el seu article sobre *la creativitat en l'expressió corporal*, assenyalen que tot i la presència de continguts com l'EC en el currículum, no significa que sigui garantia del desenvolupament de l'educació emocional i creativa. Anuncien que perquè l'EC tingui repercussions en l'aprenentatge és fonamental aprofundir en l'estudi del Com s'ensenya.

Com a resultats més rellevants de la investigació de Monfort i Iglesias (2015) observen que aquest contingut no s'imparteix en les mateixes condicions que la resta de continguts d'EF i que el dèficit en la formació inicial i permanent del professorat afecta quan i Com s'aplica. Assenyalen que el professorat tendeix a utilitzar metodologies directives que responen a una orientació tècnica que no promou la creativitat de l'alumnat, de manera que l'EC no s'utilitza com una eina per fomentar la creativitat de l'alumnat, sinó que s'actua de forma directiva inhibint d'aquesta manera la creativitat i expressivitat en l'alumnat. Utilitzar metodologies directives en l'EC per a la realització i imitació d'una coreografia o d'una dansa codificada... no promou la creativitat de l'alumnat sinó més aviat el contrari, de manera que no s'aprofita tota la riquesa d'aquesta disciplina.

D'altra banda, dades recollides per altres estudis assenyalen de nou que, els factors que afecten el què fan amb l'EC els professors d'EF és la formació rebuda. Es podria dir que hi ha importants carències en la formació inicial (Hernández, 2000; Monfort, 1999; Ruiz, 2000; Velázquez, 2000).

La formació insuficient en aquest camp és la causant que el col·lectiu del professorat d'EF senti una gran inseguretat davant aquest tipus de continguts i que tendeixi a reduir la seva presència a les aules.

Tot nen i jove pot expressar-se a través del moviment i entrar en el món de la comunicació i creació, però és l'adult, en aquest cas el docent, qui ha de fer l'acompanyament en aquest procés, i perquè això es pugui dur a terme, és necessari que aquest adult-docent tingui una bona formació en la matèria. De manera que, per tal que l'alumnat rebi una eina significativa a través de l'EC, cal que el docent conegui la teoria que fonamenta la pràctica de l'EC, i que, sigui el docent qui prèviament vivenciï en primera persona a través del seu propi cos i moviment els diferents continguts de l'EC, per poder reconèixer les seves possibilitats i limitacions; i per damunt de tot, que tingui clar el Què, el Perquè i el Com de l'EC.

En aquest sentit, Archilla i Pérez (2009) apunten que en l'EC es combinen dos factors importants pel que fa al professorat: per un costat, les pròpies vivències i experiències que ha tingut el propi professorat al llarg de la seva vida amb aquesta dimensió (en la formació o en la seva etapa escolar anterior i que haurien d'haver-se vivenciat internament), i, per altra banda, el caràcter vivencial - experimental que té aquest tipus d'activitats portades a l'aula juntament amb l'alumnat. És a dir, el docent ha de participar activament en aquest tipus de pràctiques, pell amb pell, professorat-alumnat. Per últim, afirmen que per a aprofitar al màxim aquest contingut és imprescindible que el docent "es busqui a si mateix dins d'aquest contingut" i a partir d'aquí, realitzar o buscar la seva pròpia metodologia. Això farà que se senti còmode realitzant, motivant i transmeten la importància i valor de l'EC.

Lligat amb el citat anteriorment, Robles, Castillo, Giménez, Rodríguez, i Pérez (2013), duen a terme una investigació per analitzar la importància que té l'EC respecte a altres àmbits de l'EF, així com els factors que condicionen al docent a l'hora d'impartir l'EC i, assenyalen que l'EC és l'àmbit menys valorat pels docents d'EF, i que els principals factors que justifiquen l'escassa presència d'aquesta fan referència a la poca formació, a la falta d'experiències prèvies, i a l'escassa demanda per part de l'alumnat. Els autors de la investigació consideren que aquest bloc ha d'estar impartit en tota la seva amplitud i potencialitat. En canvi,

consideren que la realitat a les aules és molt diferent, ja que sovint no es posa en pràctica.

Com hem dit anteriorment, si tenim en compte que l'EC a Secundària només es contempla en l'àmbit de l'EF, i si li sumem que la majoria de docents d'EF no tenen una bona formació de l'EC, fa que la utilització d'aquesta eina sigui molt escassa i poc significativa.

García, Pérez i Calvo en el seu treball per analitzar l'EC com a disciplina que permet trobar un llenguatge propi mitjançant l'estudi i la utilització del cos, assenyalen que, en general, hi ha desconeixement de les aportacions de l'EC en el desenvolupament integral de la persona, la consideració que és una pràctica eminentment femenina i la falta de formació dels professionals, són algunes de les raons que poden justificar el desaprofitement de l'EC com a eina formativa. (Herrera, 2000; Paulson, 1993; Torre, Castellano, Palomares & Pérez, 2007; McCarthy, 1996).

García Sánchez, Pérez Ordás i Calvo Lluch (2012), creuen necessari tenir present que utilitzar el cos no només és fer-ho des de la seva capacitat de moviment (des d'una perspectiva motriu), sinó també des de la seva capacitat expressiva, creativa i estètica. Creuen que és fonamental que els professionals de l'àmbit de l'EF i l'esport, dedicats a la formació i recreació, aprenguin a ensenyar l'EC amb certa garantia d'èxit. Assenyalen que el ventall de possibilitats és infinit. El més important és descobrir el potencial de l'EC per al desenvolupament integral de la persona i emprendre el treball perquè sigui el més significatiu i enriquidor possible. Consideren que cada educador sigui capaç d'elaborar les seves pròpies sessions d'EC adaptant i combinant les diferents activitats expressives a les necessitats educatives i recreatives del grup amb el qual treballa.

Pel que fa al punt de vista de l'alumnat, Vendrell, N. i Secanell, I. (2020), elaboren un anàlisi de l'interès de l'alumnat de secundària sobre l'EC, i quins en són els factors que determinen el seu interès. Les autores, assenyalen que continua havent-hi una clara preferència cap als continguts de l'EC per l'alumnat del sexe femení per davant dels del sexe masculí. Associen a aquest resultat el fet que els continguts més impartits a les classes d'EC són els balls i les danses (salsa, country...). Aquest tipus de continguts, no són molt ben rebuts pel gènere masculí, ja que els sol fer vergonya, perquè consideren que són pròpies del gènere femení. (Moreno, Martínez, i Alonso, 2006)

Un altre resultat rellevant que s'obté en aquest estudi sobre el motiu pel qual a l'alumnat de secundària no els hi agrada l'EC, és que la majoria no la troba útil i l'interès per l'EC a mesura que l'alumnat va passant de curs, es produeix un descens notable per l'interès en aquest tipus de continguts. Per aquest motiu, els autors de l'estudi, assenyalen que és necessari que el docent justifiqui els objectius de les activitats que es proposen, així com els beneficis que l'EC implica, per tal de fomentar l'interès per l'EC des dels cursos més petits. (Moreno, Hellín y Hellín, 2006).

Quevedo Blasco, V; Quevedo Blasco R. i Bermúdez; (2022) realitzen un anàlisi de la motivació en la pràctica de l'EF en adolescents, i assenyalen que els continguts més motivadors del currículum que s'estableixen a l'EF, són les activitats físiques en el medi natural, seguida pels jocs i els esport, quedant l'EC en darrer lloc.

L'estudi de Gómez-Carmona, Redondo-Garrido, Bastida-Castillo, Mancha-Triguero, i Gamonales, (2019), sobre les emocions que es perceben en estudiants adolescents durant les sessions d'EC, anuncien que per aconseguir un major lligam cap a la pràctica de l'EC, s'ha d'aconseguir un alt nivell d'emocions positives cap a la pràctica, eliminant d'aquesta manera, l'aparició d'emocions negatives com ara la vergonya o la por a fer el ridícul. Assenyalen que el docent ha de tenir en compte el disseny de les activitats, els components de lògica interna, fet que permet modificar les emocions percebudes per l'alumnat i d'aquesta manera s'obtindrà un major grau de satisfacció i motivació durant la pràctica. Per últim, assenyalen que els docents d'EF han de dissenyar unes activitats mitjançant l'EC en les que hi hagi una progressió de la complexitat de la lògica interna i dels requeriments motors, així com desenvolupar activitats no competitives, i per tant de caire cooperatiu.

Després de tot l'exposat anteriorment, afegir, que tot i que es veu clarament que hi ha diferents factors que condicionen la presència de l'EC, totes aquestes dificultats són també superables. Mª Teresa Archilla Prat i Darío Pérez Brunicardi (2009), afirmen que:

“ con una mayor implicación e inquietud por formarse en este tipo de contenidos, sobre todo con una mayor decisión a la hora de mostrarlos al alumnado, estableciendo colaboraciones con otros profesores sobre sus planteamientos, dudas y propuestas en este campo, con la superación de los miedos y bloqueos personales (mediante la vivenciación de experiencias de este tipo), con la reflexión sobre los elementos que favorece este contenido

cuando se lleva al aula y las satisfacciones personales sentidas cuando hemos conseguido un logro junto con nuestros alumnos, estamos seguros de que todas estas dificultades son algo más fáciles de superar”.

A continuació i després d’haver comentat diferents estudis sobre els factors que condicionen la presència de l’EC a secundària, és compon una taula, amb els principals factors anomenats; estructurant-ho en 6 parts diferenciades, i d’aquesta manera poder-ho relacionar posteriorment amb els resultats de les enquestes.

FACTORS QUE CONDICIONEN LA PRESENCIA DE L’EC A SECUNDÀRIA	DESCRIPCIÓ
La pròpia practica docent	La duració del contingut Continuïtat en la programació Metodologia Incoherència: Creativitat reproducció de passos o danses.
La formació dels docents	Experiències prèvies Formació inicial Formació permanent
L’alumnat de secundària	Poca Acceptació del contingut Grau d’implicació de l’alumnat a les activitats Grau de motivació de l’alumnat Prejudicis de gènere
Importància de l’EC	Importància social dins l’EF Importància a secundària

Reflexió final del capítol

Com s'ha pogut observar al llarg del capítol, l'EC es considera una activitat artística, educativa, grupal i metodològica, que potencia el coneixement i desenvolupament del llenguatge corporal; expressant, comunicant amb un valor estètic i artístic del cos. També s'ha pogut veure que l'EC és un llenguatge que es pot connectar amb tot el que ens envolta, i, per tant, es pot connectar també, amb altres àmbits del currículum. Aquest fet és d'especial rellevància per seguir amb la hipòtesi del present TFM, amb el qual es vol investigar i justificar, com l'EC pot ser una eina d'aprenentatge, que no ha d'estar subjecte només a ser treballada i desenvolupada des de l'EF. Prenem com a exemple, un cas a partir de les fraccions. El professor o professora de matemàtiques per explicar la interpretació d'una fracció, ho pot fer amb el dibuix del típic pastís, però també ho pot fer, utilitzant els elements de l'EC, per exemple, pot utilitzar l'espai i els cos dels seus alumnes, per dur a terme una manera més de visualitzar una fracció, és a dir, pot utilitzar l'EC com a una eina més d'aprenentatge? Aquesta és la idea principal d'aquest TFM, analitzar i justificar com l'EC amb tota la seva riquesa en l'àmbit educatiu pot ser una eina metodològica i transversal en tots els àmbits.

Un cop exposat la riquesa de l'EC en l'àmbit educatiu i analitzant els beneficis que aquesta aporta a nivell individual i col·lectiu, acabem el capítol abordant la problemàtica de l'EC en l'àmbit educatiu i els factors que condicionen l'aparició de l'EC a secundària. Aquest apartat ens fan adonar que és important desenvolupar correctament el contingut d'EC perquè el professorat no es trobi amb dificultats a l'hora d'impartir les seves classes i a la vegada, sigui ben considerada per tots els agents de l'àmbit educatiu, professorat, alumnat, famílies, perfils polítics legislatius educatius ...

En el capítol següent es durà a terme el marc teòric sobre l'adolescència, etapa en la qual es planteja el TFM, per tal d'analitzar i justificar, la importància de la utilització de l'EC en aquesta etapa de desenvolupament dels i les joves.

CAPÍTOL 2: L'adolescència i l'expressió corporal

Introducció

Per introduir l'etapa i el context de l'adolescència, etapa en la qual se centra aquesta investigació, en aquest capítol s'han seleccionat diferents fonts que anomenen les característiques principals d'aquesta etapa, caracteritzada principalment per grans canvis físics (biològics) i cognitius de l'alumnat, amb el fi de justificar la utilització de l'expressió corporal com a eina d'aprenentatge en aquesta etapa.

Pubertat, adolescència i joventut

Tot seguit es realitza una breu descripció dels conceptes de pubertat, adolescència i joventut, diferents per definició, que van ser acordats segons l'Organització Mundial de la Salut de la següent manera:

Pubertat: "Conjunt de modificacions purament orgàniques i comuns a totes les espècies amb fenòmens neurohormonals i antropomèdics... Es donen canvis orgànics que porten a la maduresa biològica adulta amb dimorfismo sexual i a la capacitat reproductiva"

Adolescència: (El terme adolescència prové del verb adolescere que significa créixer). "Període de transició bio-psico-social que transcorre entre la infància i l'edat adulta... Es donen modificacions corporals i ambientals que porten a la vida adulta". Edat: entre els 10-20 anys.

Joventut: Engloba els moments intermitjos i finals de l'adolescència i els primers de l'edat adulta; en un enquadrament social, comprèn grups entre els 15 i els 25 anys... Predominen els èxits (o frustracions), durant la maduresa de la personalitat, socialització, i començament de la integració en la producció dins la societat a la qual pertany". Segons aquesta delimitació conceptual, la joventut és una categoria psicològica que coincideix amb l'etapa postpuberal de la adolescència, lligada als processos de la interacció social, de definició d'identitat i a la presa de responsabilitat.

Els Adolescents

L'adolescència és una etapa de trànsit entre la infància i la vida adulta (Ramos 2013), és un moment en què es produeixen canvis a nivell cognitiu, afectiu i conductuals que determinen i guien el futur de cada adolescent. De manera que els adolescents es troben en un moment de gran importància per a la construcció de la seva identitat i autoconeixement (Giró, 2007).

A continuació es defineixen els principals canvis biològics i psicològics de l'adolescència. Els aspectes que es plantegen, amb què la majoria d'autors coincideixen, van ser plantejats principalment per Aberastury i Nobel (1972) citats per la Doctora en Psicologia Irene Silva Diverio "*La adolescencia y su interrelación con el entorno*".

Aspectes biològics

- Creixement corporal donat per augment de pes, estatura i canvi de les formes i dimensions corporals.
- Augment de la massa i la força muscular, més accentuades en l'home.
- Augment de la transportació d'oxigen, increment dels mecanismes amortiguadors de la sang, maduració dels pulmons i del cor, donant per resultat un major rendiment i recuperació més ràpida davant de l'exercici físic.
- Desenvolupament sexual caracteritzat per la maduració dels òrgans sexuals i s'inicia la capacitat reproductiva.

Com que augmenta la velocitat de creixement es canvien les formes i dimensions corporals, això no passa de manera harmònica i lenta, sinó tot al contrari, passa de manera poc proporcionada i ràpida, pel que és força comú que es presentin trastorns com: torpesa motora, incoordinació, fatiga, trastorns del somni, provocant trastorns emocionals i conductuals de manera transitòria.

Aquests canvis biològics que es donen en aquesta etapa posen de manifest la importància i la necessitat de treballar amb el cos i el moviment, ja que pot afavorir el desenvolupament del reconeixement i control d'aquest "nou cos" que ha crescut molt ràpidament, i que sovint no dona temps d'assimilar.

Aspectes psicològics

- Cerca de si mateixos, de la seva identitat.
- Necessitat d'independència dels pares.
- Necessitat de pertinença al grup d'iguals.
- Evolució del pensament concret abstracte.
- Manifestacions i conductes sexuals amb desenvolupament de la identitat sexual.
- Tendència a contradiccions en les manifestacions de la seva conducta i fluctuacions del seu estat d'ànim.
- Relació especial que pot arribar a ser conflictiva amb els pares.
- Actitud social reivindicativa.

Els adolescents es fan més analítics, formulen hipòtesis, consideren alternatives i arriben a conclusions pròpies. Tenen una clara tendència a la selecció d'una ocupació i la necessitat de capacitació per al seu desenvolupament. Necessitat de formulació i resposta per a un projecte de vida.

Si s'ofereix a l'alumnat de secundària treballar a través de l'EC, es contribuirà que l'EC esdevingui una eina que potenciï l'autoconeixement físic i psicològic, en moments en què a l'alumnat li és complicat fer-ho, ja que com hem anomenat, és una etapa on hi ha grans canvis. Podem afirmar que, quan més treballin el seu cos a través del moviment, més el reconeixeran i podran reforçar i consolidar la seva identitat.

L'Adolescència i l'Expressió Corporal

Com s'ha comentat amb anterioritat, l'adolescent es troba en un dol per el cos infantil i encamina l'apropiació d'un nou cos, adolescent. Aquest nou cos promogut pels canvis físics i psicològics anomenats, poden fer viure a l'adolescent una sensació que aquell cos és aliè a la seva ànima (Scalozub, 2001). De manera que treballar l'EC pot ajudar a l'adolescent a conèixer (o reconèixer) el seu cos i moviment, i això pot ajudar que se sentin més tranquils amb qui són.

Segons Stoke (1974), és important emprendre un treball a partir de l'EC amb adolescents, ja que permet entrar en contacte amb la pròpia persona i amb la resta, fet que és d'especial importància en l'etapa de l'adolescència.

Braconnier y Marcelli, (1998) anuncien que tots els canvis que viu el cos de l'adolescent actuaran directament en la seva conducta; i a la vegada exposen que la principal característica del procés de desenvolupament de l'adolescent resideix en la relació que estableix amb el seu cos, essent el seu cos el primer representant de les pulsacions sexuals i agressives, més o menys inconscients. D'altra banda, també assenyalen que el cos representa un privilegiat mitjà d'expressió simbòlica dels conflictes i dels modes en què es relacionen els adolescents, al mateix temps que és "un instrument per mesurar" aquests canvis.

Aquests són fonaments importants pels quals treballar l'EC amb adolescents: ser conscients que a través de l'EC podem ajudar als adolescents a fer aquest camí més amable i fàcil.

Un estudi d'Skinner i Piek (2001) que posava en relació l'autoestima i la coordinació motora, van revelar que a major nivell de competència motriu, major era l'autoestima i menor el nivell d'ansietat. I per un altre costat, els participants detectats amb majors problemes de coordinació van obtenir pitjors resultats en l'autopercepció i autoestima que els seus companys, mostrant menors nivells de recolzament social i majors símptomes d'ansietat.

Podríem dir que els problemes de coordinació motora poden portar a un descens en el rendiment acadèmic, baixos nivells de relació social, tenint grans repercussions a nivell social i emocional, el qual afecta l'autoestima dels adolescents.

Beneficis de la pràctica de l'Expressió Corporal en adolescents

Les dades aportades fins al moment són suficients per entendre que l'adolescent ha de reconèixer el seu cos i re-apropriar-se'l, dominant-lo novament a nivell funcional. Això demostra que l'EC pot ser una bona eina per poder-ho dur a terme.

En aquest sentit, segons varis autors i autores, treballar l'EC produirà a l'adolescent els beneficis següents:

Aspectes físics

- Augment de la competència motriu.
- Millora de la percepció de l'esquema corporal.
- Millora de la coordinació neuromuscular.

- Desenvolupament del sentit espacial.
- Desenvolupament del sentit rítmic.
- Millora de les capacitats físiques en general.
- Millora de la capacitat de control postural.

Aspectes psicològics

- Millora en el coneixement i acceptació del propi cos (formació d'una imatge corporal positiva).
- Millora en el procés de comunicació (desenvolupament de l'expressió no verbal).
- Millora en el procés de socialització (integració i cooperació).
- Canalització i alliberament de tensions.
- Desenvolupament del sentit estètic i de la creativitat.

Reflexió final del capítol

Com hem pogut observar, la velocitat de creixement dels i les adolescents succeeix de forma ràpida i poc proporcionada, de manera que és una etapa on hi ha grans canvis, i això influeix en la conducta dels i les joves. Aquests canvis posen de manifest la necessitat de treballar amb el cos i el moviment, per afavorir el reconeixement i control d'aquest "nou cos" .

A partir de tot l'exposat, em faig la següent pregunta: donat la necessitat de moviment i treball corporal que tenen els i les joves, són suficients dues hores a la setmana d'EF? Actualment, els alumnes es passen més hores asseguts a una cadira que en moviment, en aquests sentit l'EC podria afavorir que els i les adolescents es mostrin més actius mentre aprenen.

CAPÍTOL 3: Metodologies actives i expressió corporal

Introducció

Per saber cap a on anem, ens cal mirar enrere i veure d'on venim.

Francisco Goya, "La letra con sangre entra"

Expressions com *"la letra con sangre entra"*, formaven part de la infantesa dels nostres pares, mares, avis i avantpassats. El mateix Francisco Goya al 1780 en el seu quadre anomenat *"La letra con sangre entra"* realitza una crítica de l'educació del moment. L'escena mostra el professor amb una actitud de fuetejar a un alumne a les seves natges descobertes; l'alumne adopta la postura d'acceptació del càstig. Goya centra tota l'atenció en el càstig corporal que rebien els nens i nenes d'aquella època, quan no feien silenci, quan no se sabien la lliçó, quan no estaven ben asseguts a la cadira, quan preguntàven alguna cosa que posava en dubte el saber del professor... el professor era qui ho sabia tot, i era l'únic emissor i transmissor d'aquests sabers. Els alumnes buits de saber, escoltaven i callaven, adoptant d'aquesta manera una actitud passiva en el seu procés d'ensenyament-aprenentatge.

Si mirem enrere, els nostres pares aprenien mitjançant metodologies tradicionals amb les quals el docent realitzava una exposició continua i l'estudiant es limitava a prendre apunts i fer preguntes en moments ocasionals.

Afortunadament, les coses han canviat i aquestes pràctiques educatives que el mateix Goya en feia crítica al 1780, han quedat enrere, donant pas a pràctiques més humanes, significatives i actives per a tots els agents implicats en el procés d'ensenyament- aprenentatge. Avui dia, els docents tendeixen a utilitzar metodologies actives i innovadores a l'aula. Cada vegada més, les classes magistrals, on el docent realitza una exposició oral per transmetre coneixement i on l'alumnat escolta i pren nota, han donat pas a classes més dinàmiques, on l'alumnat es converteix en el responsable dels seus propis aprenentatges i on assumeix un paper més actiu en la construcció del coneixement.

Ensenyar no és una feina fàcil. Els temps han canviat, i la manera d'ensenyar i d'aprendre també. A mesura que ens endinsem en l'era del coneixement, es va modificant, doncs, el concepte que tenim d'aprenentatge. Els mètodes que s'utilitzaven amb els nostres pares, no han de ser els mateixos que utilitzaran els nostres fills i filles, és per aquest motiu, que els mètodes utilitzats en el procés d'aprenentatge han de realitzar un gir contundent cap a sistemes centrats en l'alumnat, han de ser, doncs, diversificats i adaptats. I per tal que això es pugui dur a terme, és important millorar les pràctiques educatives, desenvolupant, així, noves metodologies més actives.

És indispensable que les metodologies educatives igual que els temps, també canviïn, evolucionin i s'adaptin a la societat.

Les metodologies actives i l'Expressió Corporal

Les metodologies aplicades a l'aula poden afavorir l'èxit de tot l'alumnat? Poden millorar els resultats acadèmics? Poden millorar la convivència promovent la inclusió i la cohesió del grup en un context d'aprenentatge significatiu? Vegem a continuació que en diuen els experts sobre les metodologies emprades a l'aula.

La majoria dels autors classifiquen les metodologies en dos grans grups. Per un costat, hi ha els mètodes tradicionals, també coneguts com a mètodes passius. Per un altre costat, els mètodes innovadors, actius o basats en l'acció. (Samwel, 2010).

De manera que s'estableix una relació directe entre innovació i metodologies actives. Aquest serà doncs, una de les bases que fonamenta el present TFM.

Yolanda Abellán Toledo i Rosario Isabel Herrada Valverde (2016) en el seu article d'innovació educativa i metodologies actives en educació secundària, assenyalen que la innovació educativa sorgeix del context de la investigació i es desenvolupa com un element de creació de nous coneixements, productes i processos.

En aquest sentit, Gonzalez i Escudero citats per Abellán i Herrada (2016) assenyalen que la innovació és quelcom més que un canvi superficial i que pretén alterar idees, concepcions i pràctiques, amb el fi de renovar el sistema educatiu. Abellán i Herrada (2016) anomenen les metodologies actives com a agent que pot afavorir el canvi o millora del sistema educatiu.

De manera que s'entén l'innovació educativa com a un procés conscient orientat a la millora educativa, i és en la innovació que les metodologies actives hi juguen un paper molt important.

Tradicionalment s'han utilitzat metodologies amb les quals el docent és emissor i transmissor dels coneixements, mentre que l'alumnat és qui rep i assimila aquests coneixements, actuant de forma passiva en el seu procés d'aprenentatge. En aquest sentit, Mark Prensky (2001:1), citat a l'article de M^a del Carmen Bernal González i Mariel Sarai Martínez Dueñas (2017: 271-275), assenjala que "avui en dia tenim alumnes pels que el nostre sistema educatiu no va ser creat" Prensky(, 2001, 1). Això significa que és urgent innovar la tasca docent i trobar millors metodologies per fer assequible l'aprenentatge dels estudiants.

Per aquest motiu, el docent té un paper fonamental en totes les etapes educatives, des de les edats més primerenques fins l'educació superior. Vegem que en diuen els experts sobre el paper del docent com a agents que promoguin el canvi.

De la Fuente, Vera i Cardelle-Elawar (2012: 958) assenyalen que els docents passen a convertir-se en el recurs més valuós de la nostra societat, han de ser els actors que protagonitzin el canvi.

En la mateixa línia, Martínez Bonafé, (2008) creu que és el docent el protagonista de la innovació.

González (2010), assenjala que els docents han de promoure accions encaminades afavorir el despertar i interès de tot l'alumnat.

Una de les tasques dels docents és saber programar i escollir les metodologies més adequades per aconseguir una determinada competència. (Rosales, 2013; De Miguel, 2006). És a dir, les metodologies són el vehicle per desenvolupar les competències. (Fernández, 2006).

Fent referència aquest esment, quan s'implementen metodologies actives, l'alumnat es converteix en el principal protagonista, involucrant-se i intervenint en el seu procés d'aprenentatge, i el docent actua com a mediador, tutor i guia.

Independentment de la competència que es vulgui treballar, els docents han d'utilitzar metodologies actives on l'alumnat adopti un paper actiu i participatiu (Ripollés, 2011; Bager, 2011) i es situï en el centre del procés d'ensenyament - aprenentatge (Kirby, 2004), de manera que l'alumne sigui el protagonista i el docent el guia, assessor i/o facilitador.

Pel que fa a la figura de l'alumnat, segons Fernandez March (2006), el perfil apropiat de l'alumnat ve caracteritzat pels següents elements: aprenent actiu, autònom, estratègic, reflexiu, cooperatiu, responsable. De fet, l'aprenentatge actiu dona més importància a la aplicació de coneixements en contextos significatius, on s'ofereix a l'alumnat diverses situacions contextualitzades, reals i variades, fet que estaria en consonància amb els actuals plantejaments de les competències.

Tot i que encara hi ha una forta dependència cap a les metodologies centrades en el docent (Zahra i Welter, 2008) i a la utilització de metodologies tradicionals (Jones i Iredale, 2010), a les aules d'alguns instituts de Catalunya hi podem trobar aules on es treballi amb l'alumnat a partir de metodologies actives.

Fins al moment, doncs, podem dir que l'evolució educativa ens aboca a la innovació, a les metodologies actives i a la importància que té en aquest procés de canvi la implicació del docent; que és l'agent que promou la interacció entre iguals i l'intercanvi comunicatiu de tots els alumnes. El fet de compartir el procés d'aprenentatge, de donar i rebre ajuda, contribueix al fet que s'assoleixin millor els continguts d'aprenentatge i al desenvolupament integral de l'alumnat.

Vegem a continuació les característiques de les metodologies actives.

Característiques de les metodologies actives

Les metodologies actives, segons M^a del Carmen Bernal González i Mariel Sarai Martínez Dueñas (2001), tenen tres idees principals:

1. L'estudiant és el protagonista actiu del seu aprenentatge
2. L'aprenentatge és social. Els estudiants aprenen molt més de la interacció que sorgeix entre ells i elles que només de la exposició per part del professorat.
3. Els aprenentatges han de ser significatius. L'aprenentatge ha de ser realista, viable i complexe de manera que l'estudiant trobi rellevància en la transmissió del contingut.

I per tal que l'aprenentatge sigui significatiu, hi ha d'haver dues condicions (Bernal i Dueñas, 2001:103).

- a) Presentació d'un material potencialment significatiu, de manera que poseeixi un significat lògic, és a dir, relacionat de forma directa amb l'estructura cognitiva del qui aprèn. A més, el material potencialment significatiu conté idees clau, que faciliten la interacció amb el subjecte que aprèn.
- b) Actitud potencialment significativa d'aprenentatge per part del que rep l'educació. Implica la voluntat d'aprendre que té el que rep l'educació.

Bernal i Dueñas, (2001: 101-106), assenyalen que les metodologies actives juguen un paper molt important, per aconseguir que els aprenentatges siguin significatius. De manera que els aprenentatges significatius tenen especial importància en les metodologies actives, ja que els alumnes, avui més que mai, busquen que allò que aprenen tingui relació amb allò que ja han après prèviament, però sobretot que sigui rellevant, comprobable i amb aplicació a la vida diària.

Tot i així, quan l'alumne és el protagonista del seu propi aprenentatge, és indispensable com hem dit anteriorment, la funció orientativa del docent, qui no només presenta l'aprenentatge de forma atractiva, sinó que a més a més, ha d'aconseguir que qui aprengui, construeix-hi els seus continguts i els transformi en aprenentatges.

Les metodologies actives promouen, principalment, dues característiques de l'aprenentatge (Bernal i Dueñas, 2001)

1. Sociabilitat de l'aprenentatge. Perquè una persona aprengui, ha d'aconseguir la interacció amb els altres; fomentar i afavorir el diàleg i intercanvi d'idees.
2. Interactivitat dels aprenentatges. L'ús de les noves tecnologies ajuda a la generació de comunitats d'aprenentatge, facilitant, d'aquesta manera la interacció i transcendint les barreres del temps i la distància.

Alguns exemples de Metodologies actives ²

Aprenentatge Basat en Problemes (ABP):

És una metodologia d'aprenentatge fonamentada en el constructivisme on els alumnes són part activa que necessiten organitzar-se per resoldre el problema plantejat pel professor. Es parteix d'un conjunt d'activitats i propostes de treball entorn una situació, escenari o problema.

Treball per projectes:

El treball per projectes és una opció metodològica que pretén fomentar entre els alumnes un tipus diferent d'aprenentatge, centrat en les seves pròpies motivacions, on els propis alumnes es qüestionen un tema d'estudi, fan una cerca d'informació (llibres, revistes, enciclopèdies, Internet etc.), reelaboren aquesta informació i la sistematitzen.

El mètode d'experts:

Aquesta metodologia diposita en l'alumne una certa responsabilitat: la d'ensenyar als seus companys. Crea situacions d'aprenentatge "entre iguals". Es crea una interdependència molt positiva entre tots els membres del grup, ja que cada persona necessita allò que fan les altres. No només s'avalua el resultat final, sinó també el procés i, especialment, la dinàmica de treball i el paper de cadascú.

LEITEXT:

Aquesta metodologia permet el coneixement d'un tema que sigui nou per a l'alumnat amb la mínima participació del professorat. A partir del plantejament

---

² Informació extreta del document elaborat per la Generalitat de Catalunya, Departament d'educació sobre les metodologies actives.

inicial amb una o més preguntes o d'un problema per resoldre, cal respondre un conjunt de preguntes guiades i jerarquitzades que condueixen a la solució final.

Discussió d'un cas:

La metodologia del cas tracta d'una situació real o realista en la qual s'estableix un procés de discussió. Possibilita l'exercici de la dialèctica reflexiva, afavorint la comprensió de temes que es poden resoldre de diverses maneres. L'alumnat ha de presentar una solució argumentada al cas proposat. El cas és una metodologia activa on l'alumnat ha de prendre la iniciativa i cercar solucions.

Vegem a continuació l'infografia elaborada per l'autora del TFM sobre les metodologies actives.

Centrant-nos en la idea principal d'aquest TFM, l'expressió corporal com a eina metodològica a secundària, tot i aquesta positiva evolució cap a metodologies més actives, ens preguntem si és comú veure a les aules metodologies actives que impliquin el moviment i els elements del moviment (espai, temps, qualitat, emoció) i l'expressió com a eina per millorar, potenciar o afavorir l'aprenentatge i involucrar de forma activa i directe a l'alumnat a través del moviment per a la construcció dels seus propis aprenentatges.(Guillén, 2017)

Sense aprofundir en el món de la neuroeducació, però si fent esment, val la pena destacar a Jesús Guillén, que presenta investigacions relacionades amb la neuroeducació per donar-la a conèixer i, així, millorar el procés d'ensenyament-aprenentatge dels infants i adolescents a l'escola; i afirma:

"l'exercici físic millora l'atenció executiva i també la memòria relacionada directament amb el rendiment acadèmic dels alumnes".

Guillén (2017), anuncia que es va realitzar un experiment entre adolescents, on un grup realitzava 20 minuts d'activitat aeròbica moderada, i un altre es quedava en una situació passiva. Després d'aquests 20 minuts, es realitzava, als dos grups, unes proves relacionades amb la comprensió lectora i les matemàtiques. El grup que havia realitzat abans una activitat aeròbica moderada obtenia millors resultats en les proves cognitives, sobretot a escala de les funcions executives del cervell.

Guillén (2017), cita a Adele Diamond, una de les investigadores que més ha estudiat sobre les funcions executives, diu que cal introduir l'exercici físic i el mindfulness en els hàbits dels infants. Assenyala també, que una manera clara de

contribuir a desenvolupar les funcions executives és fomentar el joc entre els nens i joves, afavorir la cooperació, fer exercici físic, afavorir que es relacionin entre ells...

Per tant, segons els experts, introduir l'EC corporal com a eina que impliqui el moviment cognitiu i físic, pot afavorir el procés d'ensenyament aprenentatge.

Reflexió final del capítol

En el present capítol s'ha pogut observar que s'estableix una relació directe entre innovació, evolució, i metodologies actives. De manera que podem afirmar, que la innovació comporta una evolució, i a la vegada l'evolució comporta cercar millors metodologies per fer assequible la millora del sistema educatiu i l'aprenentatge dels estudiants. I és en aquest punt, entre la innovació i l'evolució, on entren en joc les metodologies actives, amb dos protagonistes principals: el docent actuant com a mediador, tutor i guia de l'aprenentatge, i l'alumnat involucrant-se i intervenint en el seu procés d'aprenentatge.

Com podem relacionar l'EC amb Innovació i metodologies actives? Pot l'Expressió Corporal ser una bona eina metodològica dins les metodologies actives? Aquestes qüestions són les que volem argumentar a partir del marc teòric.

A continuació, en el següent capítol, ens endinsem en el marc teòric que dona forma al present TFM, amb una contextualització més concreta de la investigació.

CAPÍTOL 4: L'expressió corporal com a eina metodològica a secundària

Introducció:

Fins el moment hem fet un recorregut i ens hem documentat sobre, l'expressió corporal en l'àmbit educatiu, l'etapa de l'adolescència, i metodologies actives per, finalment, acabar el marc teòric amb els conceptes d'interdisciplinarietat i transversalitat. En aquest capítol, tot el que els autors i autores aporten sobre l'EC com a eina metodològica.

La interdisciplinarietat i l'expressió corporal

Iniciarem aquest apartat amb una pregunta, que ens servirà per connectar interdisciplinarietat i expressió corporal.

Podríem fer viure una experiència al nostre alumnat a partir d'una escultura, on es relacionessin continguts d'Art, Història, Matemàtiques, Ciència i Expressió Corporal?

Pérez, Castro i Urdampilleta (2012) apunten que l'EC dona l'oportunitat de treballar-la amb altres àmbits de l'educació com ara la literatura, la història, les matemàtiques... Aquestes possibilitats de connexió amb altres àmbits dona la possibilitat d'utilitzar l'EC com a eina interdisciplinària molt interessant per l'alumnat. (García, 2007. Citat per Pérez-Castro i Urdampilleta, 2012, p. 1)

Conde, Artega i Viciano (1998), assenyalen que la interdisciplinarietat es basa en la significativitat dels aprenentatges i la globalitat; i que és un principi clau, bàsic i fonamental en qualsevol procés d'ensenyament-aprenentatge; on els coneixements i les competències que l'alumnat adquireix a l'aula poden ser utilitzats en qualsevol situació de la vida quotidiana.

Basterra i Menescardi (2020) citen a Pino, (2014) qui anuncia que en els últims anys, els docents que imparteixen Educació Física cada vegada s'allunyen més del procés d'ensenyament-aprenentatge tradicional a l'hora d'impartir les seves classes, buscant, així, la col·laboració amb altres àrees.

A més, assenyala també que les últimes lleis educatives defensen un EF més integral, en què l'EF es relacioni amb altres àrees o matèries, i es proporcionin un aprenentatge que aporti coneixements més profunds cap al món que ens envolta.

En relació a l'anterior, és interessant observar com es contempla aquesta connexió en el currículum d'Educació Secundària Obligatòria – Decret 143/2007 DOGC núm. 4915, i analitzar com es promou la connexió de l'EF amb altres matèries.

"La connexió entre continguts de matèries diverses mostra les diferents maneres de tractar una mateixa situació i dóna un sentit més ampli als conceptes i n'afavoreix la comprensió. De la mateixa manera, els continguts que en una matèria es presenten com a instrument, trobaran en una altra els contextos adequats que els donaran sentit". (Currículum Educació Secundària Obligatòria – Decret 143/2007 DOGC núm. 4915)

El decret també anomena de forma orientativa la connexió de l'EF amb les següents matèries:

- *Ciències de la naturalesa - Respecte per les normes de conservació del medi.*
- *Llengua - Interacció oral en jocs i esports, desinhibició en activitats comunicatives. Presentació individual o col·lectiva d'exposicions orals*
- *Música - Improvisacions individuals i col·lectives amb suport musical*
- *Educació civicoètica - Reflexió sobre les conductes de risc que afecten la pròpia salut i la dels altres.*

Partint d'aquest anàlisi del currículum, es pot observar com des del departament es potencia el fet de connectar l'EF amb altres àrees, ja que permet a l'alumnat donar un sentit més ampli a l'aprenentatge i afavorir-ne la comprensió. Se li dona importància a la utilització interdisciplinària de les classes d'EF, on no només es realitza un treball motriu, sinó que alhora es relaciona amb la realitat social actual (García, 2011).

La utilització de la interdisciplinarietat en les sessions d'EF pot ser un aspecte important, ja que pot fer arribar a la resta dels agents involucrats en el sistema educatiu la seva relació directa amb altres aspectes poc associats a l'EF (Quintero, 2015).

Lauerbach (1971) referint-se a l'educació física, ja plantejava que no n'hi havia prou en fer "esport", sinó que l'EF havia de convertir-se en un principi educatiu i "trobar un lloc en les altres assignatures". En aquest sentit Delgado (2004) planteja per exemple, el treball en EF des del concepte "de l'Olimpisme" com a eix transversal, treballant continguts de plàstica, socials, música, llengua estrangera, etc., considerant "que l'olimpisme i l'esport, repercuteixen en totes les àrees curriculars".

Arroyo i Menescardi (2020) citen a Blázquez, (2016) per assenyalar que una manera d'emprendre la interdisciplinarietat és mitjançant les metodologies actives, com per exemple l'aprenentatge per projectes (APP).

Arguedas Quesada (2003), assenyala que és necessari treballar amb l'alumnat de manera coordinada amb els coneixements de les diferents àrees, basades en les realitats i problemes de la vida diària dels joves, és a dir: "s'ha de fer referència als eixos transversals".

L'EC es converteix, doncs, en una bona eina per afavorir l'aprenentatge d'altres àrees, ja que permet la integració de continguts d'altres àrees del currículum. A través d'estratègies innovadores s'estableix una interrelació entre els objectius i es transformen en aprenentatges significatius, que afavoreixen la creativitat i l'expressió artística de l'alumnat.(Quesada, 2003)

La transversalitat en l'àmbit educatiu

Abans d'endinsar-nos en la transversalitat en l'àmbit educatiu, analitzem la definició aportada per l'Institut d'Estudis Catalans sobre el concepte "transversal":

1. Que va en una direcció que travessa una direcció donada. Dues posts paral·leles unides per llistons transversals. Secció transversal. 2 Recta que travessa o talla un sistema de rectes.

Segons el diccionari, doncs, significa creuar d'un lloc a un altre. Si ho relacionem amb l'àmbit educatiu, la possibilitat d'emprendre la transversalitat dona lloc a un element vertebrador de l'aprenentatge on s'annexen al seu voltant diferents matèries. Vegem a continuació què en pensen els experts en el tema.

Monclús (1999) assenyala que la transversalitat en l'àmbit educatiu es refereix a una estratègia curricular mitjançant la qual alguns eixos vertebradors penetren tot el currículum, és a dir, estan presents en tots els àmbits, dimensions, programes, projectes, activitats... Per tant, l'autor es refereix a aquest eix vertebrador que travessa els diferents àmbits i matèries, essent un element comú i que els connecta.

Velásquez Sarria (2009) cita a Fernández (2003) i, afirma que la transversalitat curricular implica la utilització de noves estratègies, metodologies i necessàriament

noves formes d'organització dels continguts. De manera que la transversalitat té el repte de fer front a la concepció parcel·lada i dividida del saber. Avui en dia, el coneixement encara es construeix de forma parcel·lada i dividida, on cada matèria o disciplina s'interessa únicament pel seu objecte d'estudi, sense contemplar la integració de les altres. La transversalitat busca trencar amb aquesta concepció fragmentada del coneixement.

Moreno (1999) entén la transversalitat curricular com el conjunt de característiques que distingeixen a un model curricular on els seus continguts i objectius d'aprenentatge van més enllà dels espais disciplinars i temàtics tradicionals, desenvolupant d'aquesta manera nous espais que en ocasions creuen i travessen el currículum en diferents direccions, més enllà dels límits disciplinars.

Com es pot apreciar en l'exposat anteriorment, la transversalitat travessa el currículum dividit per àmbits i matèries, aportant una mirada més global a l'educació.

A continuació es donarà èmfasi en un exemple a partir de l'EC com a eina per a l'aprenentatge d'una nova llengua estrangera, en aquest cas, el francès.

L'expressió corporal i el francès:

L'EC, doncs, és aquí on juga un paper molt important com a eina capaç d'integrar i enriquir els continguts del currículum de secundària, mitjançant activitats lúdiques, expressives, creatives que es poden relacionar amb matemàtiques, ciències, història, plàstica, idiomes i altres àrees d'àmbit educatiu.

Ens trobem davant d'un projecte anomenat Ça Bouge!, que busca unir l'Expressió Corporal amb l'aprenentatge d'una nova llengua estrangera, de manera que s'uneixen continguts de l'EF amb l'aprenentatge d'una nova llengua. Aparentment, pot semblar que l'aprenentatge d'una nova llengua estrangera estigui intimament lligada a la utilització d'una metodologia més tradicional i estàtica, però en aquest cas es planteja una metodologia més activa on l'alumnat té l'oportunitat de "moure's" mentre aprèn.

De manera, que aquest projecte aposta per una metodologia d'ensenyament activa que promou un aprenentatge vivencial i experiencial. En aquest sentit, per aprofitar al màxim tots els beneficis que té l'EC en l'àmbit educatiu, és fonamental que

l'estudiant aprengui mentre fa. (García, et al., 2011; Pérez, García & Calvo, 2010; Pérez, et al., 2012).

Amb això es posa de manifest la importància que té que l'alumnat aprengui mentre fa, mentre ho viu: mitjançant l'EC i vivenciant en primera persona les possibilitats que li ofereix aquesta disciplina per al seu desenvolupament integral.

Com hem comentat en altres capítols, l'EC és una disciplina, on no només hi ha una implicació física de la persona, sinó que també hi ha una implicació cognitiva, psicològica i social. En l'EC no només es treballa des de la individualitat, sinó també en equip; on la interrelació, la cooperació i el desenvolupament de la creativitat es posen en joc per aprendre una nova llengua estrangera.

L'EC com a eina metodològica per aprendre una nova llengua estrangera té implícit una sèrie d'interaccions que possibiliten la comunicació entre els alumnes que participen en l'experiència. (García, 2011; Montávez i Zea, 1998; Pérez, 2012). Qualsevol activitat encaminada a desenvolupar l'aprenentatge de la nova llengua a través de l'EC haurà de promoure una metodologia activa, lúdica i vivencial. Per un costat, el més important seran els processos que es proposen per aprendre i per un altre, la utilització del joc tindrà un paper molt important en tot el procés d'aprenentatge afavorint un clima d'ensenyament motivador, actiu i participatiu.

BLOC III
MARC PRÀCTIC

- **Introducció**

La investigació que s'ha dut a terme per al TFM, es compon de dues parts; com a punt d'inici es parteix d'un anàlisi de l'opinió del professorat i de l'alumnat sobre la utilització de l'Expressió Corporal (EC) com a eina metodològica a secundària. I, d'altra banda, es pren com a model d'anàlisi, un exemple real amb l'alumnat de segon de l'ESO de l'INS Ca n'Oriac, on l'alumnat aprèn una nova llengua estrangera a través de la utilització de l'EC com a eina metodològica.

Som conscients, que la investigació se centra en una mostra petita de la població, ja que no estem analitzant tots els instituts públics de Catalunya, d'una comarca o una ciutat en concret, i aparentment, pot ser poc significatiu; però, el perfil de professorat i l'alumnat i, les característiques de les metodologies utilitzades en el centre; fa que sigui un centre i unes persones representatives d'especial interès per a la investigació del present TFM, i així, aquesta investigació pugui ser significativa.

El marc pràctic, amb la construcció del model d'anàlisi, i els resultats aconseguits a partir dels diferents instruments, ens ajuden a identificar si l'expressió corporal pot ser una bona eina metodològica a secundària/o segons l'opinió del professorat i alumnat. A continuació s'exposen les característiques principals de la present investigació.

Aquest apartat està dividit en quatre apartats:

- **Contextualització de la investigació:** En aquest apartat s'explica de manera detallada les característiques principals del centre on s'ha realitzat aquesta investigació, les metodologies que s'hi duen a terme i, finalment, les característiques de les persones que s'estan investigant: professorat i alumnat.
- **Instruments de la investigació:** En aquest apartat s'hi descriuen els instruments que s'han utilitzat per recollir les dades, i quines són les variables que es pretenen mesurar.
- **Disseny de la investigació:** on s'indica el tipus de disseny d'estudi, la metodologia que s'empria i, com s'han recollit les dades.
- **Anàlisi de dades:** on es descriu com s'han analitzat les dades que s'han obtingut a través dels instruments utilitzats.

Contextualització de la investigació

A continuació, s'exposa el context del centre, professorat i alumnat, per tal d'ubicar les persones que formen part de la investigació en un espai i temps determinat

- **Context del centre**

Aquesta investigació va tenir com a protagonistes 20 docents i 51 alumnes de 2n ESO de l'Institut Ca n'Oriac de Sabadell, centre públic on l'autora del present TFM ha realitzat les pràctiques, i on les metodologies utilitzades i la mirada innovadora que té l'equip docent cap a l'educació han estat d'especial interès i font investigable per a l'elaboració del TFM.

L'Institut està localitzat al barri de Ca n'Oriac, al nord de Sabadell. És un Centre de nova creació que va començar el curs 2018-2019 amb un projecte educatiu innovador i compromès amb les famílies, l'alumnat i l'entorn. Enguany, curs 2021-2022, es completa la primera generació formada al centre amb els 4 cursos d'ESO. Tot i que el centre és relativament nou, l'edifici que ocupa és antic, de més de 50 anys, i les instal·lacions es van adequant cada any.

L'institut, es caracteritza perquè s'afavoreixen els aprenentatges amb metodologies actives dins d'un ambient de cooperació de tota la comunitat educativa. Aquest fet, és significatiu per a la investigació, ja que un dels principals fonaments de la base teòrica d'aquest TFM són les metodologies actives.

Així doncs, un dels interessos principals d'aquesta investigació, es relacionar les metodologies actives i l'EC, és a dir, pot ser l'EC utilitzada com una eina dins les metodologies actives per afavorir l'aprenentatge d'una nova llengua estrangera?

De manera que poder dur a terme la investigació en un centre i un equip docent amb aquestes característiques, és significatiu i representatiu com a font d'anàlisi per poder respondre la pregunta inicial d'aquest TFM.

A continuació, es detalla de forma breu i esquemàtica les principals característiques del centre.

Característiques principals de l'Institut Ca n'Oriac

- Centre de nova creació
- Centre de màxima complexitat
- Premisses del departament d'Educació per crear el nou centre: Innovació i transformació del centre
- Ràtios reduïdes: 20 alumnes per grup classe
- Organització horitzontal. Sociocràcia
- Aprenentatge cooperatiu entre docents
- Formació interna del professorat com a eix fonamental del projecte

Característiques principals del procés d'ensenyament- aprenentatge

- Metodologies actives
- Aprenentatge globalitzat. La majoria de les matèries del currículum es treballen de manera integrada i transversal.
- Transversalitat. Necessitat d'establir relacions significatives entre les àrees de coneixement.
- Avaluació formativa

- **Professora titular espai ça bouge**

La professora de l'espai creatiu Ça bouge, és la professora de francès del centre. Fa tres anys que treballa al centre i, és la persona que ha realitzat la proposta de l'aprenentatge d'una nova llengua a través de l'EC. La professora busca un canvi en la pràctica metodològica del francès a fi de renovar el sistema educatiu, i trencar, d'aquesta manera amb metodologies més tradicionals. En la seva proposta implica a l'alumnat i al seu moviment en el procés d'aprenentatge. La professora és conscient, que són els docents els agents que han de promoure aquest tipus de propostes que trenquin amb la tradició i la història, i així innovar i millorar el sistema educatiu.

- **L'Alumnat i l'alumnat mostra**

Pel que fa a l'alumnat, prové de l'escola de primària adscrita, (CEIP Miquel Carreras) i d'altres escoles tant del mateix barri, com d'altres barris diferents de Sabadell i de fora de la ciutat. El perfil de l'alumnat és molt heterogeni no només

per la procedència d'una gran diversitat d'escoles sinó també per la diversitat de contextos culturals, socials i econòmics de les famílies, on la majoria d'elles són novingudes i amb un nivell socioeconòmic mig-baix, fet que fa que sigui un centre catalogat de màxima complexitat.

L'alumnat amb el qual es porta a terme la investigació, és l'alumnat de 2n d'ESO de l'INS Ca n'Oriac, que participa durant 8 setmanes a l'Espai creatiu de Ça Bouge. L'espai creatiu de Ça Bouge, és un espai on l'alumnat aprèn una nova llengua estrangera, en aquest cas, el francès, a través de l'EC com a eina metodològica. Aquest fet és rellevant, ja que aquest alumnat viu en primera persona l'expressió corporal com a eina metodològica per aprendre una nova llengua estrangera. Ens interessa saber com viu l'alumnat el seu procés d'ensenyament aprenentatge a través de l'EC, com és la seva participació i motivació. A continuació es detallen les característiques de l'espai Creatiu Ça Bouge!, espai on es durà a terme la investigació.

- **L'Espai Creatiu Ça Bouge!**

De forma general, els espais creatius, són optatives que s'ofereixen a l'alumnat de l'INS Ca n'Oriac. En aquests espais, es convida a l'alumnat a observar, experimentar, desenvolupar la imaginació, la creativitat i l'autonomia en un entorn ric de propostes estimulants i variades.

En aquest cas, la proposta d'espai creatiu que ens interessa per a dur a terme per aquesta investigació, és un dels espais creatius que s'ofereix a l'alumnat de 2n d'ESO per aprendre una nova llengua estrangera. En aquest espai, a partir de metodologies actives i innovadores, on l'alumnat és el centre de l'aprenentatge, i on hi és present de forma activa i participativa durant tot el procés, aprèn una nova llengua a través de l'EC.

Val la pena comentar, que els espais creatius treballen l'Art de forma transversal, perquè els Espais creatius neixen de dues hores setmanals d'optatives + dues hores setmanals d'Arts Visuals i plàstica. Per aquest motiu, els espais creatius no perden de vista la mirada cap a l'Art i l'Expressió, fet que justifica i argumenta el fet de treballar l'aprenentatge d'una nova llengua des d'una perspectiva més expressiva, creativa, vivencial i activa a través de l'EC; és també un dels motius pels quals s'ha escollit aquest espai creatiu, *Ça Bouge*, com a exemple significatiu per a la investigació.

L'espai Creatiu *Ça Bouge*, és un espai, on l'objectiu és que l'alumnat aprengui una nova llengua estrangera a través de l'EC, esdevenint d'aquesta manera, una pràctica innovadora i poc comú per a l'alumnat, però que contribueix al desenvolupament del procés d'E-A. L'alumnat de 2n d'ESO treballen en grups heterogenis i de forma conjunta durant 4 hores a la setmana repartits en dos dies, durant 8 setmanes.

Per finalitzar aquest apartat, realitzar la investigació en un centre caracteritzat per ser un centre innovador on s'utilitzen metodologies actives, on es dóna valor a l'art i l'expressió com a eix transversal, resulta ésser un centre model per a portar a terme la investigació, ja que innovació, metodologies actives i expressió corporal, són els principals fonaments de la base teòrica del present TFM.

- **Duració investigació**

La investigació es va dur a terme durant el període de pràctiques del màster en formació del professorat, per l'autora del TFM. Es va assistir a un total de 8 sessions.

Instruments de la investigació

La investigació que s'ha dut a terme per al TFM, es compon de dues parts; com a punt d'inici es parteix d'un anàlisi, mitjançant enquestes per qüestionari, per saber, conèixer i analitzar l'opinió del professorat i alumnat de 2n ESO sobre la utilització de l'Expressió Corporal (EC) com a eina metodològica a secundària, donant èmfasi a les variables participació i motivació de l'alumnat, quan s'utilitza aquesta eina.

I, d'altra banda, i com a mostra d'aquesta eina, es pren com a model d'anàlisi, un exemple real amb l'alumnat de segon de l'ESO de l'Ins Ca n'Oriac, on l'alumnat aprèn una nova llengua estrangera, en aquest cas el Francès, a través de la utilització de l'EC com a eina metodològica.

Els instruments utilitzats per a la recopilació de la informació i per donar resposta als objectius de la investigació són reflexats en la següent taula, amb la qual, es pretén oferir una perspectiva general del disseny de l'estudi que s'ha dut a terme. Tot seguit, es descriuran els instruments utilitzats.

OBJECTIU: Analitzar l'ús i l'aplicació de l'expressió corporal com a eina metodològica a secundària per afavorir el procés d'ensenyament-aprenentatge de l'alumnat.

OBJECTIUS ESPECÍFICS DE LA INVESTIGACIÓ	INSTRUMENT	FINALITAT DE L'INSTRUMENT	DIRIGIT A	NÚMERO DE PERSONES
1. Analitzar l'opinió del professorat i alumnat sobre la utilització de l'expressió corporal com a eina metodològica en un centre d'Educació Secundària Obligatòria	Qüestionari	Conèixer la percepció i opinió que té el professorat i alumnat de l'INS Ca n'Oriac, sobre l'EC com a eina metodològica, per després comparar-ho.	Professorat	20
			Alumnat	51
2. Observar i analitzar com és la participació i motivació de l'alumnat de 2n ESO, quan s'utilitza l'EC com a eina metodològica per aprendre una nova llengua estrangera, en aquest cas el Francès.	Diari d'aprenentatge	Recollir informació en forma de reflexions personals sobre l'experiència viscuda en dues sessions de l'espai creatiu Ça Bouge! On a través del cos i el moviment s'aprèn una nova llengua estrangera.	Alumnat	17
	Entrevista professora	Recollir informació sobre la vivència de la professora titular de l'espai Ça Bouge, per conèixer la percepció personal sobre la motivació i participació de l'alumnat quan s'utilitza l'EC com a eina.	Professora titular	1
	Observació Directa/Indirecta Diari de camp	Recollir informació del que s'observa a les diferents sessions de l'Espai Ça Bouge	Investigadora	17

- **Qüestionari**

L'instrument elaborat per recollir l'opinió del professorat i alumnat envers la pregunta inicial, ha estat l'enquesta per qüestionari, a través dels formularis de Google. Aquest instrument, ens permet realitzar una avaluació inicial del coneixement previ de la realitat educativa referent a la utilització d'EC com a eina educativa, tenint en compte la visió i opinió del professorat i de l'alumnat.

El qüestionari, es planteja a un conjunt de persones, en aquest cas professorat i alumnat de 2n ESO de l'INS Ca n'Oriac, una serie de preguntes d'interès per a dur a terme aquesta investigació i saber-ne l'opinió.

L'enquesta a través d'un qüestionari cerca la verificació de la hipòtesis. En aquest cas, les respostes están precodificades, i les persones que contesten han de triar entre les respostes alternatives que se'ls proposa. És un qüestionari d'administració directa, ja que és la mateixa persona interrogada la que omple el qüestionari.

Aquesta tècnica de recollida de dades, segons Rodríguez, Gil i García (1996, p. 186), "se define como una forma de encuesta caracterizada por la ausencia del encuestador, por considerar que para recoger información sobre el problema objeto de estudio es suficiente una interacción impersonal con el encuestado".

Zaragoza (2004, p. 11), assenyala que "el qüestionari és un instrument de recollida d'informació que pertany a la tècnica de l'enquesta i consisteix en una sèrie de preguntes o ítems sobre un determinat aspecte que es vol investigar".

Tal com diu Rodríguez, Gil i García (1996), el qüestionari com a tècnica de recollida de dades es pot utilitzar sempre que segueixi alguna d'aquestes exigències fonamentals:

- Ha d'explorar idees sobre algun aspecte de la realitat.
- No és l'única tècnica de recollida de dades dins de la investigació.
- L'anàlisi de les dades permet que la informació es comparteix amb els participants.
- L'administració del qüestionari no rebutja cap participant, tot al contrari, els participants se senten integrats en el procés.

- **Diari d'aprenentatge de l'alumnat**

Un altre instrument utilitzat per a la present investigació, han estat els diaris d'aprenentatge com a eina a través dels quals les estudiants expliciten les seves experiències d'aprenentatge, prenen consciència i poden regular el seu procés d'E-A. El Diari d'aprenentatge és com una col·lecció de notes, observacions, pensaments i altres informacions rellevants al voltant de l'experiència d'aprenentatge en un període de temps particular.

Algunes autores defensen que una de les característiques principals d'un estudiant que regula el seu propi aprenentatge és que es veu a sí mateix com agent del seu propi comportament respecte l'aprenentatge (Torrano i González, 2004: 4)

L'instrument dissenyat, és una graella amb cinc qüestions que ha de respondre l'alumnat. A la graella hi ha les instruccions per guiar als alumnes i així assegurar una informació més dirigida i vàlida, Blández (2011).

La graella ha estat emplenada per l'alumnat (n=17) després de dues sessions (Dia 1, Dia 2). És rellevant assenyalar, que el Dia 1, la sessió de l'Espai Creatiu Ça Bouge, es va dur a terme a l'aula convencional, asseguts en taules i cadires, i utilitzant una metodologia tradicional; i el dia 2, es van treballar els mateixos continguts que el dia 1, però utilitzant una metodologia activa a través de l'EC, per així poder comparar els resultats.

La graella s'inicia amb una primera qüestió que fa referència a com s'han sentit durant la sessió, i es dona l'opció de respondre amb un semàfor (vermell = no gaire bé, taronja =bé, verd = molt bé); a continuació ens interessem per com ha estat la participació, donant l'opció a respondre amb tres estrelles que han de pintar (tres estrelles = alta, dues estrelles =mitja, una estrella= baixa). Seguidament se'ls demana que escriguin una cosa que els hagi agradat, i una que no els hagi agradat. Finalment s'els demana que escriguin un propòsit per al proper dia, i una paraula que defineix-hi com se senten.

- **Entrevista a la professora titular**

L'entrevista, a més de ser una de les tècniques més importants de la metodologia qualitativa (McCracken, 1988), es tracta d'un mètode que utilitza la comunicació verbal per obtenir informació amb una finalitat concreta (Grawitz y Junyent, 1984).

En aquest cas es va dissenyar una entrevista oberta i semiestructurada per tal d'obtenir el punt de vista de la professora (Flick, 2004). Prèviament, es van definir els punts importants d'atenció per a la investigació i així poder orientar la seva construcció.

A continuació es realitza una graella amb les dimensions i categories de la entrevista a la professora titular, professora de francès de l'espai Ça Bouge.

Percepció de l'alumnat	El grup
	Participació
	Motivació
Dificultats	Un factor positiu
	Un factor negatiu

- **Observació**

Per analitzar l'experiència i vivència de l'alumnat a l'Espai Ça Bouge, i recollir dades significatives i complementàries per a l'investigació, s'ha dut a terme l'observació durant cinc sessions. El procés d'observació durant les diferents sessions a l'Espai Creatiu Ça Bouge, ha permès contrastar el model d'anàlisi, és a dir, contrastar les dades obtingudes a través del qüestionari amb la realitat a l'aula. És en aquest moment on es recullen múltiples informacions que després caldrà analitzar, relacionar i establir comparacions significatives.

L'observació com a procediment de recollida de dades permet obtenir informació sobre un fenomen o aconteixement tal i com aquest es produeix. (Gil i García 1996, p. 149).

Tal com ens diu Wittrock (1986, p. 308), tota aquella observació que "se efectúa para investigar y tomar decisiones está estrechamente vinculada con la pregunta de por qué se observa".

Gil i García (1996, p. 151) resumeixen l'observació com "un procedimiento de recogida de datos que nos promociona una representación de la realidad, de los fenómenos en estudio. Como tal procedimiento tiene un carácter selectivo, está guiado por lo que percibimos de acuerdo con cierta cuestión que nos preocupa".

Així doncs, l'observació és una tècnica de recollida d'informació dels fets tal com es presenten en el context natural, sense deixar de banda l'objectiu de la recerca. Tota aquesta informació queda enregistrada per escrit i facilita la tasca a l'hora de fer l'anàlisi de dades.

En el cas d'aquesta investigació, l'observació a l'aula ha tingut en compte els indicadors de la hipòtesis, com la participació i motivació, però també altres variables complementàries, com l'ambient a l'aula, la cohesió de grup, l'actitud de l'alumnat, etc; indicadors que ens ajuden a complementar l'observació.

L'observació, i l'instrument utilitzat (diari de camp), ha permès recollir informació exigida pels indicadors. Per un costat s'ha dut a terme una observació directa, on es recullen totes les informacions sense adreçar-se a l'alumnat. Aquesta informació, es recull i s'anota en el diari de camp. I d'altra banda, també s'ha dut a terme una observació indirecta, ja que en alguns casos, ens hem adreçat a l'alumnat, realitzant unes preguntes al finalitzar les sessions, les quals hem recollit en gravacions i notes de camp, i així, poder obtenir informació complementària.

El diari de camp, definit per García Ruiz (2016) i Cifuentes (2011), és un instrument que ens permet aproximar-nos i aconseguir informació sobre la metodologia i disseny del context on es durà a terme la investigació. En aquest cas, el diari de camp, ha estat utilitzat per recollir la realitat educativa del grup al llarg de les diferents sessions de l'espai creatiu Ça Bouge.

Disseny de la investigació

La metodologia que s'ha escollit per a la present investigació, s'organitza en un paradigma interpretatiu. Sparkes(1992) i Sánchez Santamaría (2013) ens plantegen els paradigmes com: l'estudi de la realitat educativa per obtenir coneixement científic; de manera que hi ha un procés d'investigació que determina la interpretació del "problema" i el camí a seguir per intentar descriure'l, comprendre'l, explicar-ho, controlar-ho i transformar-ho.

Sobre la validesa de les investigacions dels paradigmes interpretatius, els interpretativistes s'uneixen a la teoria de la *Coherència de la veritat*, de manera que una preposició és considerada veritable si és coherent; i suggereixen que poden

haver moltes veritats d'un mateix fet, tret molt diferenciat dels paradigmes positivistes, que es basen en resultats més concrets.

Sparkes (1992) ens diu que poden haver-hi moltes interpretacions del mateix succeŕ y existeix sempre la possibilitat de que varies interpretacions coexisteixin, de manera, que la visió que s'obté d'una cultura és més rica i amplia que la que es derivaria de qualsevol interpretació en solitari". (Sparkes, 1992 p. 31).

Segons Vázquez (2006) la metodologia de la investigació és el procediment que s'escull per recollir, ordenar i analitzar la realitat que s'estudia. Per tant, es parla d'escollir un mètode científic. Aquest es basa en el paradigma en què se situa l'investigador, en aquest cas, un paradigma interpretatiu.

D'altra banda, la naturalesa dels objectius perseguits per a la investigació, fa que s'orienti cap a una metodologia qualitativa; molt vàlida per encarar temes de caràcter educatiu. (Ruiz, 2011).

Així doncs, aquesta investigació es basa en recollir dades de caràcter qualitatiu a través de diferents instruments i estratègies com ara: qüestionaris, entrevistes, observació, etc. que ens permeten analitzar la realitat en el seu context natural, en aquest cas, un centre educatiu i els agents principals que en formen part. La seva utilització implica una gran varietat de materials que descriuen la rutina, les situacions problemàtiques i els significats de la vida de les persones. (Rodríguez Gómez, 1996, p. 32).

Rodríguez, Gil i García (1996, p32) defineix la metodologia qualitativa com a investigacions que "estudian la realidad en su contexto natural, tal y como sucede, intentando sacar sentido, de, o interpretar, los fenómenos de acuerdo con los significados que tienen para las personas implicadas".

Tal i com assenyala Martínez (2004) qualsevol investigació qualitativa té dos nuclis bàsics d'activitat que consisteixen en:

- Recollir informació necessària per a poder aconseguir els objectius proposats o donar una solució al problema.
- Estructurar de manera lògica i coherent, la informació trobada i les conclusions realitzades.

Respecte el mètode de la la investigació qualitativa que s'ha utilitzat en aquest cas, es podria establir que fonamentalment hem treballat amb dos d'ells; el mètode descriptiu, i el mètode comparatiu.

- La investigació descriptiva, es basa en la descripció d'una situació, fenòmen, procés o fet social per formular en base a ells les hipotesis precises. Els estudis descriptius busquen especificar les propietats, característiques i els perfils importants de les persones, grups, comunitats o qualsevol fenòmen que se someti a un anàlisi (Danke, 1989).

- El mètode comparatiu implica la comparació de diferents tipus d'institucions o grups de persones per analitzar les seves similituds i diferències. Aquestes similituds i diferències permeten trobar coneixements precisos de certs fenòmens, institucions, estructures i cultures (Rivanereida, 2015).

Amb aquesta investigació es pretén analitzar qualitativament la importància de l'expressió corporal com a eina metodològica a l'educació secundària obligatòria.

Anàlisi de les dades

La fase de l'anàlisi de les dades consisteix en seleccionar aquelles dades que siguin més rellevants. En aquest cas, l'investigador ha de descobrir el que és veritablement important. (Rodríguez, 2007).

En aquesta investigació s'ha utilitzat una metodologia qualitativa, recollint la informació a l'escenari de la investigació, fet que ha requerit una bona organització de les dades obtingudes a través dels questionaris, l'observació, l'entrevista a la professora titular i el diari d'aprenentatge de l'alumnat, com a mitjà per determinar la metodologia emprada en aquesta investigació.

- Els qüestionaris realitzats al professorat de l'INS Ca n'Oriac, es van entregar a la Directora del centre, via mail el dia 26 de març de 2022; i el dia 28 de març ja havia respost tot l'equip de professors i professores de l'institut.
- Els qüestionaris realitzats a l'alumnat, van ser entregats a la professora titular el dia 9 de març. La professora els va penjar a la plataforma Classroom per a que tot l'alumnat de segon de l'ESO pogués respondre.

- L'observació es va dur a terme durant cinc sessions: Sessió 1 (16/2/22), sessió 2 (21/2/22), sessió 3 (23/2/22), sessió 4 (2/3/22) i la sessió 5 (9/3/22).
- El Diari d'aprenentatge es va passar a l'alumnat en dues sessions: Dia 1 (21/2/22-Metodologia tradicional), Dia 2 (23/2/22-Metodologia activa a través de l'EC).
- L'entrevista amb la professora titular de l'espai creatiu es va dur a terme el dia 18/3/22.

Les dades s'han recollit de diferents maneres:

Per un costat les dades obtingudes a través dels qüestionaris, s'han recollit a través de Google forms, i, s'han analitzat mitjançant un full de càlcul, a on s'han recollit les freqüències absolutes i relatives i, conseqüentment s'han representat gràficament.

D'altra banda, les dades recollides a través de l'observació, diaris d'aprenentatge i l'entrevista, a l'apartat de conclusions s'han seleccionat i transcrit les dades més significants per a la investigació.

A continuació es realitza una taula on s'especifica la fase d'anàlisi de dades, per tal de proporcionar aquesta informació visulament de forma precisa.

OBJECTIU GENERAL: Analitzar l'ús i l'aplicació de l'expressió corporal com a eina metodològica a secundària per afavorir el procés d'ensenyament-aprenentatge de l'alumnat.

OBJECTIUS ESPECÍFICS DE LA INVESTIGACIÓ

1. Analitzar l'opinió del professorat i alumnat sobre la utilització de l'expressió corporal com a eina metodològica en un centre d'Educació Secundària Obligatoria

2. Observar i analitzar com és la participació i motivació de l'alumnat de 2n ESO, quan s'utilitza l'EC com a eina metodològica per aprendre una nova llengua estrangera, en aquest cas el Francès.

INSTRUMENT	DIRIGIT A	NÚMERO PERSONES	DATES	ANÀLISIS DADES
Qüestionari	Professorat	20	26 de març de 2022	Google forms
Qüestionari	Alumnat	51	9 de març DE 2022	Google forms
Diari d'aprenentatge	Alumnat	17	Dia 1 Metodologia tradicional: 21/2/22 Dia 2 Metodologia activa a través de l'EC: 23/2/22	S'han transcrit les dades més significatives al Bloc IV, Resultats. Annex 1
Entrevista professora	Professora titular	1	18/3/22.	Gravació. S'han transcrit les dades més significatives al Bloc IV, Resultats.
OBSERVACIÓ	Diari de camp	1	Sessió 1 (16/2/22) Sessió 2 (21/2/22) Sessió 3 (23/2/22) Sessió 4 (2/3/22) Sessió 5 (9/3/22).	S'han transcrit les dades més significatives al Bloc IV, Resultats. Veure Annex 2

BLOC IV
RESULTATS

Opinió del professorat

Com hem esmentat en l'apartat de context, l'Institut Ca n'Oriac i l'equip docent que en forma part; caracteritzat principalment per ser un centre innovador i on els docents utilitzen metodologies actives per al procés d'ensenyament-aprenentatge; esdevenen unes persones representatives i d'especial interès per a la investigació del present TFM.

- **Enquestes professorat**

Com a punt d'inici d'aquesta investigació es realitza una enquesta a tot l'equip docent de l'Institut Ca n'Oriac, per poder analitzar la seva opinió sobre l'Expressió Corporal com a eina metodològica a secundària.

Per a dur a terme aquest apartat, s'ha dissenyat un qüestionari de valoració, a través de Google formularis, el qual s'ha estructurat en 9 preguntes diferents. Les preguntes fan referència a la utilització de l'Expressió Corporal en l'àmbit educatiu, si l'EC pot afavorir el procés d'ensenyament-aprenentatge i si s'hauria de contemplar des d'altres àmbits que no siguin l'EF. D'altra banda, es vol contemplar la freqüència en que s'utilitza, i en cas que no s'utilitzi, quines en son les principals causes. Finalment, les darreres preguntes fan referència a la participació i motivació de l'alumnat quan s'utilitza l'EC com eina per l'aprenentatge.

A continuació adjuntem una taula amb les preguntes del qüestionari al professorat, i el marc teòric amb el qual el relacionem.

	PREGUNTA	MARC TEÒRIC
1	Creus que l'expressió corporal és una eina necessària en l'àmbit educatiu? SI/NO	CAPÍTOL 3. Innovació i metodologies actives CAPÍTOL 1. Expressió corporal com a instrument educatiu
2	Creus que l'expressió corporal, com a eina, pot afavorir el procés d'ensenyament-aprenentatge? SI/NO	CAPÍTOL 3. Innovació i metodologies actives CAPÍTOL 1. Expressió corporal com a instrument educatiu CAPÍTOL 2. L'Adolescència CAPÍTOL 4. L'expressió corporal com a eina metodològica a secundària
3	Fas servir en les teves sessions a l'aula, l'expressió corporal com a recurs per implicar als alumnes?	CAPÍTOL 3. Innovació i metodologies actives CAPÍTOL 1. Expressió corporal com a instrument educatiu

	SI/NO	CAPÍTOL 2. L'Adolescència
4	<p>En el cas que hagi contestat que NO a l'anterior pregunta, perquè creus que NO ho has aplicat?</p> <p>MANCA DE FORMACIÓ DEL PROFESSORAT PER UTILITZAR-LES/PERQUÈ LA MEVA MATÈRIA NO HO REQUEREIX O NO HO CREC ÚTIL/L'ALUMNAT NO ESTÀ MOTIVAT O PREDISPOSAT/ALTRES</p>	CAPÍTOL 1. Expressió corporal com a instrument educatiu
5	<p>En quina freqüència utilitzes l'expressió corporal com a recurs, en la teva tasca docent a l'aula?</p> <p>0-MAI 4- SEMPRE</p>	CAPÍTOL 1. Expressió corporal com a instrument educatiu
6	<p>Què necessites per a treballar-la de forma eficaç?</p> <p>PARTICIPACIÓ CURSOS/FORMACIÓ ESPECIALITZADA/ UNA MILLOR FORMACIÓ UNIVERSITÀRIA/ALTRES</p>	CAPÍTOL 1. Expressió corporal com a instrument educatiu
7	<p>A secundària l'EC es contempla en l'àmbit d'Educació Física dins la dimensió Expressió i comunicació corporal. Creus que l'EC s'hauria de contemplar dins d'altres àmbits i dimensions?</p> <p>SI/NO</p>	CAPÍTOL 4. L'expressió corporal com a eina metodològica a secundària
8	<p>Quan s'utilitza l'expressió corporal, la participació dels alumnes és:</p> <p>BAIXA/NORMAL/ALTA</p>	<p>CAPÍTOL 1. Expressió corporal com a instrument educatiu</p> <p>CAPÍTOL 2. L'Adolescència</p> <p>CAPÍTOL 4. L'expressió corporal com a eina metodològica a secundària</p>
9	<p>Quan s'utilitza l'expressió corporal, la motivació dels alumnes és::</p> <p>PITJOR/SEGUEIX IGUAL/AUGMENTA UNA MICA/AUGMENTA CONSIDERABLEMENT</p>	<p>CAPÍTOL 1. Expressió corporal com a instrument educatiu</p> <p>CAPÍTOL 2. L'Adolescència</p>

- **Validació del qüestionari**

La validació del qüestionari ha estat realitzat per la tutora del present TFM i alhora per dos docents de secundària que amb el seu perfil dins el món educatiu, l'han validat i han donat el vist i plau.

- **Anàlisi i tractament d'enquesta**

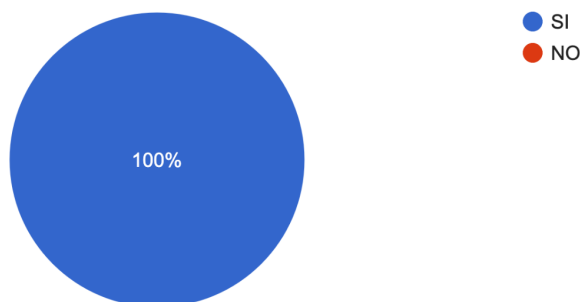
Per fer l'enquesta s'ha fet servir com a mostra, la totalitat de l'equip docent de l'INS Ca n'Oriac (n=20). Amb l'enquesta elaborada, es pretén analitzar la percepció i opinió que té el professorat d'aquest institut, sobre l'expressió corporal com a eina metodològica a secundària, al marge de la seva especialització, àmbit o àrea.

A continuació s'expressen les dades obtingudes de l'enquesta realitzada a l'equip docent de l'INS Ca n'Oriac, amb una estadística descriptiva i una expressió gràfica, que ens permet presentar la informació en forma de resultats; els quals relacionarem amb la base teòrica. Això ens proporcionarà uns criteris estables i explícits per a la recollida, per a l'organització i, sobretot per a la interpretació de les dades. (Quivy, 2001, p.217)

La primera pregunta, P1, del qüestionari fa referència a l'expressió corporal com a eina necessària en l'àmbit educatiu. És evident que la resposta ha estat totalment positiva, considerant l'EC una eina necessària en l'àmbit educatiu.

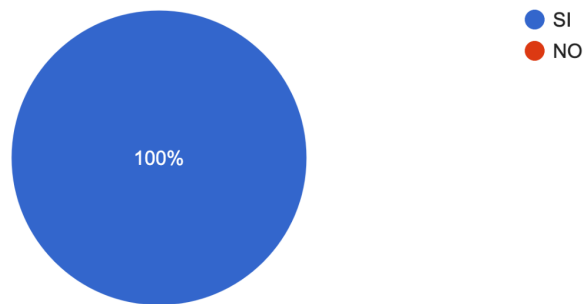
Creus que l'expressió corporal és una eina necessària en l'àmbit educatiu?

20 respostes

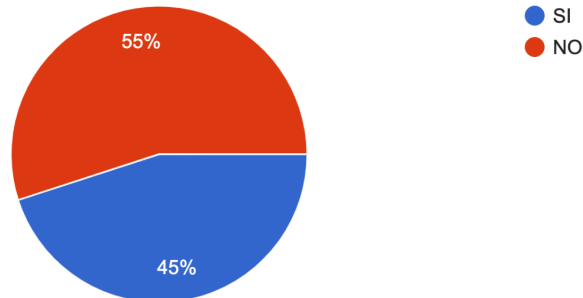
La P2 del qüestionari, fa referència a l'expressió corporal com a eina necessària en l'àmbit educatiu, concretament al fet que aquesta ajudi a **millorar l'aprenentatge de l'alumnat**. Es constata que la totalitat del professorat enquestat, creu que l'expressió corporal pot afavorir el procés d'ensenyament aprenentatge.

Creus que l'expressió corporal, com a eina, pot afavorir el procés d'ensenyament/aprenentatge?
20 respostes

A la P3 del qüestionari, es pretén saber fins a quin punt el professorat utilitza l'EC com un recurs a les seves sessions a l'aula.

Fas servir en les teves sessions a l'aula, l'expressió corporal com un recurs per implicar als alumnes?
20 respostes

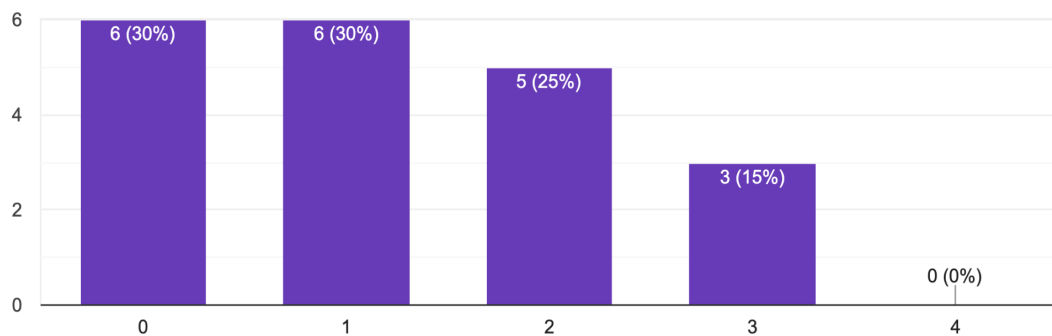
Com podem observar, i malgrat hi ha la consciència en el professorat que és una bona eina d'aprenentatge, els resultats obtinguts a la P3, indiquen que més de la meitat del professorat enquestat, diu que No fa servir l'EC com a recurs per implicar als alumnes, independentment de l'àmbit o àrea del professor o professora.

Únicament el 45% afirma que sí que fa servir l'EC en les seves sessions com a recurs per implicar-los. Si ens centrem en el professorat que SÍ fa servir l'EC, en les seves sessions, podem pensar que d'aquests 9 professors i professores, s'enten que 2 són de l'àmbit d'EF, això, ens porta a observar que 7 professors i professores que no són de l'àmbit d'Educació Física, si que utilitzen l'EC per implicar a l'alumnat.

Una dada força baixa, tenint en compte els resultats de la P2. De totes maneres, podem matisar més, la freqüència en la utilització de l'EC a les sessions a l'aula, i per això tenim la P4, que valora la freqüència d'ús de l'EC com a eina o recurs per a la tasca docent a l'aula, sense fer diferència de l'àmbit, àrea o especialitat. Vegem els resultats:

En quina freqüència utilitzes l'expressió corporal com a recurs, en la teva tasca docent a l'aula?

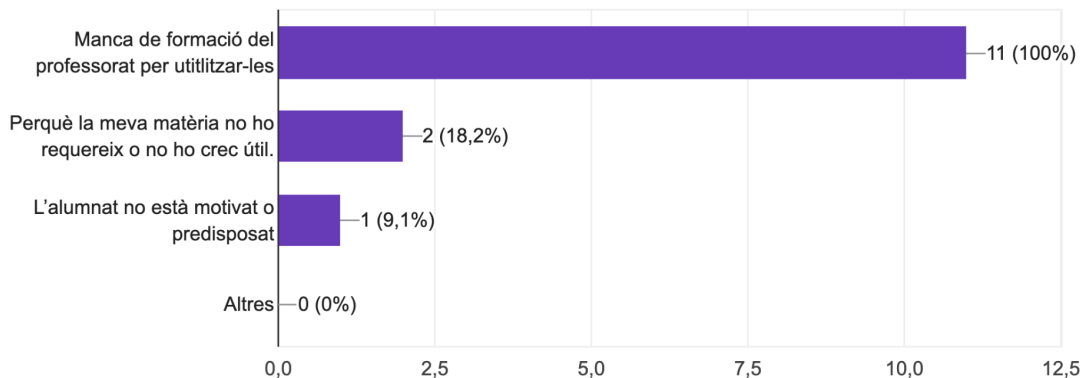
20 respostes

Així doncs, només 3 de cada 10 professors/es, no utilitza mai (0) l'EC, mentre que la resta, ja sigui poc o molt, si que utilitza l'EC a l'aula. De fet, 4 de cada 10 professors/es, manifesten que l'utilitzen sovint (2) i força (3). També és cert, que no hi ha cap professor/a que manifesti que faci servir sempre (4) l'EC a l'aula. Ens podem preguntar doncs, quines són les causes per les quals el professorat NO utilitza l'EC a l'aula de forma sistemàtica malgrat pensar en la seva utilitat en l'aprenentatge?

Els resultats obtinguts a la P4 donen resposta a les possibles causes, i és molt interessant observar els resultats:

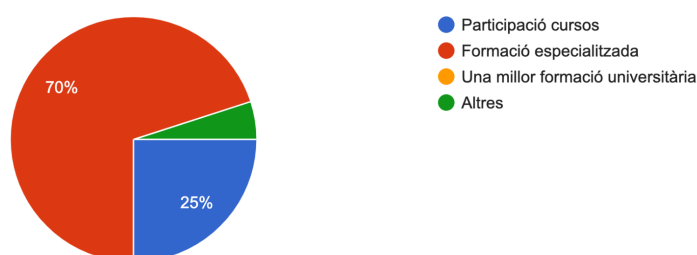
En el cas que hagi contestat que NO a l'anterior pregunta, perquè creus que NO ho has aplicat?
11 respostes

Obtenim que la manca de formació, com a causa fonamental i determinant dels professors i professores que no utilitzen l'EC com a eina per implicar a l'alumnat. Un 18% també creu que la seva matèria no ho requereix o no ho creu útil, i finalment, un 9,1% també indica que l'alumnat no està motivat ni predisposat per a treballar amb l'EC. Aquest darrer aspecte es pot contrastar també amb l'enquesta feta a l'alumnat i que forma part d'aquest apartat del TFM.

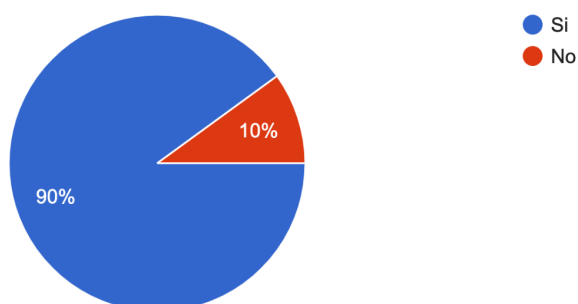
En relació a la pregunta anterior, la P6, el professorat indica les necessitats per poder utilitzar l'EC com a eina metodològica a l'aula, centrant-se en l'àmbit formatiu del professorat. I, tal com es pot observar gràficament, els resultats mostren que un 70% creuen que és necessària una formació especialitzada, mentre que un 25% creuen que és necessari participar en cursos, i el 5% restant indiquen que hi ha altres necessitats. Queda doncs força clar que una millor formació i, concretament de forma especialitzada en EC, seria convenient per revertir els resultats de les qüestions anteriors, i que, en certa manera poden preocupar.

Què necessaries per a treballar-la de forma eficaç?
20 respostes

Centrant-nos en la dimensió de l'expressió corporal i la seva contemplació dins el currículum de secundària, es consulta sobre si l'EC hauria d'estar contemplada dins d'altres àmbits i matèries, i no només des de l'EF. I els resultats són els següents:

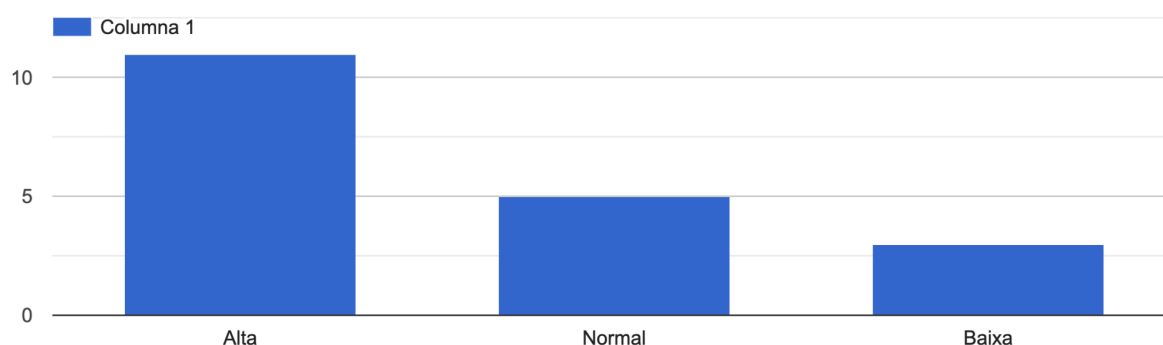
A secundària l'EC es contempla en l'àmbit d'Educació Física dins la dimensió d'Expressió i comunicació corporal. Creus que l'EC s'hauria de contemplar dins d'altres àmbits i dimensions?
20 respostes

Com es pot observar, mostren que 9 de cada 10 professors/es enquestats afirmen que sí que s'hauria de contemplar des d'altres àmbits i matèries, mentre que únicament el 1 de cada 10, indica que no.

Per últim, i cenyint-nos en la figura de l'alumnat, les dues últimes preguntes del qüestionari fan referència a la participació i motivació percebuda de l'alumnat, quan s'utilitza l'EC a l'aula. Els resultats indiquen que 11 dels 20 professors i professores enquestats indiquen que la participació és alta, 5 que és normal, i 3 que és baixa.

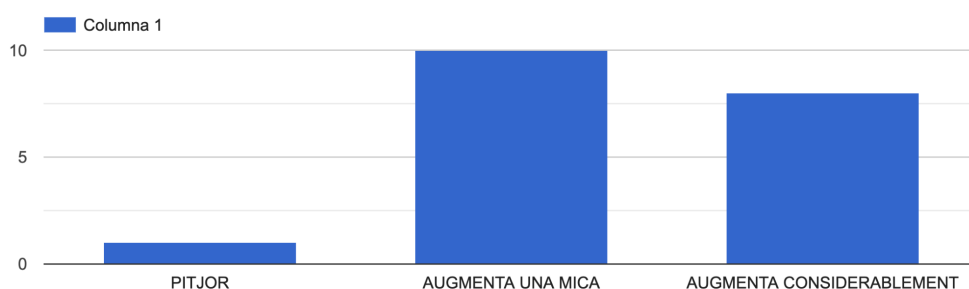
Quan s'utilitza l'expressió corporal, la participació dels alumnes és:

En relació a la pregunta anterior, la P9, fa referència a la motivació de l'alumnat, i 10 dels 20 professors i professores enquestats creuen que augmenta una mica, 8

creuen que augmenta considerablement, i 1 professor o professora dels 20 enquestats, indica que és pitjor.

Quan s'utilitza l'expressió corporal, la motivació dels alumnes és:

Opinió de l'alumnat

Com hem esmentat en l'apartat de context, l'alumnat enquestat (n=51), ha participat durant 8 setmanes a l'espai creatiu Ça Bouge!, espai on l'alumnat aprèn una nova llengua estrangera a través de l'EC com a eina metodològica. A continuació es recullen totes les dades obtingudes a través de l'enquesta.

- **Enquesta alumnat**

Es realitza una indagació en la que es pretén analitzar la consideració que té l'EC com a eina metodològica per a l'aprenentatge d'una nova llengua estrangera per part de l'alumnat que ha participat a l'Espai Creatiu Ça Bouge.

Per a dur a terme aquest apartat, s'ha dissenyat un qüestionari de valoració, a través de Google formularis, el qual s'ha estructurat en 8 preguntes diferents.

Les preguntes recullen l'opinió de l'alumnat que ha viscut aquest espai creatiu, i fan referència a l'opinió sobre l'expressió corporal com a eina per aprendre: al fet de si creuen que el fet d'aprendre una nova llengua a través de l'EC afavoreix el teu aprenentatge, com és la seva participació i motivació quan utilitzen l'EC, si creuen que els podria anar bé treballar l'EC com a eina dins d'altres àmbits o matèries tals com les matemàtiques, ciències... i finalment es vol

contemplar quins avantatges i inconvenients creuen que té utilitzar l'EC per a l'aprenentatge d'una nova llengua estrangera.

- **Validació del qüestionari**

La validació del qüestionari ha estat realitzat per la professora de l'Espai Creatiu de Ça Bouge.

- **Anàlisi i tractament d'enquesta**

El qüestionari ha estat realitzat a un total de 51 alumnes. Amb l'enquesta elaborada, es pretén analitzar l'opinió que té l'alumnat sobre la utilització de l'EC com a eina metodològica, i per tant com ha estat la seva vivència i experiència a l'espai creatiu Creatiu Ça Bouge, on han utilitzat l'EC per aprendre una nova llengua estrangera.

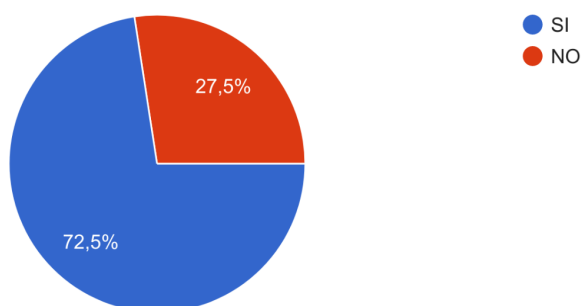
Les dades obtingudes s'expressen amb una estadística descriptiva i una expressió gràfica, que ens permet presentar la informació en forma de resultats; els quals relacionarem amb la base teòrica. Això ens proporcionarà uns criteris estables i explícits per a la recollida, per a l'organització i, sobretot per a la interpretació de les dades. (Quivy, 2001, p.217)

Seguidament, es presenten les dades obtingudes de l'enquesta realitzada a l'alumnat que ha participat a l'Espai Creatiu Ça Bouge, Expressió Corporal i Francès.

La primera pregunta, P1, del qüestionari fa referència a l'expressió corporal com a eina necessària en l'àmbit educatiu. Vegem els resultats:

Creus que l'expressió corporal és una bona eina per aprendre?

51 respostes

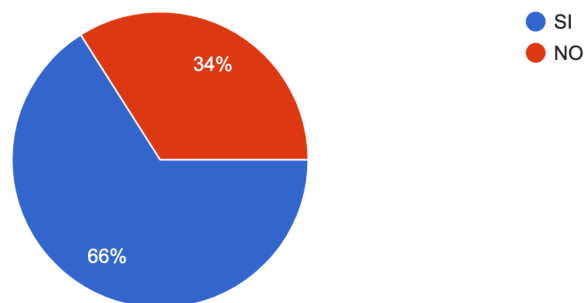
Analitzant els percentatges s'observa que una **àmplia majoria d'alumnat** ha respost de forma afirmativa (72%), considerant **l'EC una bona eina per aprendre**.

La P2 del qüestionari, fa referència a l'expressió corporal com a eina necessària en l'àmbit educatiu, concretament al fet que aquesta ajudi a **millorar l'aprenentatge de l'alumnat**.

Vegem els resultats:

Creus que l'expressió corporal, com a eina, afavoreix el teu aprenentatge?

50 respostes

El resultat mostren que **2 de cada 3 alumnes, creuen que l'EF afavoreix el seu aprenentatge**, amb la qual cosa, es pot afirmar que una àmplia majoria de l'alumnat valoren positivament l'EC.

Comparant els resultats anteriors, podem observar certes diferències entre si creuen que l'EC és una bona eina per a l'aprenentatge i el fet que amb l'EC el seu aprenentatge millori, éssent una mica menor la consideració positiva envers l'aprenentatge. Això ens pot donar a entendre que hi ha aspectes en l'aprenentatge que van més enllà de les eines utilitzades. Veurem més endavant com la motivació, entre d'altres, pot ser un d'ells, o la valoració que fan sobre els inconvenients d'utilitzar l'EC.

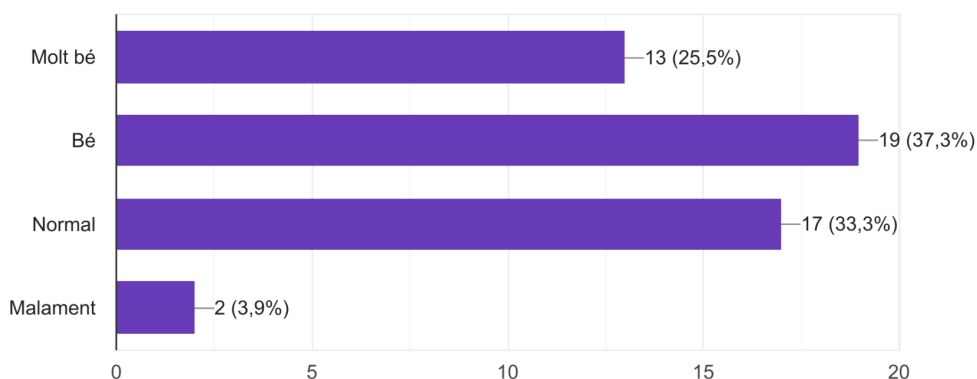
Una vegada observats els resultats de les dues primeres preguntes, ens porten a plantejar, quina és la causa pels quals creuen que és una bona eina, però en canvi no afavoreix el seu aprenentatge. Podria estar relacionat amb la última pregunta, que està relacionada amb els inconvenients d'utilitzar l'EC, la qual podrem analitzar més endavant.

La P3, fa referència a **com s'han sentit** utilitzant el cos i el moviment durant les 8 setmanes a l'Espai Creatiu Ça Bouge, i com s'han sentit amb el tipus d'activitats?

Com t'has sentit amb el tipus d'activitats que s'han proposat a través del cos i el moviment?

51 respostes

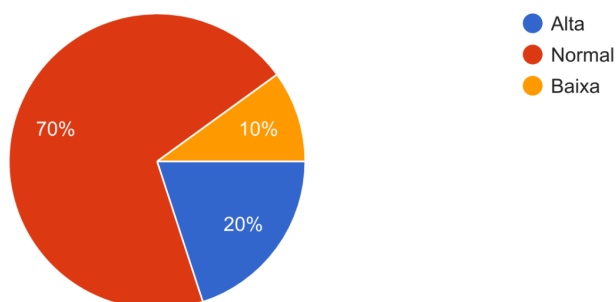
Els resultats mostren com gairebé un 25% dels alumnes enquestats s'han sentit molt bé, i un 72% s'han sentit bé o normal, mentre que únicament un 4% de l'alumnat han manifestat sentir-se malament.

Per tant, podem afirmar que **la majoria de l'alumnat enquestat s'han manifestat de forma positiva o molt positiva**, indicant que s'han sentit normal, bé o molt bé, mentre que només 2 dels 50 enquestats, s'han sentit malament amb el tipus d'activitats que s'han proposat a l'Espai creatiu Ça Bouge.

La P4, fa referència a la **participació de l'alumnat** quan s'utilitza l'EC. Els resultats mostren el següent:

Quan s'utilitza l'expressió corporal, la teva participació és:

50 respostes

Una àmplia majoria d'alumnes, 7 de cada 10, assenyalen que la seva participació és

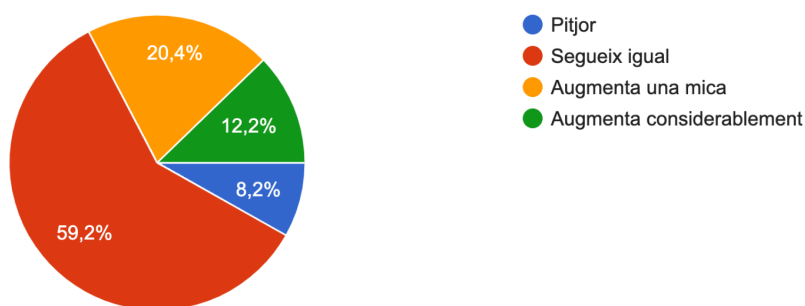
normal, mentre que 2 de cada 10 alumnes, afirma que la seva participació és alta, mentre que només 1 de cada 10 alumnes, reconeix una baixa participació en la utilització de l'EC.

Es pot concloure doncs, que **l'alumnat es mostra en general, amb predisposició a participar** quan es fan activitats a on s'utilitza l'EC, com a eina d'aprenentatge.

La P5, fa referència a la **motivació per part de l'alumnat**, obtenint els següents resultats:

Quan s'utilitza l'expressió corporal, la teva motivació és:

49 respostes

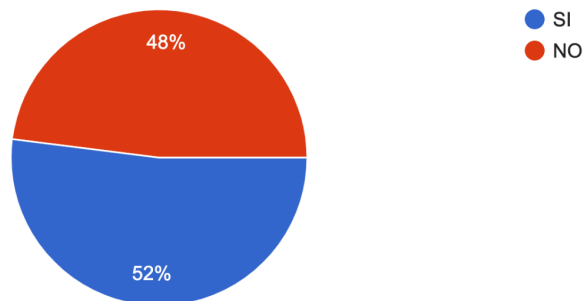
En aquest cas, la motivació és un dels elements a on els resultats són més diferents, ja que en general, l'alumnat se sent igual o menys motivat. Si observem els resultats, veiem com gairebé 7 de cada 10 alumnes no els motiva més aprendre a través de l'EC, i únicament 3 de cada 10, la motivació augmenta poc o molt, amb l'us de l'EC.

D'altra banda però, també podem fer-ne una lectura més positiva, i afirmar amb els resultats, que **només un 8% de l'alumnat se sent menys motivat**.

La P6 fa referència a si l'EC s'hauria de contemplar a altres matèries més enllà de l'Educació física.

A secundària l'EC es contempla dins la matèria d'Educació Física. Creus que l'EC s'hauria de contemplar dins d'altres matèries, com matemàtiques, ciències, plàstiques... ?

50 respostes

Com es pot comprovar, l'alumnat està força dividit en aquesta qüestió: mentre gairebé la meitat, segueix ubicant l'EC a l'àmbit de l'EF, hi ha una lleugera majoria que creu el contrari i, per tant, s'hauria de contemplar també l'EC dins altres matèries.

La P7, fa referència als avantatges que té utilitzar el cos i el moviment per aprendre el francès, i la P8, fa referència als inconvenients. A continuació, s'exposen els resultats de la P7 i P8. Com podem observar, les valoracions són diverses, però hi ha alguns aspectes on coincideixen. A continuació s'exposen els resultats, en dos columnes: els avantatges i els inconvenients, segons la valoració d'el'alumnat.

AVANTATGES	INCONVENIENTS
Entendre millor el llenguatge.	Tinc vergonya
Que es queden millor les coses assimilades.	Tot és una tonteria
El gest ajuda a expressar millor el que vols dir.	A vegades et lies i no entens el que et diu la professora
T'ajuda a entendre millor l'idioma.	A vegades fem gestos que no tenen res a veure amb el que es diu
Entendre millor el llenguatge, amb l'ajuda del cos.	Vergonya
Que ajuda i t'ho passes bé.	No és necessari utilitzar el cos i el moviment
Que t'ajuda a expressar-te millor.	Que costa aprendre, però almenys no ens aburrim tant
Que de forma indirecte aprens el Francès.	Incomodat amb els companys, i no
Que s'entenen millor les coses.	
Que aprens més ràpid.	

<p>Crec que la gent està més motivada. Aprens poc a poc, però divertit. Les paraules es queden en el cervell més ràpid quan utilitzem el cos. Perquè no fas el mateix patró de copiar i escriure. Les paraules es queden més fàcilment al cap. Quan fem servir el cos, els noms de les parts del cos se't queden més gravades. Ajuda a socialitzar. Aprendre francès mentre fem moviment.</p> <p>26 alumnes han respost a aquesta pregunta que no saben o que no hi ha cap avantatge. Vegem un exemple:</p> <p>Crec, sincerament que no aprenem molt</p>	<p>s'aprèn molt Hi ha moments en que no et ve de gust moure't Vergonya No aprens francès com s'ha d'aprendre No a totes les persones els hi agrada aprendre d'aquesta manera, però amb bones activitats i que motiven, al final aprens i s'aconsegueix. A vegades t'avorreixes Que no t'ho prens tant seriosament, inclos la gent es pot distreure És difícil controlar la classe</p>
--	--

Pel que fa als avantatges podem observar com hi ha alguns alumnes que treuen el tema de les emocions anomenant la motivació, la diversió i fins i tot la socialització, aspectes clau a tenir en compte en el procés d'E-A.

"Crec que la gent està més motivada", "aprens poc a poc, però divertit", "ajuda a socialitzar".

Alguns alumnes fan referència a la metodologia utilitzada, referint-se que en aquest espai creatiu, no s'utilitza una metodologia tradicional.

"Perquè no fas el mateix patró de copiar i escriure", "No a totes les persones els hi agrada aprendre d'aquesta manera, però amb bones activitats i que motiven, al final aprens i s'aconsegueix"

La majoria, assenyalen que el fet d'implicar el cos i el moviment ajuda a aprendre una nova llengua estrangera.

"Les paraules es queden més fàcilment al cap", "Quan fem servir el cos, els noms de les parts del cos se't queden més gravades", "Les paraules es queden en el cervell més ràpid quan utilitzem el cos", "Que t'ajuda a expressar-te millor", "Que

de forma indirecte aprens el Francès”, “Que s’entenen millor les coses”, “Que aprens més ràpid”...

D'altra banda, l'inconvenient que més apareix és la vergonya o el malestar davant dels companys amb aquest tipus d'activitats, també alguns manifesten que el fet de treballar amb el cos i el moviment, fa que no s'ho prenguin tan seriosament, i que es distreguin, finalment hi ha qui diu que no s'aprèn.

Diari d'aprenentatge alumnat

Per a dur a terme aquest apartat, es recullen les dades aportades per l'alumnat al diari d'aprenentatge, al llarg de dues sessions.

El dia 1, es va realitzar una sessió de francès a l'aula convencional, utilitzant una metodologia tradicional, per transmetre uns continguts.

El dia 2, es van treballar els mateixos continguts, però utilitzant una metodologia activa a través de l'EC.

Iniciem l'anàlisi de les dades a partir de les dues primeres preguntes: Com t'has sentit avui (motivació) i com ha estat la teva participació (participació); a continuació es mostren els resultats.

- **DIA 1**

Com ha estat la teva participació? (estrelles)

Una estrella (poc)	Dues estrelles (normal)	Tres estrelles (molt)	No contestat
3	8	3	3

Com t'has sentit avui? (semàfor)

Vermell = No gaire bé	Taronja = Bé	Verd = Molt bé	No contestat
0	9	5	3

- **DIA 2**

Com ha estat la teva participació? (estrelles)

Una estrella (poc)	Dues estrelles (normal)	Tres estrelles (molt)	No contestat
3	7	4	3

Com t'has sentit avui? (semàfor)

Vermell = No gaire bé	Taronja = Bé	Verd = Molt bé	No contestat
0	6	8	3

A continuació es realitza un resum de les puntuacions obtingudes al llarg de les dues sessions per tal de poder-les comparar i valorar.

	MOTIVACIÓ			PARTICIPACIÓ			NO CONTESTAT
	Vermell = No gaire bé	Taronja = Bé	Verd = Molt bé	Una estrella Poc	Dues estrelles Normal	Tres estrelles Molt	
Dia 1	0	9	5	3	8	3	3
Dia 2	0	6	8	3	7	4	3

Com es pot observar, el fet d'utilitzar una metodologia activa a través de l'EC, millora significativament tant la motivació com la participació. S'observa que una part de l'alumnat, fa un canvi en la seva valoració de normal a molt bé.

A continuació, s'exposa les dades que recullen les paraules expressades per l'alumnat en el diari d'aprenentatge en referència a la participació i motivació.

DIA 1	DIA 2
Avorrit	M'ha agradat tot el que hem fet
M'ha agradat aprendre els números, però ha sigut avorrit	Divertit
No m'ha agradat la sessió, tota l'estona estaven cridant	No m'ha agradat la sessió
No m'he divertit tant, però he après els números en francès, i els pronoms.	M'han agradat les propostes que hem fet avui, el conte i el ball per aprendre els números
No m'ha agradat res del que hem fet	Nom m'ha agradat res
M'ha agradat estar a l'aula, tot i que els comportaments dels companys no han estat bé	M'han agradat les activitats d'avui
No m'ha agradat estar a la classe	M'ha agradat la sessió d'avui, sobretot quan hem fet el massatge per aprendre les diferents parts del cos.
M'ha agradat veure el video de les parts del cos	M'ha agradat el massatge que ens hem fet per aprendre les parts del cos.
No se que dir d'avui	M'han agradat les activitats que hem fet avui, sobretot els massatges.
Hem après els números i els pronoms, però no ens hem divertit, el proper dia m'agradaria divertir-me més.	M'han agradat molt les activitats que hem fet avui, he estat atent
Avui m'ha agradat aprendre els números i l'abecedari.	Ha sigut molt divertit aprendre els números en francès quan ens hem passat la pilota de tennis entre tots.
Avui no hem fet gaire cosa	Avui he participat molt, i m'han agradat les tasques, m'ha agradat fer la pulsera per aprendre els colors en francès. La pulsera la portarem durant tot l'espai creatiu, és molt bonic
Ha estat bé, però m'he avorrit una mica	Avui m'he divertit més
M'ha agradat el que hem fet avui, hem après els números i els pronoms	Avui ha sigut més divertit, i m'ho he passat molt bé.

Si observem la columna del Dia 1, on l'alumnat va realitzar una sessió de francès a través d'una metodologia tradicional; l'alumnat expressa majoritàriament que han après, però no s'han divertit, fins i tot alguns expressen que s'han avorrit.

D'altra banda, cap alumne anomena explícitament com ha estat la seva participació, de manera, que podem relacionar aquest fet amb la metodologia utilitzada, on l'alumnat actua de forma passiva en el seu procés d'aprenentatge.

El tipus de de propostes que la professora de francès a dut a terme en aquesta sessió, s'ha caracteritzat principalment perquè la professora ha estat l'emissora i transmissora, mentre que l'alumnat ha estat únicament el receptor, sense interactuar amb la resta del grup, es pot interpretar com l'alumnat es mostra en una situació més passiva i del seu procés d'ensenyament aprenentatge. Tal com està transcrit a la taula anterior, es poden llegir comentaris com:

"Ha estat bé, però m'he avorrit una mica"

Aquest aspecte podria semblar secundari si només valoressim el fet d'aprendre, però la meua intenció en aquest TFM és constatar que quan l'alumne s'implica i participa activament, el seu aprenentatge és més significatiu.

En canvi, el dia 2, l'alumnat expressa majoritariment que els hi ha agradat la sessió, assenyalant principalment la diversió. Podem relacionar doncs la diversió amb la motivació, i la predisposició per aprendre. També hi ha una millora en l'ambient a l'aula.

Un fet que és també interessant, és que alguns indiquen que els ha agradat l'activitat proposada i ho relacionen amb l'objectiu pedagògic, per exemple:

*"M'ha agradat el massatge que ens hem fet per **aprendre** les parts del cos".*

A més, algun alumne fa una reflexió sobre com n'és de positiu realitzar aquest tipus d'activitats per assimilar l'aprenentatge d'una nova llengua, fet que evidencia que és conscient del seu procés d'E-A.

"Ha sigut molt divertit aprendre els números en francès quan ens hem passem la pilota de tennis entre tots".

"Avui he participat molt, i m'han agradat les tasques, m'ha agradat fer la pulsera per aprendre els colors en francès. La pulsera la portarem durant tot l'espai creatiu, és molt bonic".

Entrevista a la professora titular

En aquest apartat es reflexen els resultats extrets de l'entrevista realitzada a la professora de l'espai Creatiu Ça Bouge. La informació extreta, fa referència a les diferents dimensions i categories assenyalades a l'apartat d'instruments. A continuació es detallen les preguntes realitzades.

Percepció de l'alumnat	El grup	Com creus que se sent el grup amb aquest tipus de proposta, on aprèn una nova llengua a través de l'EC?
	Participació	Com creus que és la participació de l'alumnat quan es fan aquest tipus d'activitats?
	Motivació	Com creus que és la motivació de l'alumnat quan es fan aquest tipus d'activitats?
Dificultats	Un factor positiu	Pots descriure algun factor positiu que creguis rellevant del projecte Ça Bouge?
	Un factor negatiu	I algun aspecte negatiu?

- **Percepció de l'alumnat**

De la conversa realitzada amb la professora de l'Espai Creatiu Ça Bouge, sobre la percepció del grup, s'obté una informació força valuosa pel que fa al treball a través de l'EC. La professora assenjala que al principi els hi costa treballar i a vegades senten vergonya, però a mesura que van treballant les diferents dinàmiques, es van deixant anar. També assenjala, que depèn molt del grup, però si és un grup obert i acostumat a treballar amb el cos i el moviment, aprenen sense ser conscients del seu procés d'ensenyament-aprenentatge.

"Al grup al principi els hi costa treballar i a vegades senten vergonya, però a mesura que anem treballant amb les diferents propostes, es van deixant anar", "Si és un grup que està acostumat a treballar amb el cos i el moviment, es pot observar que estan motivats, que els hi agrada, és com si no tinguessin tanta pressió...i aprenen sense gairebé ni adonar-se"

Pel que fa a la participació, la professora assenjala que ha notat que a vegades a l'aula tradicional i utilitzant una metodologia tradicional hi ha alumnat que es mostra desconnectat i a la perifèria; en canvi quan treballa a partir de l'EC per

aprendre una nova llengua, aquell mateix alumnat, en aquest casos es connecta, i participa més activament. Diu que és molt bo per a ells i elles.

"Aquells alumnes que a l'aula tradicional es mantenen més desconnectats, en aquesta ocasió participa més, ni que sigui la part física, i lo altre ja arribarà".

Fins i tot assenyala que l'alumnat, amb aquest tipus de propostes no sent tanta pressió com a l'aula tradicional, i se sent més relaxat, i ella creu que si estan en un ambient relaxat aprenen més, que no quan senten pressió, perquè és bloquegen.

"Amb l'EC estan més relaxats, no tenen tanta pressió com a l'aula convencional, i com que estan més relaxats aprenen més"

La professora anuncia que a vegades depèn com estigui el grup, és molt difícil treballar, a vegades hi ha certa resistència al treball corporal. Això ho relaciona amb el fet que en general l'alumnat arriba de l'educació primària havent treballat molt poc o sense haver treballat l'EC, i aquest fet dificulta la tasca. Creu que hauria de ser obligatori en totes les etapes de la vida, però justament a mesura que l'alumnat va creixent es deixa d'utilitzar l'EC en l'àmbit educatiu, i, assenyala que ha de passar el contrari, a mesura que l'alumnat va creixent, és més necessari treballar amb el cos i el moviment. Assenyala també que l'EC, els hi proporciona l'oportunitat de poder conèixer el seu cos, i treballar amb ell.

"L'alumnat va pujant: infantil, primària i secundària, i cada vegada es treballa menys l'EC. Si des de primària es treballés l'EC, arribarien amb aquest aspecte més treballat, estarien més acostumats i seria més fàcil. Si l'alumnat té l'hàbit treballat des de primària, a secundària, és més fàcil treballar, i dur a terme propostes com aquestes" "L'EC hauria d'estar en tots els nivells, perquè és beneficiós per les-persones"

La professora anuncia que utilitzar l'EC per aprendre una nova llengua és una eina molt potent, afirma que el cos té memòria, i associar una paraula a un moviment, ajuda a retenir el llenguatge. També, creu que poder aprendre una llengua estrangera a través de l'EC és una manera divertida i assequible per a tothom.

"Quan som petits aprenem a través de gestos, els moviments s'associen a un concepte o un ritme i els és més fàcil retenir-ho", "l'EC és una manera divertida i assequible per a tothom".

Assenyala també que l'EC ofereix a l'alumnat l'oportunitat de conèixer el seu cos i moviment, i afavorir d'aquesta manera l'autoconeixement físic i emocional.

"l'EC, els hi proporciona l'oportunitat de treballar amb el cos, i les diferents possibilitats; trobar-te davant de diferents sensacions, i conèixer-se a ells mateixos i el seu cos", "l'EC afavoreix l'autoconeixement emocional i físic"

Pel que fa a les dificultats, la professora assenyala, que l'alumnat no es creu que pot aprendre millor quan integren el moviment en l'aprenentatge, perquè hi ha una tradició i història educativa molt tradicional i no és fàcil canviar aquesta tradició.

"L'alumnat no es creu que pot aprendre així, perquè té una vivència anterior (primària) on han utilitzat majoritàriament metodologies tradicionals, i és difícil canviar aquest xip".

" L'alumnat després de passar per les vuit setmanes a l'espai creatiu de Ça Buge, tot i que pensen que no han après, marxen d'aquí amb una introducció a la llengua, on saben saludar, anomenar algunes parts del cos, els colors..."

Per un altre costat, afirma que l'aspecte lúdic que té a vegades l'EC, pot afectar negativament el control de la classe, però a la vegada, també s'obté informació de l'alumnat que no es pot obtenir amb altres disciplines.

"És veritat que en algun moment costa controlar el grup, i no s'ho prenen en serio, però entra dins la normalitat, perquè no estan acostumats; d'altra banda, també ens permet observar els grups que es creen a classe, les relacions que hi ha, com actuen els uns amb els altres en algunes circumstàncies concretes... d'alguna manera podem obtenir informació que ens pot anar bé per prevenir problemes de convivència o el clima a l'aula".

També assenyala, que l'alumnat per la tradició que porta a través de metodologies més tradicionals, a vegades no creu que l'EC sigui útil, i creuen que no servirà per a res.

"Quan es troben davant de propostes com l'aprenentatge d'una llengua a través de l'EC, creuen que no servirà per res, i no s'ho prenen tant en serio", "La tradició que tenim per aprendre, en la qual hem d'estar asseguts a una taula i una cadira més de 6h al dia ho tenim molt integrat, i costa molt canviar això", "la història i mentalitat de com era l'educació i com l'hem viscut, fa que molt alumnes encara creguin que és necessari aprendre com sempre amb exàmens i classes tradicionals"

Pel que fa a la motivació la professora creu que aprendre a través de l'EC, fa que estiguin més contents, relaxats i motivats, a la vegada és una manera diferent d'aprendre, i per tant s'ho poden prendre com un repte. La professora, anuncia, que aquesta metodologia a través de l'EC, no és immediata, i per tant, no és veu l'aprenentatge de seguida, però al final acaba essent significatiu per l'alumnat, i aquest ho acaba assimilant.

"Els alumnes es mostren contents, es diverteixen i riuen"; "Per ells son reptes que han d'anar superant", "L'EC els hi proporciona una manera d'aprendre diferent, és una manera d'aprendre més organica, perquè ells van aprenent però no de forma conscient, no és una cosa immediata, no ho veus de seguida, no és com un examen tradicional, tipus. M'ho se o no m'ho se; potser passen setmanes fins que veus que han après"

Per últim la professora assenyala, que una de les principals dificultats amb que es troba és que li costa trobar formacions específiques que facin propostes d'aquest tipus, afirma que li aniria molt bé poder realitzar formacions per tenir més eines i recursos a l'aula.

"M'aniria bé fer formacions, però costa trobar cursos específics d'aquest tipus"

Observació i notes de camp

Percepció de l'alumnat	El grup	Com es mostra el grup.
	Participació	Com és la participació de l'alumnat quan es fan activitats a través de l'EC.
	Motivació	Com és la motivació de l'alumnat quan es fan aquest tipus d'activitats.
Dificultats	Un factor positiu	
	Un factor negatiu	I algun aspecte negatiu.

- **Participació i motivació:**

Durant les diferents sessions d'observació a l'espai creatiu Ça Bouge que la investigadora del present TFM a dut a terme, assenyala que quan es duen a terme activitats ben dissenyades i pensades, l'ambient a l'aula és tranquil i l'alumnat es mostra participatiu i motivat, com es veu a continuació en la primera sessió amb l'elaboració de la pulsera per treballar els colors.

"Observo que en general l'alumnat participa en totes les activitats i propostes que es duen a terme a l'aula. Tot i així, hi ha un cert ambient de descontrol, riures i massa soroll per concentrar-se". (Sessió 2)

"Cal destacar, però, que amb propostes atractives com el treball dels colors i l'elaboració de la pulsera, l'alumnat es mostra tranquil, relaxat, concentrat en l'elaboració i gaudeix fent-la. És un moment de la sessió on hi ha silenci i un ambient tranquil i acollidor per a l'aprenentatge.

Tot i que l'alumnat potser no és conscient del seu procés d'aprenentatge, amb l'activitat proposada per treballar els colors, a través dels fils de les polseres, l'alumnat va adquirint un vocabulari bàsic, sense adonar-se. El simbolisme de la pulsera, és molt bonic: la fan a l'inici, i no se la treuen fins l'últim dia de l'espai creatiu, com a símbol de compromís i unió amb el grup". (Sessió 1)

També assenyala que tot el grup participa en les diferents propostes, poques vegades hi ha algun alumne que no vol participar.

"A vegades depèn com estigui el grup és difícil començar a treballar, a vegades fins i tot hi ha resistència a certes dinàmiques, però la majoria de vegades l'alumnat acaba realitzant l'activitat, i quan s'hi posen és molt màgic i bonic"

L'observadora també assenyala, que en general l'alumnat es mostra més tranquil i relaxat quan les activitats es realitzen per parelles o tot el grup sencer, més que quan ho han de realitzar sols o soles.

"En la primera activitat, per aprendre a saludar en francès, l'alumnat es col·loca en rotllana i al mig hi passa l'acció de saludar; observo que quan surten

sols o soles, alguns alumnes se'ls veu una mica tallats i cohibits, sense saber molt bé com actuar". (sessió 1)

"Sembla que l'alumnat esta més predisposat a actuar quan va en grup que no pas quan ho ha de fer sol, davant de tot el grup" (sessió 3)

En canvi quan l'activitat es realitza per parelles, l'investigadora assenyala que l'alumnat es mostra més relaxat i participatiu.

"Quan hem fet l'activitat de la salutació per parelles, observo que l'alumnat participa i s'ho passa bé, tot i que hi ha cert descontrol, potser perquè l'alumnat no està acostumat i sent vergonya". (Sessió 1)

Pel que fa a la implicació, l'observadora comenta que la motivació es contagia, si una persona es pren l'activitat en serio, la resta també ho fa.

"Quan algun alumne (líder del grup) s'ho ha pres en serio, la resta d'alumnes també s'ha implicat". (Sessió 1)

L'alumnat més tímid, o que es mostra vergonyós, al final es deixa portar pel grup i l'ajuda a perdre la vergonya" (sessió 3)

"Hi han hagut moments màgics en l'activitat del paisatge humà, fins que dos alumnes s'han pegat, i s'ha acabat, però fins al moment, tothom havia participat" (sessió 3).

"Avui han hagut moments màgics on l'alumnat ha participat, i moments en què s'ha trencat la màgia"(sessió 4)

L'observadora, assenyala que tot i que a l'alumnat té la sensació que no esta aprenent, durant les diferents sessions es pot observar el progrés de l'alumnat.

"Observo que l'alumnat ja se sap saludar i té un mínim de llenguatge per poder saludar-se"(sessió 5). "Tot i que sembla que alguns alumnes no donen valor a la metodologia utilitzada, es veu com poc a poc, es va construint el coneixement"

Pel que fa a la motivació, l'observadora assenyala que l'alumnat es mostra motivat per realitzar les diferents activitats. Les propostes que es duen a terme a l'espai creatiu, són diferents a les que normalment estan acostumats, i això fa que es mostrin amb interès i motivats per treballar les diferents propostes. Tot i això,

l'observadora, assenyala, que a vegades els grup està motivat, però només que un petit grup no tingui ganes de treballar, s'acaba contagiant a la resta, i es complica el procés.

" A vegades, el grup està molt motivat, però hi ha una petita part del grup que no ho està, acaba intoxicant a la resta, es una llàstima, perquè hi ha alumnes que entren a la dinàmica, i ha d'altres que no entren i a més o fan malbé".(sessió 3)

Per últim, l'observadora assenyala, que a les noies que en teoria son les que estan més disposades a fer aquest tipus de treball, en aquest cas, les noies són més dures, i no cuiden a la resta del grup.

"Les noies a vegades no ajuden a que la classe funcioni, tot i que es un contingut que normalment agrada més a les noies que els nois, en aquest cas, les noies no ajuden massa" (sessió 3)

BLOC V
DISCUSSIÓ

Discussió

En aquest apartat es relacionen els resultats procedents dels qüestionaris que han sigut contestats pel professorat i l'alumnat, les dades obtingudes a través dels diaris d'aprenentatge de l'alumnat, l'entrevista amb la professora i les notes de camp, en co-relació amb el marc teòric del present treball final de màster:

L'Expressió corporal com a eina metodològica a secundària.

La discussió tindrà present els objectius de la investigació, i mirarà de donar resposta a la hipòtesis plantejada a l'inici.

Així doncs engegarem l'apartat de discussió amb l'opinió del professorat sobre l'EC en l'àmbit educatiu.

En primer lloc, s'ha volgut conèixer l'opinió del professorat que realitza la seva tasca docent a l'Institut Ca n'Oriac, un institut que com hem anomenat anteriorment, treballa únicament amb metodologies actives, i, on el perfil del professorat i l'equip de gestió, tenen una mirada i compromís amb l'educació, amb una cerca constant cap a la innovació educativa, i per tant, la millora del sistema educatiu. Així doncs, si bé és cert que l'estudi es limita a un tipus de professorat, l'opinió d'aquest professorat compromès i amb una visió àmplia en els mètodes pedagògics, contribuirà, i molt, en la cerca de l'objectiu de la present investigació.

Cal indicar que la consideració que té el professorat sobre l'EC en l'àmbit educatiu i, utilitzada com a eina d'aprenentatge, és molt positiva, doncs la totalitat del professorat coincideix en que és necessària i afavoreix el procés d'E-A. Aquest fet, confirma el que assenyala Ortiz (2002); qui afirma que l'EC té una gran importància en l'àmbit educatiu, perquè contribueix en el desenvolupament integral de l'alumnat, potenciant d'aquesta manera el coneixement i desenvolupament del llenguatge corporal, expressant, comunicant i analitzant el valor estètic i artístic del cos. Així com també millora la comunicació entre docent i alumnat.

Així doncs podem afirmar, que l'EC és una eina necessària en l'àmbit educatiu.

Com hem assenyalat, el professorat, es caracteritza perquè en el seu dia a dia a l'aula, treballa a partir de metodologies actives i centrades en l'alumnat com a principal actor; de manera que podem afirmar, que l'EC pot ser una bona eina per

aquest tipus de metodologies, en aquest sentit Montávez (2003), Ortiz (2002), Ruano (2003) i Villada (2002), assenyalen que les característiques i els continguts de l'EC i l'ús de metodologies actives fomenten una educació més creativa, potenciant l'ús del cos i el moviment com a llenguatge i forma de comunicació no convencional per al procés d'E-A.

Així doncs, podem observar, com els autors i professorat assenyalen que la utilització de l'EC en l'àmbit educatiu és cabdal i necessari, i a la vegada pot ser una bona eina metodològica per a treballar a través de metodologies actives.

Els resultats mostren doncs, que l'EC com a eina metodològica a secundària és una eina molt valorada pel professorat, independentment de l'àmbit o matèria que realitzin, i que s'hauria de contemplar dins altres àmbits i dimensions, i no només en l'àmbit de l'EF. Els resultats, coincideixen amb el que assenyalen Pérez, Castro i Urdampilleta (2012), els quals afirmen que l'EC dona l'oportunitat de treballar-la amb altres àmbits de l'educació i aquesta es pot utilitzar com a eina interdisciplinària molt interessant per afavorir el procés d'E-A de l'alumnat.

Ara bé, tot i aquesta positiva valoració per part de tot el professorat, la contemplació de l'EC en el currículum, en els programes d'educació i la formació del professorat; els resultats mostren que la realitat al centre és molt diferent, i l'EC s'utilitza molt poc o no s'utilitza com a eina metodològica. Això corrobora el que diu Manzano (2004), sobre l'EC, afirmant que és de les disciplines que menys presència té a l'educació secundària; i podem afirmar doncs, que si en l'àmbit d'EF té poca presència, utilitzada com a eina metodològica, podríem dir que encara té menys presència.

Coincidint amb el que diu Archilla i Pérez (2009) i els resultats de l'enquesta, observem les dificultats anomenades pel professorat de secundària per desenvolupar l'EC, coincideix amb el que anomenen els autors, assenyalant la manca de formació com a principal causa, i el fet que és necessari tenir formacions especialitzades. La formació insuficient en aquest camp és la causant que el col·lectiu de professorat senti una gran inseguretats davant aquest tipus de continguts i que tendeixi a reduir la seva presència a les aules.

Aquesta evidència, es pot relacionar amb el fet que l'EC només es contempla en l'àmbit d'EF, i, per tant, bàsicament en la formació del professorat en l'especialitat d'Educació Física. Així doncs, tot i que el professorat creu que l'EC és necessària en

l'àmbit d'educació i, és una bona eina per aprendre, ens trobem que manca formació, i que només es contempla en un àmbit. Això coincideix amb els resultats de l'enquesta, en quan a que 9 de cada 10 professors i professores, creu que s'hauria de contemplar dins d'altres àmbits o dimensions.

D'altra banda, la majoria dels docents, perceben que quan s'utilitza l'EC a l'aula, independentment de l'àmbit o especialitat, la participació de l'alumnat és normal-alta. Es pot deduir d'aquesta resposta el que també assenyala la professora titular de l'espai creatiu Ça Bouge, qui afirma que quan es treballa a partir de l'EC per aprendre una nova llengua, l'alumnat que a l'aula tradicional està més desconnectat i a la perifèria, quan s'utilitza l'EC es connecta, i participa més activament. També, és interessant relacionar aquest aspecte amb l'opinió de l'alumnat a través del seu diari d'aprenentatge, on assenyalen que la seva participació, en comparació amb una sessió sense utilitzar l'EC com a eina, els resultats mostren, que la percepció que té l'alumnat sobre la participació, és notablement més alta, que quan no s'utilitza..

Contràriament, cal assenyalar, que hi ha un percentatge petit de professorat, que opinen que la participació és baixa quan s'utilitza l'EC. Aquesta dada es podria relacionar amb el que també indica la professora titular, la qual assenyala que a vegades hi ha grups que els hi costa treballar a través de l'EC perquè senten vergonya. Incidint en aquest aspecte, la professora, també assenyala que sovint es troba amb certa resistència per part d'alguns grups, i creu que aquest aspecte podria millorar si l'EC es treballés conscientment i plenament des de les etapes anteriors. Això, coincideix amb la recomanació de Villard, Abad, Montávez i Castillo (2013) els quals recomanen, treballar l'EC des de l'etapa de l'educació primària, i usar, des de ben petits, mètodes d'ensenyament basats en la creativitat i la participació, per tal que arribin a la secundària amb un bagatge, que afavoreixi el treball amb el cos i el moviment, en etapes posteriors. De manera que per a que l'EC formi part del desenvolupament integral de l'alumnat i els continguts estiguin ben consolidats, és important que hagin estat treballats en etapes anteriors.

Ara bé, com diu Gonzalez (2010), són els docents els agents que han de promoure accions encaminades a favorir el despertar i interès de tot l'alumnat, així doncs és l'encarregat de programar i escollir les metodologies més adequades per aconseguir una determinada competència. Aquest és el cas l'espai creatiu Ça Bouge, objecte d'estudi, a on l'aprenentatge d'una nova llengua estrangera, com el Francès, utilitza l'EC com a eina metodològica.

En aquest mateix sentit, l'espai creatiu *Ça Bouge*, confirma el que planteja Lauerbach (1971), qui assenyala que l'EF ha de convertir-se en un principi educatiu i trobar un lloc en les altres assignatures. En aquest sentit, podem afirmar, que l'EF, i concretament la dimensió de l'EC, entra dins l'aula convencional, per ser utilitzada com a eina per aprendre una nova llengua.

Coincidint amb Quintero (2015), tot i que l'aprenentatge d'una nova llengua i l'EC, pot semblar que no tinguin res en comú, i per tant, tinguin pocs aspectes associats; amb propostes com aquesta, *Ça Bouge*, es fa arribar a la resta dels agents del sistema educatiu, que combinacions d'aquestes característiques poden ser possibles també, i per tant es convida, a realitzar propostes innovadores i interdisciplinars, que s'allunyen del tradicional parcel·lament de les matèries.

Amb el projecte, *Ça Bouge*, es trenca amb la idea de la concepció dividida del saber; així doncs podem aprendre una nova llengua estrangera, mentre aprenem a utilitzar el cos i el moviment, no només a nivell físic i motriu, sinó també a nivell cognitiu i en relació amb la resta d'individus.

En aquest sentit Velásquez Sarria (2009) afirma que per a que es pugui dur a terme aquest tipus de projectes és necessari la utilització de noves estratègies i metodologies; i aquí es on apareixen les metodologies actives utilitzades a l'espai creatiu, *Ça Bouge*.

Amb el projecte *Ça Bouge*, es planteja un canvi profund que pretén alterar idees, concepcions i pràctiques, amb el fi de renovar el sistema educatiu, per tant es busca la innovació com a millora del sistema educatiu. En base això, Abellán i Herrada (2016) anomenen les metodologies actives com a agent que pot afavorir el canvi o millora del sistema educatiu.

Ça Bouge, utilitza una metodologia activa i innovadora a través de l'EC, com a eina metodològica; en aquest sentit, Blázquez, (2016) assenyala que una manera d'emprendre la interdisciplinarietat és mitjançant les metodologies actives, com per exemple l'aprenentatge per projectes.

La proposta de *Ça Bouge*, realitzada per la mateixa professora de l'espai creatiu, professora de francès, és la protagonista d'aquest canvi i d'aquesta innovació educativa. Coincidint amb el que diu Martínez Bonafé, (2008), és el docent el protagonista de la innovació. Així doncs, els docents són el recurs més valuós de la nostra societat, i ells i elles han de ser els actors que protagonitzin el canvi. (De la Fuente, Vera i Cardelle-Elawar (2012))

Cal posar en valor, doncs, que la mateixa professora de francès, hauria pogut començar el procés d'E-A del francès, utilitzant una metodologia tradicional, on l'alumnat adoptés un paper més passiu, i el docent, fos únicament emissor i transmissor del coneixement. Però en canvi, fa una proposta innovadora, a través de l'EC, on l'alumnat adopta un paper més actiu i participatiu (Ripollés, 2011), i que se situa en el centre del procés d'E-A (Kirby, 2004).

Coincidint amb Bernal i Dueñas, (2001), les metodologies actives juguen un paper molt important, per aconseguir que els aprenentatges siguin significatius, ja que els alumnes, avui més que mai, busquen que allò que aprenen tingui relació amb allò que ja han après prèviament, però sobretot que sigui rellevant, realista i amb aplicació a la vida diària.

Tot i així, quan l'alumne és el protagonista del seu propi aprenentatge, és indispensable com hem dit anteriorment, la funció orientativa del docent, qui no només presenta l'aprenentatge de forma atractiva, sinó que a més a més, ha d'aconseguir que qui aprengui, construeix-hi els seus continguts i els transformi en aprenentatges.

D'altra banda, un aspecte també a tenir en compte i que és d'especial rellevància, és que l'alumnat de secundària passa la majoria d'hores de la jornada lectiva assegut en una cadira i dins d'una aula convencional. Com s'ha fet esment en el capítol 3, sobre l'adolescència, i, els canvis biològics i psicològics que es donen en aquesta etapa, com afirma Stoke (1974), és important emprendre un treball a partir de l'EC amb els adolescents, ja que permet entrar en contacte amb la pròpia persona i amb la resta, fet que és d'especial importància en aquesta etapa.

Ara bé, però si només hi ha una dedicació setmanal de 2h d'EF, aquest aspecte és complicat de desenvolupar-lo, si la resta d'hores (28h/set) l'alumnat es troba en una situació d'aprenentatge més aviat estàtica. És per aquest motiu, que utilitzar l'EC per a l'aprenentatge d'una nova llengua, pot afavorir, que l'alumnat estigui físicament més actiu durant la seva jornada lectiva. Com s'assenyala en el marc teòric, està demostrat que l'exercici físic millora l'atenció executiva i també la memòria relacionada directament amb el rendiment acadèmic dels alumnes. (Guillen, 2017). En aquest sentit, l'espai creatiu Ça bouge, no només té present utilitzar el cos des de la seva capacitat de moviment, sinó també des de la seva capacitat expressiva, creativa, estètica i metodològica. Aquests aspecte coincideix amb el que diu García Sánchez, Pérez Ordás i Calvo Lluch (2012) sobre el ventall infinit de possibilitats de l'EC. El més important és descobrir el potencial de l'EC per

al desenvolupament integral de la persona i emprendre el treball perquè sigui el més significatiu i enriquidor possible. És important doncs, que el professorat, sigui capaç d'elaborar les seves pròpies sessions d'EC adaptant i combinant les diferents activitats expressives a les necessitats educatives i recreatives del grup amb el qual treballa.

Recolzant el que afirma, Patricia Stoke (1974) qui considera l'expressió corporal com una forma de dansa i llenguatge que permet entrar en contacte amb la pròpia persona, i a la vegada amb la resta de persones, de manera que permet l'autoconeixement i a la vegada el coneixement de la resta de persones que conformen un grup; fet molt important a desenvolupar en l'àmbit personal i social durant l'etapa de l'adolescència

Fomentar el joc mentre aprenem, afavorir la cooperació, treballar amb el cos i el moviment, afavorir a que l'alumnat es relacioni entre ells i elles... tot aquests fets passen dins l'espai creatiu de Ça bouge, i això, com diu Adele Diamond, afavoreix les funcions executives; per tant podem afirmar que l'EC com a eina metodològica la qual implica el moviment cognitiu i físic, pot afavorir el procés d'ensenyament aprenentatge.

Ara bé, tot i que la majoria de l'alumnat enquestat (72%) creu que l'EC és una bona eina per aprendre, en aquest sentit s'observa que un dels inconvenients que més apareix, és la vergonya i la incomoditat que senten pel fet de treballar amb el cos.

En aquest sentit, i coincidint amb l'estudi de Gómez-Carmona, Redondo-Garrido, Bastida-Castillo, Mancha-Triguero, i Gamonales, (2019), sobre les emocions que es perceben en estudiants adolescents durant les sessions d'EC, anuncien que per aconseguir un major lligam cap a la pràctica de l'EC, s'ha d'aconseguir un alt nivell d'emocions positives cap a la pràctica, eliminant d'aquesta manera, l'aparició d'emocions negatives com ara la vergonya o la por a fer el ridícul. Així doncs,, és el docent qui ha de tenir en compte el disseny de les activitats, els components de lògica interna, fet que permet modificar les emocions percebudes per l'alumnat i d'aquesta manera s'aconseguirà un major grau de satisfacció i motivació durant la pràctica.

Aquest fet, coincideix amb els resultats de l'estudi de Vendrell, N. i Secanell, I. (2020), els quals realitzen un anàlisi de l'interès de l'alumnat sobre els continguts

de l'EC, i assenyalen que la majoria no la troba útil. Això coincideix amb alguns dels inconvenients anomenats per l'alumnat, com: *"No és necessari utilitzar el cos i el moviment"*, *"No aprens francès com s'ha d'aprendre"*. Si s'explica a l'alumnat els objectius que es persegueixen amb aquest tipus de treball, i a la vegada, se'ls comunica que hi ha estudis que demostren que implicant el cos i el moviment per aprendre una nova llengua afavoreix el seu aprenentatge, l'alumnat tindrà més interès per treballar a través de l'EC. Recolzant el que acabem d'afirmar, les autores assenyalen que és necessari que el docent justifiqui els objectius de les activitats que es proposen, així com els beneficis que l'EC implica, per tal de fomentar l'interès per l'EC.

En aquest sentit, alguns alumnes han afirmat conclusions que demostren que l'aprenentatge és conscient i significatiu: *"que es queden millor les coses assimilades"*, *"El gest ajuda a expressar millor el que vols dir"*, *"T'ajuda a entendre millor l'idioma"*, *"Les paraules es queden en el cervell més ràpid quan utilitzem el cos"*, *"Les paraules es queden més fàcilment al cap"*, *"Quan fem servir el cos, els noms de les parts del cos se't queden més gravades"*. Es pot observar, com hi ha alumnes, que són conscients del procés d'aprenentatge a través de l'EC, així ho expressen amb les seves paraules. El fet que exterioritzin aquesta declaració, significa doncs, que li donen valor al treball realitat a través de l'EC. Sino és realitza així, ens trobem en que l'alumnat no sap molt bé perquè es fa el treball, i quin és l'objectiu, i per tant perden l'interès i ho troben poc útil. Les manifestacions de l'alumnat poden ser frases com: *"Tot és una tonteria"*, *"No és necessari utilitzar el cos i el moviment"*, *"No aprens francès com s'ha d'aprendre"*, *"Que no t'ho prens tant seriosament, inclos la gent es pot distreure"*

D'altra banda, pel que fa a la motivació, l'alumnat assenyala que majoritàriament quan s'utilitza l'EC com a eina per aprendre, la seva motivació segueix igual o millora, i un percentatge reduït, 8 de cada 100, assenyalen que empitjora. En relació a aquesta última dada aportada, es pot relacionar aquests resultats més negatius, amb l'estudi de l'anàlisi de la motivació en la pràctica de l'EF en adolescents, realitzat per Quevedo Blasco, V; Quevedo Blasco, R i Bermúdez (2022), els quals assenyalen que un dels continguts menys motivants per l'alumnat de secundària, és l'EC. En aquest sentit és interessant assenyalar l'estudi de Gómez-Carmona, Redondo-Garrido, Bastida-Castillo, Mancha-Triguero, i Gamonales, (2019), els quals anuncien que per aconseguir un major lligam cap a la pràctica de l'EC, s'ha d'aconseguir un alt nivell d'emocions positives cap a la pràctica, eliminant

d'aquesta manera, l'aparició d'emocions negatives com ara la vergonya o la por a fer el ridícul.

En aquest sentit és interessant assenyalar l'opinió de la professora la qual assenyala que aprendre a través de l'EC, fa que l'alumnat es mostri més relaxat content i motivat i per tant, aquests factors, que són emocionals, afavoreixen i faciliten el procés d'aprenentatge. D'alguna manera com diu Guillen (2017), sense emoció no hi ha aprenentatge. L'emoció és clau per al procés d'ensenyament-aprenentatge, tenir present que les emocions formen part d'aquest procés és imprescindible. Les emocions positives faciliten l'aprenentatge, si estem contents i feliços, aprenem més i millor (Guillen, 2017). Com a docents, és fonamental recollir informació sobre com viu l'alumnat el procés d'E-A. Si se li dona valor al fet que l'alumnat se senti implicat en el procés, involucrant també les emocions positives com a part indispensable del procés d'aprenentatge, es fomentarà aprofundir i gaudir de l'aprenentatge, i per tant, aquest serà més significatiu.

En aquest sentit, Gómez, Redondo, Bastida, i Mancha, assenyalen que el docent ha de tenir en compte el disseny de les activitats fet que permetrà modificar les emocions percebudes per l'alumnat i d'aquesta manera s'aconseguirà un major grau de satisfacció i motivació durant la pràctica. Per últim assenyalen que els docents han de dissenyar unes activitats mitjançant l'EC en les que hi hagi una progressió de la complexitat de la lògica interna i dels requeriments motors, així com desenvolupar activitats no competitives, i per tant de caire cooperatiu.

En aquest sentit, el que diuen les dades recollides a través del diaris d'aprenentatge de l'alumnat, i si comparem el dia 1 (metodologia tradicional) i el dia 2, (metodologia activa a través de l'EC), l'alumnat coincideix en la paraula avorriment el dia 1, i diversió el dia 2. Aquest aspecte, és d'especial rellevància, ja que com assenyala la professora, aprendre a través de l'EC, provoca que l'alumnat estigui més content, relaxat i motivat, a la vegada és una manera diferent d'aprendre.

Per últim, tal i com assenyala la professora, i els comentaris d'alguns alumnes recollits a l'enquesta i al diari d'aprenentatge, on alguns assenyalen que no creuen que puguin aprendre millor quan s'integra el moviment en l'aprenentatge; la professora assenyala que és perquè hi ha una tradició i història educativa molt tradicional. Això corrobora el que afirmen Zahara i Welter (2008), els quals

assenyalen que encara hi ha una forta dependència cap a les metodologies centrades en el docent i la utilització de metodologies tradicionals.

BLOC VI
CONCLUSIONS

Conclusions

En aquest apartat es realitza un breu recorregut pels resultats obtinguts, tenint en compte els objectius i la pregunta inicial de la investigació i, seguidament es fa un reflexió personal sobre tots aquells coneixements que m'ha aportat la realització d'aquest Treball Final de Màster i en el meu futur professional.

El primer objectiu era *Conèixer i analitzar l'opinió del professorat i alumnat sobre la utilització de l'expressió corporal com a eina metodològica en un centre d'Educació Secundària Obligatoria*, i les conclusions de les quals s'ha arribat mitjançant l'instrument d'anàlisi, el qüestionari, i han estat les següents:

L'opinió del professorat envers a l'EC utilitzada com a eina metodològica, és molt ben valorada per tot el professorat. Afirmant d'aquesta manera que és una eina necessària en l'àmbit educatiu i que la seva utilització pot afavorir el procés d'ensenyament-aprenentatge (E-A), proporcionant una manera més d'aprendre, on l'alumnat hi és present de forma activa, tot involucrant el seu cos i moviment per adquirir coneixement.

Ara bé, tot i aquesta positiva valoració per part del professorat, la realitat a l'aula és molt diferent, ja que acaba tenint poca presència, i menys, si és utilitzada com a eina metodològica. Atenent aquests resultats, el professorat assenyala que la principal causa d'aquesta poca presència és la manca de formació, i a la vegada, la tradició històrica de metodologies tradicionals tan interioritzades; tant per part de professorat com de l'alumnat, que fa que sigui complicada la utilització de l'EC com a eina metodològica.

Per un altre costat, cal assenyalar, que la majoria del professorat creu que l'EC hauria de contemplar-se dins d'altres àmbits, esdevenint doncs, una eina metodològica transversal, però com hem fet esment, la principal problemàtica és la formació del professorat i la poca oferta de cursos especialitzats en aquest tipus de propostes interdisciplinars a través de l'EC.

Pel que fa a la participació, els resultats mostren, que el fet d'utilitzar l'EC com a eina metodològica a l'aula, fa que l'alumnat estigui més actiu en tot el procés, deixant enrere d'aquesta manera, actituds més passives que es donen a l'aula tradicional amb metodologies tradicionals.

Alguns professors també indiquen que la participació és baixa; aquest resultat el podem relacionar amb la falta de formació per part del professorat i la tradició que té l'alumnat d'adoptar un rol més passiu en el seu procés d'E-A, a través de les metodologies tradicionals que es donen en etapes anteriors.

Per últim, pel que fa a la motivació quan s'utilitza l'EC com a eina metodològica, la majoria de professorat, indica que la motivació augmenta de forma considerable. Aquest és un resultat més que significatiu; ja que la motivació, és un element clau per al procés d'E-A. Si l'alumnat està motivat, i per tant, treballa amb emocions positives, s'aprèn més i millor, i per tant, facilita l'aprenentatge. Així doncs, si el professorat opina que la motivació augmenta i augmenta considerablement quan s'utilitza l'EC, això ens indica que l'aprenentatge a través de l'EC és una experiència positiva i agradable per a l'alumnat, i aquest fet acaba revertint en la motivació, i per tant, en l'aprenentatge.

Pel que fa a l'opinió de l'alumnat, la majoria opinen que és una bona eina per aprendre, en aquest cas aprendre una nova llengua estrangera. També la majoria assenyala que l'utilització de l'EC com a eina d'aprenentatge, afavoreix l'aprenentatge.

Cal posar en valor, que entre l'opinió del professorat i l'opinió de l'alumnat, la percepció que és té de l'EC com a eina metodològica que afavoreix el procés d'E-A, no hi ha massa diferència, tot el professorat i la majoria de l'alumnat opinen que és una bona eina.

Pel que fa a l'opinió de l'alumnat sobre la seva participació i motivació quan s'utilitza l'EC com a eina metodològica per a l'aprenentatge, les opinions que es recullen són principalment positives. Aquest aspecte, el podem relacionar amb el fet que l'aprenentatge d'una nova llengua a través de l'EC, si l'alumnat no és molt conscient del seu procés d'aprenentatge, no dona valor a aquesta eina, així doncs en aquest cas, és molt important que el professor/a expliqui en cada situació, quin és l'objectiu d'aprenentatge que es treballa amb cada dinàmica; d'aquesta manera l'alumnat serà més conscient del seu propi procés d'aprenentatge, i per tant, aquest fet acabarà incidint, en que l'alumnat li donarà més valor aquesta eina.

Per últim, sobre l'opinió de l'alumnat sobre si l'EC s'hauria de contemplar en altres àmbits, la majoria creu que sí, així doncs, podem afirmar que l'EC pot ser una eina transversal valorada positivament per l'alumnat.

Respecte al segon objectiu, *Observar i analitzar com és la participació i motivació de l'alumnat de 2n ESO, quan s'utilitza l'EC com a eina metodològica per aprendre una nova llengua estrangera, en aquest cas el Francès, s'obtenen les següents conclusions: Les activitats que s'han proposat a l'Espai Ça Bouge han agradat majoritàriament a l'alumnat, assenyalant que s'han sentit molt bé, contents i divertits. En aquest sentit el fet de treballar a través de metodologies actives i amb l'EC, és una novetat per l'alumnat, i això alimenta l'atenció, motivació i participació. En aquest sentit, el tipus d'activitats que s'han dut a terme a través del joc, a diferència per exemple, dels recursos utilitzats en les metodologies tradicionals i passives, l'alumnat es mostra més actiu i participatiu, ja que les dinàmiques proposades a través del joc, desperten l'interès i la curiositat a l'alumnat. Podem afirmar doncs, que les propostes que es s'han dut a terme a l'Espai creatiu Ça bouge a través de l'EC, tenen un component lúdic que estimula la curiositat i la motivació, i per tant, facilita l'aprenentatge.*

Per últim, en l'opinió de l'alumnat, es pot observar com el factor emocional ha entrat en joc, i ha fet que dins del total d'opinions, hi predominin les opinions positives, i això posa de manifest, el fet de valorar l'EC en l'àmbit educatiu i utilitzada com a eina metodològica.

Finalment, s'acaba aquest apartat amb els coneixements que m'ha aportat la realització d'aquest Treball Final de màster i en el meu futur professional.

El meu recorregut acadèmic i professional en el món de l'educació es fonamenta principalment en el moviment. Sóc llicenciada en Pedagogia de la dansa, cursada al Conservatori Superior de dansa (Institut del teatre, de Barcelona). Així doncs, la dansa ha sigut l'eix sobre el qual s'ha basat la meva experiència acadèmica, personal i professional.

Així doncs, el meu objectiu, no és que l'alumnat balli o únicament es mogui; el meu objectiu i interès personal, és que l'alumnat senti i compregui, que capti, respongui i crei. El que busco és posar en valor, per tota la comunitat educativa, com l'EC pot ser una eina metodològica que faciliti i afavoreixi el procés d'E-A. Crec que és necessari i indispensable per a la formació del nostre alumnat, avui més que mai, treballar amb l'EC.

Aquesta disciplina, té molt poca presència a l'educació, i concretament en l'educació secundària, i que en canvi, ben emprada, té un enorme potencial. D'alguna manera, l'EC permet, que l'alumnat desenvolupi les competències no només intel·lectualment, sinó físicament i emocionalment, aportant significativitat a l'aprenentatge.

D'altra banda, els resultats recollits al llarg de tota la investigació, em mostren que l'EC és una eina molt ben considerada per tota la comunitat educativa, però en canvi hi ha mancances en el COM. I és aquí on s'hauria de produir un canvi. Abordar el COM des de la formació del professorat, i no únicament des de l'àmbit de l'Educació Física, sinó des de tots els àmbits.

Personalment, penso que els resultats m'ajuden a reafirmar la meva tasca com a futura docent. Principalment em conviden a visualitzar la meva acció en el món educatiu no en solitari i al gimnàs, sinó més enllà de l'aula i en en conjunt amb altres professors i professores, promovent d'aquesta manera, propostes innovadores a través de l'EC i el moviment. En aquest mateix sentit, també em convida a pensar que l'EC és una eina que ha de transcendir a totes les matèries i al claustre, de manera que es potenciï al màxim el treball interdisciplinar i/o transversal.

BLOC VII
BIBLIOGRAFIA

Bibliografía

ABELLÁN Toledo, Y., HERRADA Valverde, R. I. (2016). *Innovación educativa y metodologías activas en educación secundaria: la perspectiva de los docentes de lengua castellana y literatura*. Revista Fuentes.

ARNAL, C. M. Z., & SALINAS, J. R. (2017). *La Interdisciplinariedad En El Aula De Educación Secundaria: Una Investigación A Través De La Opinión Del Profesorado De Las Áreas De Música, Lengua Castellana Y Literatura, Y Ciencias Sociales*. European Scientific Journal, ESJ, 13(19), 281.

ARMADA Crespo, J.M; MONTÁVEZ Marín, M; GONZÁLEZ López, I. (2018). *Corporal Expression in Secondary Education. A proposal for the development of socio-affective skills in students*. ESHPA - Education, Sport, Health and Physical

ARTEAGA, M. (2003). *Fundamentos de la Expresión Corporal*. Ámbito pedagógico. Grupo Editorial Universitario. Granada.

ARGUEDAS Quesada, C. (2004). *La expresión corporal y la transversalidad como un eje metodológico construido a partir de la expresión artística*. Revista Educación, 28(1),123-131 ISSN: 0379-7082. Universidad de Costa Rica. San Pedro, Montes de Oca, Costa Rica

ARIAS García, J., FERNÁNDEZ Díez, B., SAN EMETERIO García, C. (2020). *Construcción y validación de un instrumento para la medida de las actitudes hacia la Expresión Corporal (Construction and validation of an instrument for measuring attitudes towards Body Expression)*.

BACHMANN, M. L. (1998). *La rítmica Jaques-Dalcroze: una educación por la música y para la música*. Madrid: Pirámide.

BASTERRA Arroyo, Javier; MENESCARDI Royuela, Cristina
Propuesta de innovación interdisciplinar de contenidos de física en las clases de educación física mediante aplicaciones móviles
Innovative interdisciplinary proposal of physics contents in physical education sessions through mobile applications. Universidad de Valencia (España)

BENITO Vallejo, J. (2001). *Cuerpo en armonía: leyes naturales del movimiento*. Editorial Inde

BERNAL González, M. del C., MARTÍNEZ Dueñas, M. . (2009). *Metodologías activas para la enseñanza y el aprendizaje*. Revista panamericana de pedagogía, (14).

BRIKMAN, L., YANTORNO, N. (2006). *En movimiento la vida continúa*. Dunken.

CALLÉJON, Dolores; THÉRÈSE Perez-Roux. *Arte y movimiento de la interdisciplinariedad al enfoque integrador de los diferentes saberes artísticos*. Arte y Movimiento, 2010.

CASTILLO Viera, E., REBOLLO González, J. A. (2009). *Expresión y comunicación corporal en Educación Física*.

CASTRO, J. P., OTEGUI, A. U. (2012). *Expresión Corporal y danza dentro de la Educación Física en las escuelas: propuesta de una unidad didáctica*. Lecturas: Educación física y deportes, (167), 4-13

DANKHE, G. L. (1989). *Investigación y comunicación*. C. Fernández—Collado y GL DANHKE (comps.). *La comunicación humana: ciencia social*. México, DF.

FERNÁNDEZ-PRIETO, Isabel, GINÉ-GARRIGA, Maria y CANET VÉLEZ, Olga *Barreras y motivaciones percibidas por adolescentes en relación con la actividad física. Estudio cualitativo a través de grupos de discusión*.

FLORES, J. G., GÓMEZ, G. R., JIMÉNEZ, E. G. (1999). *Metodología de la investigación cualitativa*. Ediciones Aljibe, SL.

FRUCTUOSO Alemán, C; GÓMEZ Serrano, C. (2001). *La dansa com a element educatiu en l'adolescent*. Apunts. Educació física i esports, Vol. 4, Núm. 66, p. 31-37.

FUSTER, D. (2019). *Investigación cualitativa: Método fenomenológico hermenéutico*. Propósitos y Representaciones, 7(1), 201-229.

FUX, M. (1997). *La formación del danzaterapeuta: vivencias con la danzaterapia*. Madrid: Gedisa.

GARCÍA Sánchez, I; PÉREZ Ordás, R; CALVO LLUCH, A. (2013). *Expresión corporal. Una práctica de intervención que permite encontrar un lenguaje propio mediante el estudio y la profundización del empleo del cuerpo*. Retos. Nuevas tendencias en educación física, deporte y recreación Núm. 23 Pág. 19-22

GARCÍA Sánchez, I; Pérez Ordás, R; Calvo Lluch, A. (2013). *Expresión corporal. Una práctica de intervención que permite encontrar un lenguaje propio mediante el estudio y la profundización del empleo del cuerpo*.

GARCÍA Sánchez, Inmaculada; PÉREZ ORDÁS Raquel y CALVO LLUCH, África
Expresión corporal. Una práctica de intervención que permite encontrar un lenguaje propio mediante el estudio y la profundización del empleo del cuerpo
Body expression. A practice of intervention that allows to find individual language with study of the body
Universidad Pablo de Olavide de Sevilla

GÓMEZ Arévalo, J. A., SASTRE Cifuentes, A. (2008). *En torno al concepto de cuerpo desde algunos pensadores occidentales*. Hallazgos (9), 119-131.

GÓMEZ-Carmona, C. D., REDONDO-GARRIDO, M. A., BASTIDA-CASTILLO, A., MANCHA-TRIGUERO, D., GAMONALES, J. M. (2019). *Influencia de la modificación de la lógica interna en las emociones percibidas en estudiantes adolescentes durante las sesiones de expresión corporal*. Movimiento, 25, e25009.

GREGORIO Vicente, N; UREÑA ORTÍN, N; GÓMEZ LÓPEZ, M; CARRILLO VIGUERAS, J. (2010). *La danza en el ámbito de educativo* RETOS. Nuevas Tendencias en Educación Física, Deporte y Recreación, núm. 17, enero-junio, 2010, pp. 42-45 Federación Española de Docentes de Educación Física Murcia, España.

LAGO CASTRO, P., GONZÁLEZ BELMONTE, J. (2012). *El pensamiento del solfeo dalcroziano, mucho más que rítmica*. Ensayos: Revista de la Escuela Universitaria de Formación del Profesorado de Albacete.

LABAN, R. (1988). *The mastery of movement*. Plymouth: Northcote House.

LIZANDRA, J., & Peiró-Velert, C. (2020).

Las relaciones sociales y su papel en la motivación hacia la práctica de actividad física en adolescentes: Un enfoque cualitativo (Social relatedness and its role in adolescents' motivation towards physical activity: a qualitative approach).

LIZARRAGA Gomez, I. (2014). Análisis comparativo de la gramática corporal del mimo de Etienne Decroux y el análisis del movimiento de Rudolf Laban. (Tesis doctoral). Universidad Autónoma de Barcelona.

MÉNDEZ Coca, David (2015).

Estudio de las motivaciones de los estudiantes de secundaria de física y química y la influencia de las metodologías de enseñanza en su interés.

MONFORT PAÑEGO, M. i IGLESIAS GARCÍA, N. (2015). *La creativitat en l'expressió corporal. Un estudi de casos en educació secundària*. Apunts. Educació Física i Esports 2015, núm. 122, 4t trimestre (octubre-desembre), pàg. 28-35
ISSN-0214-8757

MOTOS, T. (1983). *Iniciación a la expresión corporal: teoría, técnica y práctica*. Teruel: Humanitas.

MOTOS, Tomás; GARCÍA, Leopoldo (2007). *Práctica de la expresión corporal*. Barcelona. Ed. Ñaque

OCHOA VARELA, D. A., LANCHERO RODRIGUEZ, F. O. (2016). *La danza como estrategia pedagógica para el fortalecimiento del esquema corporal en niños y niñas de cinco a seis años de edad, del Colegio Diego Fallon Lasallano* (Doctoral dissertation, Corporación Universitaria Minuto de Dios).

ORTIZ, M.M. (2002). *Expresión Corporal. Una propuesta didáctica para el profesorado de Educación Física*. Grupo Editorial Universitario. Granada.

PAÑOS CASTRO, J. (2017). *Educación emprendedora y metodologías activas para su fomento*. Revista Electrónica Interuniversitaria de Formación del Profesorado, 20 (3), 33-48.

PRADOS MEGÍAS, María Esther. (2020). *Pensar el cuerpo. De la expresión corporal a la conciencia expresivocorporal, un camino creativo narrativo en la formación*

inicial del profesorado. Retos: nuevas tendencias en educación física, deporte y recreación. 37. 643-651.

PRAT, M. T. A., & BRUNICARDI, D. P. (2012). *Dificultades del profesorado de EF con las actividades de expresión corporal en secundaria.* EmásF: revista digital de educación física, (14), 176-190.

QUEVEDO-BLASCO, Víctor J.; QUEVEDO-BLASCO, Raúl; BERMÚDEZ, Ma Paz. *Análisis de la motivación en la práctica de actividad físico-deportiva en adolescentes.* Revista de Investigación en Educación, [S.l.], v. 6, p. 33-42, ene. 2009. ISSN 2172-3427.

Retos. Nuevas Tendencias en Educación Física, Deporte y Recreación, (24),171-175

Retos. Nuevas tendencias en educación física, deporte y recreación Núm. 23 Pág. 19-22

Retos. Nuevas Tendencias en Educación Física, Deporte y Recreación. Núm 38, 443-451.

Retos .Nuevas Tendencias en Educación Física, Deporte y Recreación. Núm 37, 41-47.

Revista Educación, 28(1),123-131 ISSN: 0379-7082.

Revista Española de Salud Pública. 2019, v. 93, e201908047. Oct 2020. ISSN 2173-9110.

Revista Digital de Educación Física. Año 7, Num. 40

REBOLLO, J.A. y CASTILLO, E. (2010). *La Expresión Corporal como materia curricular del área de Educación Física para primaria.* Revista Digital de Educación Física Efdportes.

ROBLES RODRÍGUEZ, José; ABAD ROBLES, Manuel Tomás; CASTILLO VIERA, Estefanía; GIMÉNEZ FUENTES- GUERRA, Francisco Javier; ROBLES RODRÍGUEZ, Andrés (2013).

Factores que condicionan la presencia de la expresión corporal en la enseñanza secundaria según el profesorado de educación física.

RODRÍGUEZ LÓPEZ, A; ROCU GÓMEZ, P; (mayo-junio de 2016). *Emociones percibidas a través de las primeras experiencias de expresión corporal: Estudio de casos en secundaria.* *Revista Digital de Educación Física.* Año 7, Num. 40

RODRÍGUEZ, J. R., ROBLES, M. T. A., VIERA, E. C., FUENTES-GUERRA, F. J. G., RODRÍGUEZ, A. R. (2013). *Factores que condicionan la presencia de la expresión corporal en la enseñanza secundaria según el profesorado de educación física.* *Retos. Nuevas tendencias en Educación Física, Deporte y Recreación,* (24), 171-175.

RODRÍGUEZ, E. M. R. (2015). *Comprensión teórica y proceso metodológico de la investigación cualitativa.* In *Crescendo,* 6(2), 169-183.

RODRIGUES, Iramar E. *La Rítmica de Emile Jaques Dalcroze. Una Educación por la Música y para la Música.* Instituto Dalcroze Ginebra

SCALOZUB, Lúdia Telma. *El protagonismo del cuerpo en la adolescencia.* *Psicoanálisis - Vol. XXIX - Nº 2 - 2007 - pp. 377-391*

ROS, N. (2003). *Expresión corporal en educación: aportes para la formación docente.* *Revista iberoamericana de educación,* 33(2), 1-10.

RUEDA, B. (2004). *La expresión corporal en el desarrollo del área de educación física.* Universidad de Huelva

CASTILLO, E.; DÍAZ, M. (2004). *Expresión Corporal en Primaria.* *Servicio de publicaciones.* Universidad de Huelva.

SCHINCA, M. (1988). *Expresión corporal : (bases para una programación teórico-práctica).* Madrid : Escuela Española

SCHINCA, M. (2002): *Expresión corporal. Técnica y expresión del movimiento (3aed)*. Barcelona. Cisspraxis. Monografías Escuela Española (Colección Educación al Día).

SHINCA, Marta (2002). *Expresión Corporal. Técnica y expresión del movimiento*. Barcelona. Ed. Praxis

SKINNER, Rosemary; PIEK, Jan. (2001). *Psychosocial implications of poor motor coordination in children and adolescents*. Human movement science. 20. 73-94. 10.1016/S0167-9457(01)00029-X.

STOKOE, H. Jaritonsky.(1990; 1986; 1978). *Ritmo y Expresión Corporal*. Buenos Aires, Paidós.

STOKOE, P. y Schachter,A. (1984). *La Expresión Corporal*. Barcelona: Paidós.

VELÁSQUEZ SARRIA, Jairo Andrés (2009). *La transversalidad como posibilidad curricular desde la educación ambiental*. Revista Latinoamericana de Estudios Educativos (Colombia), 5(2),29-44.

VENDRELL, N. M., & SECANELL, I. L. (2020). *La expresión corporal en educación física: análisis del interés del alumnado de secundaria*. EmásF: revista digital de educación física, (64), 8-19.

VÍLLORA, Sixto; VILLAR-GARCÍA, Laura; PASTOR VICEDO, Juan; MADRONA, Pedro. (2013). *Propuesta didáctica interdisciplinar en educación primaria en España: la enseñanza de la educación física y el inglés*. Paradigma. 34. 31-50.